

Людзьмі звацца! —
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ З 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 24 жніўня 1990 г. № 34 (3548) ● Цана 10 кап.

ЗВАРОТ

Камісіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР па адукацыі, культуры і захаванню гістарычнай спадчыны да грамадзян рэспублікі

Паважаныя грамадзяне Беларусі, дарагія маці і бацькі, чые дзеці ўпершыню пойдуць сёлета ў школу.

Далучэнне да школьнай адукацыі — гэта вялікая падзея як у жыцці малалетка, так і ў жыцці тых, хто за яго лёс адказвае. Агульнапрызнаная ісціна: лёс дзяцей — лёс будучыні народа, нацыі, дзяржавы. Жыццё беларускай нацыі ў апошнія дзесяцігоддзі ішло так, што яна апынулася пад пагрозай фізічнага і духоўнага вымірання.

Цень Чарнобыля — і радыяцыйнага і духоўнага — зацемрыў нашы далягляды. Рэспубліка перажывае цяжкі эканамічны, палітычны і маральны крызіс. Адна з яскравых праяў апошняга — сённяшнія нігілістычныя, ці ў лепшым выпадку абыякавыя адносіны да беларускай мовы. Да мовы народа, які шанаваў і бярог яе на працягу стагоддзяў як найкаштоўнейшы скарб сваёй душы. Да мовы, на якой створаны вялікая, прызнаная цэлым светам літаратура, беларускі нацыянальны тэатр. Да мовы, якая нядаўна абвешчана ў рэспубліцы дзяржаўнай, роля і значэнне якой ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Беларусі будзе ўвесь час узрастаць. Будзе! — бо ў гэтым зацікаўлены ўсе патрыёты Бацькаўшчыны. Будзе! — бо інакш словы пра духоўнае адраджэнне беларускай нацыі застаюцца пустым гукам. Духоўнасць—твар культуры, а мова — твар і культуры, і самога народа.

Вось чаму, шаноўныя бацькі, мы звяртаемся да вас з гэтым заклікам у спадзяванні, што вы не ўпусціце дадзенага нам, беларусам, гістарычнага шанцу, пранікніцеся патрыятычнымі клопатамі пра заўтрашні дзень роднага краю і накіруеце сваіх дзяцей у беларускія школы. Задумайцеся, разважце, і вы самі прыйдзеце да ўсведамлення, што толькі беларуская нацыянальная школа выведзе наш народ на шлях рэальнага нацыянальнага адраджэння. Будзе ў нас добрая свая школа—будзе неўзабаве, не за гарамі і ўсё іншае: і моцная, развітая эканоміка, і жаданы матэрыяльны дабрабыт, і высокая духоўная культура. Таму што толькі такая школа зможа выхаваць мільёны дзяцей разумнымі і клапатлівымі гаспадарамі роднай зямлі, толькі яна зробіць іх нацыянальна свядомымі грамадзянамі, якія будуць здольныя напоўніць абвешчаны дзяржаўны суверэнітэт рэспублікі рэальным зместам.

Будзьце ж дастойнымі вялікіх задач, што паўсталі перад усімі намі, дочкамі і сынамі Беларусі, — задач нацыянальнага беларускага адраджэння! Патрабуйце адкрыцця школ або хаця б на пачатку стварэння класаў на роднай беларускай мове!

Беларускія класы ў рускамоўных школах могуць і павінны стаць першым крокам да беларускамоўных навучальных устаноў.

Дастаткова ўсяго некалькіх бацькоў, якія жадаюць даць сваім дзецям беларускамоўную адукацыю,—і беларускі клас у рускамоўнай школе будзе адчынены.

Карыстайцеся правам, якое дае вам Закон аб мовах у Беларускай ССР: з першага верасня ён уступае ў дзеянне і абавязвае не толькі агульнаадукацыйную школу, але і тэхнікумы і ВНУ да паступовага пераходу на беларускую мову навучання. Помніце пры гэтым, што школа на беларускай мове не перашкодзіць вашым дзецям вывучаць рускую мову і дасканала валодаць ёю—моваю міжнацыянальных зносін. Гэтак жа, як і дзецям любой іншай этнічнай супольнасці ў Беларусі—вывучаць сваю родную мову. Сапраўды цывілізаванае грамадства — гэта грамадства высокай моўнай культуры, якая пачынаецца з ведання мовы свайго народа.

Настаўнікі і выхавальнікі, якія ў прафесіянальнай дзейнасці пераходзяць на беларускую мову, не могуць быць абыдзенымі ўвагай грамадства.

(Працяг на стар. 2).

Ансамбль «Лянок». У цэнтры — кіраўнік Якаў Дрынеўскі.

Карагод, карагод...

А ў нас—дажынкі, дажынкі...

Песня жніўная, песня слаўная, працалюбная ды жаданая... Розныя матывы, канечне, здаўна гучалі ў ёй: жанкі, што жалі збажыну на панскім полі, і на долю сваю скардзіліся, і на тое, што дзеткам няма часу глядзець, і што свая палоска даўно пад сонцам асыпаецца. Тым не менш, радасць над усім верх брала, бо хлеб чаканы прыходзіў, бо неўзабаве меўся легчы на стале духмяны, сонцам наліты, каравай.

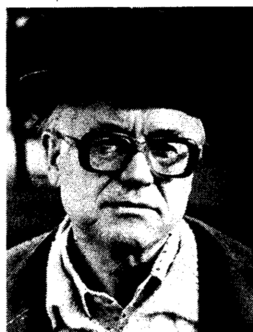
Прайшлі гады, мінуліся дзесяцігоддзі. Усё радзей на палетку ўбачыш жанчыну з сярпом—хіба што дзе-небудзь на няўдобіцы, куды камбайну не заехаць. Але серп усё адно на гарышча не схаваны, а калі і пыліцца там, дык толькі да таго моманту, як зажынкі пачынаюцца. І песні жніўныя таксама не забыліся...

Мінулай нядзеляю гучалі яны не дзе-небудзь за ваколіцай ці ў сельскім клубе, а ў стольным Мінску — у Цэнтры беларускага фальклору, на так званай Белай дачы, што размясцілася па вуліцы Казінца. Тут прайшло фальклорнае свята летняй пары «Жніво».

Спачатку радасць сустрэчы са жніўнаю песняю падарыў прысутным народны этнаграфічна-фальклорны калектыў «Лянок» Жыткавіцкага раёна. Ды не проста са жніўнаю—з нерушавай. Нерушавай—не дзеля гучнага слоўца сказана. Які прадстаўнічы том «Жніўныя песні» са збору «Беларуская народная творчасць», а такіх, якія перадаюць з пакалення ў пакаленне жыхары вёскі Буразь, там не сустрэнеш. Па-сапраўднаму улюбёны ў народную песню тутэйшы настаўнік Якаў Дрынеўскі, дарэчы, траюрадны брат мастацкага кіраўніка дзяржаўнага народнага хору БССР імя Г. І. Цітовіча Міхася Дрынеўскага. Першае выступленне цяпер знакамітага «Лянка» адбылося яшчэ ў 1946 годзе, якраз у гадавіну Перамогі над фашысцкай Германіяй. З таго часу і

(Працяг на стар. 2).

Мікола АРОЧКА

На трасе Хірасіма—Чарнобыль

Кожны з чуйнай душою паэт,
Помню, імкнуўся горка-нястрымна,
Быццам схапіўшы апошні білет,
Да спапялення твайго, Хірасіма.

Везлі спагаду і жах цягнікі,
Лайнеры, птахі, эфірныя хвалі.
Можа, тады ўжо зыход цяжкі
Мы прадчувалі і боль не хавалі.

Праўда, ўяўлялі бяду праз туман —
Там, за гарамі і за даламі.
Блытаў нам рукі і думкі падман:
Толькі адтуль быццам наша цунамі!

Везлі праклён мы на хіжасць ядра
За акіян, дзе ўсе беды і грозьбы.
Гора ж пад бокам расло — з недабра,
Рос для трагедыі ўласны хросны.

Як мы не згледзелі?.. Бралі білет
Нашых трывог — не ў належным кірунку?
Вось і саскочыў са стрэлак наш свет.
Сто Хірасім на радзінным рахунку!

Праз пустадушша ішоў цягнік
З шыльдай, нябачнай для вока:
Чарнобыль.
Мёртвага часу шалёны адлік,
Як галашэнне маё,— з вантробы!

Боль мой — з вантробы, што пачала,
Пекла глынуўшы, ў дзятве распадацца.
Падае з ношай атрутнай пчала...
«Брацця! Ці зможам грамадскае гора?
Брацця!»

[1]Словы з верша М. Багдановіча «Краю мой родны! Як выкляты Богам...»

Слепакі

Глядзіш на гэтыя ўрадавыя дамы... і думаеш: вось іду я, ледзь прыкметны, у шэрай шапцы і кароткай тужурцы юнак, член камсамола Заходняй Беларусі, і ведаю больш за ўсіх тых, што сядзяць у гэтых дамах, больш за ўсіх тых, якія рассылаюць за мной «гончыя» пісьмы. Я ведаю, які, хаваны ад іх вачэй, кіпіць падземны паток жыцця.

Максім ТАНК.

Днём гарачым сена везучы,
Я кружу з галінай ля вазка,
Ціха злую заедзь кленучы,
Згадваючы вобраз слепака.

Абсядае зборны той сляпак
Стосы цыркуляраў, тлум тамоў.
Дзівіцца праніклівы юнак,
Ідучы ля ўрадавых дамоў.

Ён шыбуе важка ля кантор,
Дзе прыніклі слепні да пасад.
У карэтах пруць... Шыкоўны ўбор...
Шматкалёрны пыршча вадаспад...

Але ў слепняў невідушчы зрок.
Хіба ўбачаць тое, што паэт?
Як падземны шырыцца паток —
Ад брыдоты ён ачысціць свет!

Але джаліць роздум, горкі ўсмех: -
Ці звялося племя слепакоў,
Дэмагогаў, лёкаеў, няўмек,
З дратаванкай-пугай пастухоў?

Не араўшы, вучаць, як араць,
Як зямлю ад зерня адбіраць,
Як народ ад мовы адбіваць...
Слепакі!

Як украсці ў рэк, лугоў ваду,
У лясоў і неба — пекнату,
У пісьмёнаў родных — смакату...
Слепакі!

Як струхлелы плот падфарбаваць,
За тым плотам гора прыхаваць,
Абы ўладу крэслаў утрымаць...
Слепакі...

Думаюць, што, нішчачы адно,
Не ўзарвуць суседняе звяно,
З мовай не пайдзе і хлеб на дно...
Слепакі!

За Чарнобыль, дзікі глум, палын
Не ў адказе сёння штосьць яны.
З кіраўнічых вотчын, каляін
Не сыдуць — хоць смаляць перуны!

Слепакам урок жыцця — не ўрок,
Зрок не бачыць існасці зямной,
Як магутна шырыцца паток,
Падмывае, крышачы застой.

У камісіі Вярхоўнага Савета БССР

У чэрвені-ліпені Камісія па адукацыі, культуры і захаванню гістарычнай спадчыны правяла шэраг пасяджэнняў, на якіх былі заслуханы канцэпцыі дзейнасці Міністэрства адукацыі БССР, Міністэрства культуры БССР, Дзяржкамдруку БССР і Дзяржтэлерадыё БССР, сфарміраваны падкамісіі па адукацыі (старшыня народны дэпутат Л. П. Баршчэўскі) і па культуры (старшыня народны дэпутат А. А. Трусаў). Распрацаваны план дзейнасці камісіі на бягучы год, вырашаны сумесна з Саветам Міністраў БССР, ведамствамі і грамадскімі арганізацыямі шэраг практычных пытанняў культурнага і грамадскага жыцця рэспублікі. Так, камісія рэкамендавала Савету Міністраў БССР прыняць пастанову з нагоды 580-годдзя Перамогі над крыжацкай навалай пад Грунвальдам 15 ліпеня 1410 года, аб ушанаванні гэтай гістарычнай даты, падзей і асоб, з ёю звязаных.

Улічваючы тое, што з першага верасня 1990 года ўступае ў сілу Закон аб мовах у БССР, камісія мае намер арганізаваць «круглы стол» сумесна з кіраўніцтвам Савета Міністраў БССР, міністрамі БССР сацыяльна-культурных сфер, старшынямі абласных і Мінскага гарадскога Саветаў народных дэпутатаў, а таксама прэзідыумам АН БССР, праўленнямі творчых саюзаў, грамадскіх і прафесіянальных саюзаў рэспублікі пры ўдзеле іншых камісій Вярхоўнага Савета з парадкам дня: Закон аб мовах у Беларускай ССР, праблемы і шляхі яго ажыццяўлення.

Камісія азнаёміцца на месцах у шэрагах школ, ВНУ, устаноў культуры і інш., а таксама ў дзяржаўных установах, у сацыяльных сферах, на вытворчасці і г. д. з ходам падрыхтоўкі і выкананнем Закона аб мовах у Беларускай ССР. Дзеля шырокага кантакту з грамадскасцю ў плане ажыццяўлення згаданага закона запланаваны дзве тэлеперадачы ў прамым эфіры 29 жніўня і 18 верасня г. г. з удзелам народных дэпутатаў БССР, прадстаўнікоў міністэрстваў адукацыі і культуры.

Камісія ўпершыню ў заканадаўчай практыцы рэспублікі і СССР пачынае распрацоўку закона аб культуры ў БССР, спадзеючыся на падтрымку шырокіх грамадскіх колаў, а таксама спецыялістаў і ўсіх зацікаўленых асоб.

Наспела прыняцце новага закона аб ахове, захаванні і вывучэнні помнікаў гісторыі і культуры БССР, праект якога ўжо распрацаваны, быў абнародаваны ў друку і які камісія мае намер вынесці на другую сесію Вярхоўнага Савета БССР.

Многія народныя дэпутаты выказваюцца за распрацоўку праекта і абмеркаванне на трэцяй сесіі Вярхоўнага Савета БССР новага закона аб адукацыі з улікам прынятай Вярхоўным Саветам БССР Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Беларусі. Аднак ужо да 2-й сесіі камісія распрацоўвае праект закона аб змяненнях і дапаўненнях у Закон БССР аб народнай адукацыі з улікам уступаючага ў сілу Закона аб мовах у БССР.

Штомесяц на пасяджэннях камісіі будуць разглядацца надзённыя пытанні развіцця сістэмы адукацыі, культуры і грамадскага жыцця рэспублікі, таму вялікую дапамогу ў яе дзейнасці можа аказаць грамадскасць, спецыялісты, усе грамадзяне, зацікаўленыя ў развіцці культуры, патрыёты Беларусі, заклапочаныя лёсам беларускай мовы і нацыянальнай спадчыны. Вось чаму камісія чакае вашых лістоў, прапаноў, матэрыялаў.

У ФРГ—НА СВЯТА

У замежныя гастролі выправілася Акадэмічная харавая капэла БССР імя Р. Шырмы. Адзін са старэйшых нашых мастацкіх калектываў, якому сёлета споўнілася паўстагоддзя, выступіць з арыгінальнай дабрачыннай праграмай у ФРГ, на ўрачыстасцях, прысвечаных 2000-годдзю горада Шпайера.

— На суд нямецкіх слухачоў мы прадстаўляем некалькі буйных музычных палотнаў, — сказала мастацкі кіраўнік і галоўны дырыжор капэлы Людміла Яфімава. — У старажытным Раманскім саборы Шпайера прагучаць «Літургія святога Іаана Златавуста» Рахманінава і «Боская літургія», складзеная з харавых твораў рускіх кампазітараў мінулага стагоддзя. Яшчэ адзін, вельмі цяжкі, але цікавы твор належыць пяру сучаснага іспанскага кампазітара Ксаўера Бенгерэля. Напісаны на біблейскія тэмы, ён мае лацінскую назву — «Лібрэ вермел». У яго выкананні возьмуць удзел таксама дзіцячы хор з Мінска, салісты, аркестр і балетная трупа.

Запрашэнне капэлы на музычнае свята ў ФРГ не выпадковае. Калектыў працаздольны, штогод ён рыхтуе па 4—5 канцэртных праграм. Увосень плануецца турнэ капэлы па гарадах Італіі.

К. СТАЛЯРЧУК.
(БЕЛТА).

ПАЧАТАК АБЯЦАЕ ПРАЦЯГ

Тры дні на сцэне Рэспубліканскага тэатра юнага гледача праходзілі гастролі французскага тэатра «Лабрадор» з Парыжа. Гэты калектыў існуе з 1981 года, але паспеў ужо згуртаваць вакол сябе сваю публіку, у асноўным, інтэлігенцыю, творчую моладзь. Мастакоўскае крэда калектыву — сучасная драматургія, зварот да маральных і палітычных праблем французскага грамадства.

У Савецкім Саюзе тэатр быў упершыню. Гастролі арганізаваны Мінскім абласным БМТ «Спадарожнік» пры фінансавай дапамозе французскай фірмы «ЛВЖ: летнія канікулы моладзі» і Мінскага НВА «Цэнтр».

У Кіеве і Мінску французскія госці выступілі са спектаклем «Нарадзіцца віноўным — нарадзіцца ахвярай». Гэта інсцэніроўка рэжысёра-пастаноўшчыка Стэфаніі Лоік кнігі вядомага аўстрыйскага пісьменніка і журналіста Петэра Сіхорскага, у якой сабраны інтэрв'ю як з дзецьмі былых нацыстаў, так і з дзецьмі вязняў канцлагераў і гета.

Пад час гастроляў французскія артысты мелі магчымасць пазнаёміцца з мінскімі калегамі і нашым горадам. І як вынік — жаданне працягваць надалей супрацоўніцтва, у прыватнасці, ужо ў гэтым годзе плануецца пастаноўка французскага рэжысёра на сцэне ТЮГа.

У. ГРАУЦОЎ,
загадчык літаратурнай часткі Рэспубліканскага тэатра юнага гледача.

ЗВАРОТ
Камісіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР па адукацыі, культуры і захаванню гістарычнай спадчыны да грамадзян рэспублікі

(Пачатак на стар. 1.).

Складваецца сістэма іх маральнага і матэрыяльнага заахвочвання. Так, з 1 верасня 1990 года педагогі рускамоўных навучальных устаноў, пачаўшы працаваць на беларускай мове, маюць права на атрыманне 15 працэнтаў надбаўкі да службовага акладу.

Аднак мы разумеем, што сёння стварыць умовы для адкрыцця беларускіх школ нялёгка. Гэта закрывалі іх, ці дакладней—перараблялі на рускія —бяздумна, бестурботна і таму з лёгкасцю незвычайнай. Цяпер жа для адраджэння беларускай школы патрэбны ўсеагульныя намаганні, за памылкі плаціць даводзіцца дорага. Але калі мы гэта не зробім— усё будзе каціцца па нахільнай далей, і тады мы будзем вымушаны заплаціць за чыюсьці бяздумнасць самай страшнай цаной—жыццём беларускай нацыі.

Усвядомім жа гэта, дарагія бацькі, паважаныя грамадзяне! Усвядомім—і зробім свой выбар на карысць роднай мовы, на карысць нашай занядбанай і знявечанай культуры, на карысць нашай уваскрасаючай Бацькаўшчыны. Жыве Беларусь!

А ў нас—дажынкі, дажынкі...

(Пачатак на стар. 1.).

сябруюць з песняй Я. Дрынеўскі і яго аднадумцы. У канцэртах выконваюцца, зразумела, толькі найбольш папулярныя творы, бо, каб усе праспяваць, не адзін дзень спатрэбіцца — колішні дырэктар пачатковай школы, а цяпер пенсіянер Я. Дрынеўскі запісаў іх каля 300, многія з якіх унікальныя.

Цяпер у народным ансамблі паўтара дзесятка артыстаў. За сорак з гакам гадоў калектыў неаднаразова абнаўляўся, але ёсць у ім і такія, што, як і сам кіраўнік, ніколі не здраджвалі свайму другому прызванню. Гэта найперш сёстры Я. Дрынеўскага Кацярына Дарошка і Надзея Сарамаха, а таксама яго стрыечная сястра Надзея Дарошка. Так што, можна сказаць, у ансамблі ёсць і невялікая сямейная група...

На свяце мінчане па вартасцях ацанілі выступленні і яшчэ двух этнічна-фальклорных калектываў — «Сцвіжанкі» з таго ж Жыткавіцкага раёна і «Жураўкі» з Іванаўскага. Краналі людскія сэрцы задушэўныя песні і вясёлыя куплеты. Ды і танцы — заліхвацкія, агністыя — вельмі хораша стасаваліся да гэтага самага што ні ёсць народнага свята.

Запрошана была на яго і вядомы майстар саломкапляцення Лідзія Главацкая з Мінска. Жадаючыя маглі паназіраць, як увішна працуе гэтая ўжо немаладая жанчына.

Свята «Жніво» супала са Спасам — таксама старадаўнім народным святам. Нездарма ж кажуць: прыйшоў спас — усяму час. Па традыцыі, Спас — гэта першая сустрэча восені, пачынаюцца асяніны, падрахункаванне набыткаў, збіранне ўраджаю ў садах. Заход сонца ў гэты дзень сустракаюць звычайна ў полі з песнямі.

Жадаючыя змаглі асвяціць яблыкі. Айцец Васіль і айцец Георгій правялі тут жа, ля Белай дачы, і малебен. Што ж, не будзем забываць старыя і добрыя традыцыі пад гэтым небам, дзе ўсе мы — атэісты і веруючыя — не вечныя...

А на заканчэнне скажу, што святкаванне жніва, Спаса — працяг народных святаў, якія ці не стала прапісаліся на Белай дачы: раней тут адзначаліся Юр'е, Сёмуха, Купалле.

НАШ КАР.
Фота Ул. КРУКА.

ВЯРТАННЕ З НЕБЫЦЦЯ

У наступным годзе спаўняецца 110 гадоў з дня нараджэння Усевалада Ігнатоўскага. У сувязі з гэтым выдавецтва «Беларусь» рыхтуе да друку напісаны ім «Кароткі нарыс гісторыі Беларусі».

У кнігі, як і ў яе аўтара, цяжкі і трагічны лёс. Першае выданне ўбачыла свет у 1919 годзе, потым было яшчэ некалькі выданняў. Але пасля кніга была забаронена і на многія гады арыштавана ў спецахове. Трагічны лёс напаткаў і У. Ігнатоўскага: у 1931 годзе ён загінуў.

А між тым доўгі час «Кароткі нарыс гісторыі Беларусі» быў нават школьным падручнікам. Заслуга У. Ігнатоўскага ў тым, што ён разглядаў гісторыю Беларусі як асобнай краіны, асобнай дзяржавы, а не ў кантэксце гісторыі адзінай і непадзельнай Расіі, як гэта рабілася іншымі аўтарамі.

У цяперашнім выданні пакінуты тагачасны правапіс, звесткі пра крыніцы і падручнікі, і кнігапіс, змешчаныя ў канцы кнігі. Праўда, некатарыя архаічныя выразы, памылкі друку, спрэчныя высновы змусілі рэдактара перавыдання даць у канцы кнігі каментарыі і заўвагі, асабліва для маладых чытачоў.

Звяртаю ўвагу Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скарыны, настаўнікаў і ўсіх аматараў беларускай гісторыі, што гэтую кнігу можна заказаць у кнігарнях па тэматычным плане выдавецтва «Беларусь».

Э. ГНЕЎКА,
рэдактар выдавецтва «Беларусь».

Як прытокі з вёсак, гарадоў
Плынна ў рэчышча збірае рух.
Слепакі кантор, асабнякоў,
Чуеце паток той — волі дух?

Го-о-о!.. Хвашчы, мой коніку, хвастом,
Бі пад жыватом іх — капытом!
Я прайду з галінаю з бакоў,
Божа, што за процьма слепакоў!

Вусаты мікроб

...І ўявілася мне жывёліна
Ці, як даўней казалі, жывацiна:
Пажадная, драпежная, яна
Разжывацець рашыла на паўсвета!
Хапала і запіхвала ў вантробу
Усё — хрыбты, даліны, сопкі,
Бары, вечназялёныя улонні...
Ды ў час пакорму недзе з дзікіх скал,
З палян ці лугавін быў заглынуты
Мікроб вусаты — грошы ад халеры.
Ён на крыві мог толькі развівацца,
На рабстве толькі паразітаваць,
Жывіцца на прыгоне, гвалце, жаху,
На чысціні людскіх высноў — спагадзе,
Сумленні, міласэрдзі... Прагнуў ён
Пладзіць сабе падобных, каб усе
Жывіліся тым самым... Ды наспеў
Няўмольны і балесны час адплаты!
І стогн, і роспач... Курчы страравання...
Развал пачварнай жывацiны... Лёс
Іхтыязаўра.

Апосталка

Божа Зямлі мае, Божа продкаў маіх,
дай мне сілы вытрымаць найцяжэйшае.
Ларыса ГЕНІЮШ. «Споведзь».

Благаславіў Вас, Апосталка,
Бог —
Мечам любові ад зла адбівацца.
Зброю такую ў пекла дарог
Колісь панеслі на вуснах Дванаццаць.

Божа!.. Каханая ў горы Зямля!—
Рукі на плечыкі ўскпала дзяўчаці:
Дочка, забудзься пра ўтульнасць жылля,
Выйдуць у шлях твой —
страта на страце...

Сына ад Вас, як лісток, адатнуць.
Маму данішчаць галодным выгнаннем.
Татку на браме турмы разапнуць,
Вытнуць братоў і сясцёр —
каб нізвання!

Толькі самую з адчайнай душой
Як жа ім выкрасці ў Бога-Айчыны?
Божа, навошта твой Дух сышоў
На скрыжаваныя рукі жанчыны?

Вы на сябе іх наклалі б хутчэй,
Толькі б сумленне не трапіла ў пашчу.

Як жа прыгнечанасць мовы пячэ —
Да невыноснасці —
песню пра нашчадзь!

Песню сваю — як дзіця ў пеляне —
Неслі з Зальвянкі Вы, з хваляў
хрышчэння.

Сорам кідае долу мяне
Перад жаноцкай адвагай служэння.

Гэта ж мальба Найвышэйшаму!.. Дол
З гожага цела вып'е ўсе сілы.
Толькі душа не ідзе на дазвол:
Брацць непадлегласць Айчыны ў магілу!

Дол ёй капалі сярод мерзлаты,
Ікламі рвалі ў лагернай Інце.
Думка ж аб тым тэстамэнце святым
Грэла далонь, як сцяблінка ў жыце.

Верніца, б'ю я чалом, чалом
Берагу, дзе, як і Вы, ўзгадаваны.
Толькі мой лямант — чаму заняло
Хвіляй, калі Вы былі ўкрыжаваны?

Не даравання я сёння малю.
Недаравальныя ёсць правіны.
Наша Апосталка,
Божа праміпы,
Хай Ваша споведзь
прасветліць Зямлю!

Безназоўныя сыны

Пра іх не пісалі газеты, паэты.
Іх подзвіг утойвала Інфармбюро.
З мярзлот Калымы, з сібірскае нетры
Вяло іх і зло, і святое дабро.

Катоўня Сібір іх кідала на злом,
Крышыла натуры скалістай пароды.
Ды колькі з іх верыла ў «бацьку
народаў»

Яшчэ ўсё сваім скатаваным нутром!

Няшмат з гэтай верай наіўна-сляпой
Дапяла да шчасця — ў штрафныя роты,
Каб нечую подласць уласнай крывёй
Адмыць — пад варожыя стаць кулямёты.

А той, хто дазволіў кайданную рацьк
Пасляць, як гарматныя косці ў заслону,
Лічыў, што зашмат ім—вось так паміраць
На вуснах абпаленых з імем ягоным.

На зброі іх спёкся крывавы пот.
Цалуючы дол, хто навек там укленчыў?
А ў спіны іх зеўраў, сціскаючы
ў клешчы,—
Ні кроку назад!—
свой «заслонкулямёт».

Каналі між ярасных двух агнёў—
Чужога агню і свайго, як чужога.
Айчына, з віру таго агнявога
Ці вернеш сваіх безназоўных сыноў?

Чарнобыль: зямля і людзі

Перасяленне: калі і як?

Сацыяльна-дэмаграфічны аспект

ВОСЬ ужо чатыры гады ў рэспубліцы ідуць дыскусіі: пры якой ступені заражанасці радыяцыяй тэрыторыя прыдатная для пражывання. І ўсе гэтыя гады ў рэспубліцы спантанна будуюцца пасёлкі для перасяленцаў, вядзецца капітальнае будаўніцтва аб'ектаў, функцыяніраванне якіх у перспектыве праблематычнае. Прынятыя рашэнні прызнаюцца памылковымі, прапаноўваюцца новыя. Можна сказаць, уся стратэгія ліквідацыі вынікаў аварыі на ЧАЭС будуецца па метадзе спробаў і памылак. У выніку ўзнікаюць кінутыя аб'екты, неэфектыўна выкарыстоўваюцца сродкі, замаруджваюцца тэмпы вырашэння праблемы ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай аварыі. Дзяржаўная праграма, на наш погляд, не ўлічвае сацыяльнага аспекту праблемы. Людзі ўжо ні ў што не вераць. І колькі б сёння іх не пераконвалі, што, скажам, у Краснаполлі можна жыць — усе, хто зможа, адтуль паедзе. У першую чаргу — моладзь. Такія населеныя пункты асуджаны на дажыванне. Узнікае пытанне: а ці ёсць сэнс змагацца за іх захаванне? Вытворчасць сельгаспрадукцыі там рэзка скарачаецца, а сям-там спынена наогул. Між тым, сярод рэспубліканскага кіраўніцтва ёсць прыхільнікі захавання ў забруджаных раёнах прадпрыемстваў па перапрацоўцы сельгаспрадукцыі з тым, каб завозіць туды чыстую сыравіну. Ёсць у гэтым сэнс? Вядома ж, няма. Праўда, лічыцца, што функцыяніраванне гэтых прадпрыемстваў патрэбна, каб заняць людзей. Але найбольш кваліфікаваныя рабочыя адтуль усё роўна паедуць.

Яшчэ адзін аспект праблемы. Для ўтрымання населеных пунктаў, іх добраўпарадкавання і г. д. у заражаных раёнах наладжана вытворчасць будаўнічых матэрыялаў (недзе 30 працэнтаў будматэрыялаў, спажываемых у рэспубліцы). Каму яны патрэбны — радыеактыўны бетон, цэгла, сталярка?

Зараз актыўна абмяркоўваецца магчымасць перасялення людзей з забруджаных у незабруджаныя раёны. У прыватнасці, распрацоўваюцца планы перасялення жыхароў Краснапольскага раёна — у Горацкі, Нараўлянскага — у Мядзельскі і г. д. На наш погляд, усё гэта патрабуе сур'ёзных абгрунтаванняў. Ніхто дагэтуль не падумаў, ці не прывядзе такі «исход» да сацыяльнай напружанасці на «новай радзіме»? Больш мэтазгодна, на наш погляд, перасяляць людзей гаспадаркамі, цэлымі вёскамі, дзе паміж людзьмі існуюць шматгадовыя псіхалагічныя і эканамічныя сувязі. Такое перасяленне ўспрымалася б менш хваравіта і насельніцтвам раёнаў, якія прымаюць перасяленцаў.

Трэба тэрмінова распрацаваць канцэпцыю перасялення людзей з забруджаных раёнаў. Пакуль што, на жаль, тут некранутая цаліна. У выніку, велізарныя сродкі выкарыстоўваюцца крайне неэфектыўна — пераважна на латанне дзірак.

Насельніцтва на гэта адказвае ўцёкамі з забруджаных раёнаў. Сёння чалавека ўжо не цікавіць, колькі там бэр, кюры ці рад. Дастаткова таго, што забруджанасць перавышае натуральны фон. Лёгка меркаваць, што першымі ад'язджаюць маладыя, найбольш працаздольныя людзі. Відавочна, што ўзнаўленне насельніцтва ў гэтай зоне будзе звужанае. Такім чынам, гаворка ідзе аб унікальным у гісторыі чалавецтва масавым перасяленні людзей, якое павінна суправаджацца пэўнымі арганізацыйнымі мерамі. Відавочна, што патрэбна навуковая канцэпцыя рассялення і развіцця гаспадарчага комплексу рэспублікі.

Яшчэ ў 1988 г. супрацоўнікі аддзела сацыяльна-эканамічных абгрунтаванняў БелНДІП горадабудаўніцтва падрыхтавалі і ў студзені 1989 г. далажылі старшыні Магілёўскага аблвыканкома свае прапановы на гэты конт. І хоць ён у прынцыпе іх адобрыў, але для таго часу, яны, відаць, былі занадта радыкальныя. І работа па распрацоўцы Праграмы комплекснага развіцця гарадоў Магілёўскай вобласці да 2000 года і на больш аддаленую перспектыву, якую наш інстытут выканаў па заказе аблвыканкома, была прыпынена. Інстытут атрымаў заказ на іншую работу — схему тэрытарыяльнай арганізацыі Магілёўскай і Гомельскай абласцей з улікам вынікаў Чарнобыльскай аварыі. Але час не чакае. Праблема перасялення насельніцтва з забруджаных раёнаў з кожным днём набывае усё большую вастрыню. Вось чаму мы лічым сваім абавязкам тэрмінова апублікаваць прапановы, якія тычацца менавіта гэтага пытання. Магчыма, яны не бясспрэчныя, але ў сённяшняй сітуацыі патрэбны ўлік усёй шматстайнасці думак, патрэбен творчы пошук, патрэбны радыкальныя меры.

Канцэпцыя трансфармацыі сістэмы рассялення і развіцця гаспадарчага комплексу рэспублікі, на наш погляд, павінна зыходзіць з наступных палажэнняў. Будзе адбывацца паскораны адток насельніцтва з забруджанай зоны, перш за ўсё з раёнаў, аддаленых ад культурных і навукова-тэхнічных цэнтраў рэспублікі. Папярэдні аналіз сацыяльна-дэмаграфічнай структуры «адсяленцаў» дае падставу меркаваць, што ўзнаўленне насельніцтва і ў новых сёлах будзе звужанае. Фактычна ў іх застануцца толькі пенсіянеры.

Наогул, трэба зыходзіць з таго, што перасяленне насельніцтва і неарганізаваная міграцыя павінны адпавядаць сацыяльным памкненням людзей. Ім павінна быць прадастаўлена права і магчымасць выбару месца работы і пражывання.

Чарнобыльская катастрофа — гэта трагедыя Беларусі. На ліквідацыю яе вынікаў будуць затрачаны велізарныя сродкі. Важна іх выкарыстаць такім чынам, каб па меры магчымасці вырашыць праблемы развіцця населеных месцаў: абмежаваць рост вялікіх гарадоў і актывізаваць развіццё малых, дбаць пра іх інжынернае абсталяванне і добраўпарадкаванне, пра пераўтварэнне вытворчых комплексаў гарадоў у напрамку паскарэння іх навукова-тэхнічнага развіцця, паглыблення спецыялізацыі, разбуйнення прамысловых «монстраў».

На вырашэнне гэтых праблем павінны быць накіраваны не толькі мэтавыя капітальныя ўкладанні дзяржавы, а.і сродкі мясцовых Саветаў, прамысловых прадпрыемстваў, насельніцтва. Дзеля гэтага трэба выкарыстаць магчымасці, якія прадастаўляюцца радыкальнай эканамічнай рэформай: дыферэнцыяцыя падаткаў, стварэнне арэндавых прадпрыемстваў, кааператываў, індывідуальных гаспадарак і г. д.

Неабходна дакладна ўсвядомленая як дырэктыўнымі органамі, так і насельніцтвам канцэпцыя развіцця вытворчых сіл і рассялення людзей не толькі ў забруджаных раёнах, але і па ўсёй рэспубліцы.

Гэтую канцэпцыю трэба распрацаваць і зацвердзіць без прамаруджвання, інакш рэспубліка страціць значную частку насельніцтва. Міграцыя з Беларусі ў іншыя раёны краіны набірае высокія тэмпы.

Чарнобыльская катастрофа галоўным чынам абрынулася на малыя гарады і сёлы Гомельскай і Магілёўскай абласцей.

Прафесійныя навыкі і жыццёвы ўклад перасяляемага арганізавана і мігрыруючага самастойна насельніцтва з сельскіх населеных пунктаў і малых гарадоў арыентаваны на сельскі ці блізкі да яго лад жыцця. Пры перасяленні маладыя, працаздольныя групы насельніцтва імкнуцца ў асноўным да больш высокай якасці жыцця, чым яны мелі дагэтуль. Такія магчымасці ў больш-менш кароткі тэрмін і пры адносным мінімуме сродкаў ім можа прадаставіць малы або сярэдні горад. Тут яны могуць хутка асвоіць прафесіі, выкарыстоўваючы свой навык, набыць дом з прысядзібным участкам і г. д. Пераход жа да гарадскога ладу жыцця ў вялікіх і сярэдніх гарадах звязаны са зменай звычных стэрэатыпаў, цяжкай адаптацыяй, сур'ёзнымі псіхалагічнымі нагрузкамі і г. д.

У малых і сярэдніх гарадах для перасяленцаў з забруджанай зоны трэба стварыць рэзерв рабочых месцаў, жылля, развіваць сістэму культурна-бытавога абслугоўвання. (Дарэчы, сям-там так пачынаюць ужо рабіць. Напрыклад, дырэкцыя цагельнага завода ў Радашковічах унесла прапанову ў ЦК КПБ і Саўмін рэспублікі аб будаўніцтве тут жылля для перасяленцаў з Гомельскай і Магілёўскай абласцей, прадастаўленні ім работы на заводзе).

Частка працаздольнага насельніцтва, найбольш творча актыўнага і сацыяльна-мабільнага, трэба чакаць, пажадае пераехаць у вялікія і сярэднія гарады. Аднак, улічваючы іх немалыя праблемы, на наш погляд, устанаўліваць асаблівы статус для перасяленцаў тут не мэтазгодна. Прыток мігрантаў з сёлаў і малых гарадоў заражанай зоны ў вялікія гарады павінен рэгулявацца агульнымі палажэннямі. Сацыяльна гарантаваным павінна быць толькі перасяленне ў малыя і сярэднія гарады.

Дапамога вялікіх і сярэдніх гарадоў рэспублікі ў вырашэнні праблем, выкліканых катастрофай на ЧАЭС, павінна заключацца ў стварэнні ў малых гарадах філіялаў, цэхаў і ўчасткаў, дзе патрэбны спецыялісты масавых прафесій, малакваліфікаваныя рабочыя. У насельніцтва гэтых гарадоў з'явіцца магчымасць пашырыць выбар прафесій, з'явяцца крыніцы фінансавання жыллёва-грамадзянскага будаўніцтва. Такое рашэнне будзе садзейнічаць агульнаму развіццю сеткі гарадскіх пасяленняў рэспублікі. Так, дарэчы, зрабіў Мінскі маторны завод, які будуе ў Стоўбцах свой філіял. Плануецца праграма жыллёвага будаўніцтва для перасялення туды жыхароў Нараўлянскага раёна.

Перасяленцам з сельскай мясцовасці павінна быць прадастаўлена права ўступлення ў мясцовыя калгасы, права на ўзяцце ў арэнду зямельных участкаў, жывёлагадоўчых фермаў і да т. п.

Часта жыхары жадаюць перасяляцца ўсёй вёскай, усёй грамадой. Тут могуць быць два падыходы. Калі тут не парушана полаўзроставая структура насельніцтва, маюцца перадумовы для яго ўзнаўлення, мае сэнс будаваць новае селішча паблізу развітых прамысловых і культурных цэнтраў. Устаноўлена, што ў такіх раёнах адток насельніцтва ў горад ніжэйшы, чым у «глыбінцы». Мэтазгодна, на нашу думку, размяшчаць селішчы перасяленцаў ля жывёлагадоўчых комплексаў, спецыялізаваных саўгасаў і г. д.

Адной з асноўных праблем пры перасяленні насельніцтва з пацярпеўшых раёнаў з'яўляецца стварэнне для яго рабочых месцаў. Найбольш грунтоўным пры гэтым павінна стаць развіццё будаўнічай індустрыі і падрадных дзяржаўных, кааператыўных, калгасных, міжкалгасных і іншых будаўнічых арганізацый.

Другім накірункам вырашэння праблемы занятасці могуць стаць філіялы і вытворчыя ўчасткі буйных прадпрыемстваў, якія неабходна развіваць у малых гарадах.

Трэцім накірункам ўяўляецца прыцягненне перасяленцаў у невытворчую сферу.

В. ХАРЭУСКІ,
кандыдат эканамічных навук,
заг. аддзела
сацыяльна-эканамічных
абгрунтаванняў БелНДІП
горадабудаўніцтва.

ПАД ВЕТРАЗЕМ «ГРУНВАЛЬДА»

Не піянерскі лагер «Дружба» ці «Сонечны», а — летнік «Грунвальд»... Нечаканае спалучэнне? Яшчэ год-два назад наўрад ці магло такое быць. А вось сёлета...

У Мінскім бацькоўскім камітэце беларускамоўных школ і класаў вырашылі стварыць на базе піянерскага лагера «Дружба», што ў Дзяржынскім раёне, першы за пасляваенны час у рэспубліцы беларускі дзіцячы летнік «Грунвальд». Чаму менавіта «Грунвальд»? Слова гэтае вяртае нас да даўняй гісторыі нашага шматпакутнага народа, да мінулага, якое тлумачылася па-ўсялякаму, але толькі не папраўдзе. Значыць, «Грунвальд» — магчымасць дзецям больш даведацца пра гістарычную і культурную спадчыну беларусаў, пра тое, як у розныя ліхія часіны змагаліся яны за сваю свабоду і нацыянальнае разняволенне. Ну, і калі ўжо «Грунвальд», дык замест традыцыйных атрадаў утвораны ў летніку харугвы — Менская, Наваградская, Віленская, Полацкая. Зразумела, уся выхаваўчая работа ў «Грунвальдзе» вядзецца толькі па-беларуску.

На ўрачыстым адкрыцці «Грунвальда» дзецям пажадалі добрага адпачынку і плённага падарожжа ў мінулае свайго народа пісьменнік Кастусь Тарасаў і вядомы гісторык Анатоль Грыцкевіч, якія шмат зрабілі і робяць, каб на карце Бацькаўшчыны меней было «белых плям».

К. Тарасаў і А. Грыцкевіч на адкрыцці летніка «Грунвальд».

НАШ КАР.
Фота А. КАЛЯДЫ.

РЭАБІЛІТАВАЦЬ ПРЫ ЖЫЦЦІ

Дысідэнт Міхаіл Кукабака: партрэт на фоне карты свету

«...На жаль, мяне ў Маскве і на Захадзе ведаюць куды лепш, чым на Беларусі», — перачытваю радкі з пісьма Міхаіла Кукабакі і быццам чую трэск і шоргат эфіру, які праз усе глушылкі даносіў на хвалях «Свабоды» і «Голаса Амерыкі» яго прозвішча разам з іменамі Андрэя Сахарава, Роя Мядзведзева, Анатоля Марчанкі, генерала Грыгарэнкі.

Першае сціплае паведамленне пра адзінага беларускага дысідэнта, абвінавачанага па артыкуле 67 КК БССР, з'явілася 2 лютага г. г. на старонках «Звязды». З інтэрв'ю работнікаў рэспубліканскага КДБ чытачы даведаліся, што былы жыхар Бабруйска М. І. Кукабака быў асуджаны за антысавецкую агітацыю і прапаганду ў 1979 годзе, потым зноў прыцягваўся за гэта ў 1982 і 1985 гадах ужо ў месцах пазбаўлення волі, а ў снежні 1988 года вызвалены.

Праўда, у Кукабакі быў шанс стаць вядомым для беларускіх чытачоў намнога раней.

— На працягу ўсіх 10 гадоў апошняга тэрміну зняволення, — расказваў Міхаіл Ігнатавіч, — ад мяне настойліва патрабавалі публічнага пакаяння. Ім хацелася, каб праз «Советскую Белоруссию» я выступіў...

Такога выступлення на старонках друку не з'явілася. Думаю, ідэя аб пакаянным артыкуле ўзнікла невыпадкова: састаў абвінавачвання Кукабакі грунтаваўся і на яго артыкулах: «Два словы пра Сахарава, Сычоўскую псіхбальніцу і савецкі гуманізм», «Абарона правоў чалавека і раззбраенне — непадзельныя», адкрытых пісьмах старшыні КДБ Ю. Андропаву, міністру аховы здароўя Б. Пятроўскаму, першаму сакратару ЦК КПБ П. Машэраву, нарысах «Спатканне з дзяцінствам», «Украдзеная Радзіма» і іншых.

«Украдзеная Радзіма» — гэта пра Бабруйск, дзе Кукабака нарадзіўся ў 1936 годзе і выхоўваўся ў дзіцячым доме. Пасля рамеснага вучылішча — праца на будоўлях «камунізму» ў Сібіры, Казахстане. 1968 год застаў яго ў Кіеве. Калі выклікалі ў Дарніцкі ваенкамат, дзе фарміравалі групу для адпраўкі ў Чэхаславакію, ён заявіў: «Калі пашлеце ў Прагу, аўтамат павярну супраць вас». Ён зайшоў таксама ў Чэхаславацкае консульства і перадаў консулу сшытак, у якім выказваў нязгоду і асуджэнне акупацыі Чэхаславакіі. Тады яго не арыштавалі.

Першая сустрэча з праваахоўнымі органамі адбылася ў горадзе Аляксандраве Уладзімірскай вобласці, дзе працаваў рабочым на радыёзаводзе. Пра яго далейшы лёс у «Архіве самвыда» (выпуск № 5, 1983 г.) паведамлялася наступнае: «14.04.1970 г. Кукабака быў арыштаваны ў г. Аляксандраве, яму было прад'яўлена абвінавачванне па артыкулу 190-1 КК, інкрымінаваўся адкрыты ліст да А. Мантэгю ў абарону А. Кузняцова і паклёпніцкія размовы сярод рабочых. Пад час следства маёрам Яўсеевым (начальнік следчага аддзела УКДБ па Уладзімірскай вобласці) Кукабаку было прапанавана «даць пакаянні на статс. сакратара пасольства ФРГ Мюлера». Кукабака адмовіўся супрацоўнічаць з уладамі. Паследавала экспертыза ў інстытуце Сербскага, і яго прыгаварылі да «прымусовага лячэння», якое цягнулася каля шасці гадоў, з іх 986 дзён у Сычоўскай СПБ і каля 2-х гадоў ва Уладзімірскай ПБ. У 1976 годзе Кукабака выйшаў на свабоду, аднак з 1.11.76 г. па 28.11.76 г. і з 5.10.77 г. па 25.11.77 г. падвяргаўся кароткатэрміновым прымусовым шпіталізацыям».

У абарону Кукабакі ў розны час выступалі акадэмік Сахараў, беларускія эмігранты, члены Кангрэса ЗША, Міжнародная амністыя, англійскія прафсаюзы... Дакументы і пісьмы самога Міхаіла Кукабакі, заявы ў яго падтрымку, што гучалі ў розных краінах свету, перадаюць напружаны пульс барацьбы за права «людзьмі звацца», якая вялася ўсё ж і тады ў нашай краіне і за мяжой.

З НАРЫСА М. КУКАБАКІ «УКРАДЗЕНАЯ РАДЗІМА»

«...Калі спускаўся да чыгуначнага пераезду па вуліцы Бахарава, убачыў надпіс: «Берегись поезда!» і адразу ўспомніў: а 25 гадоў назад тут было напісана «Сцеражыся цягніка!»

Цяпер беларуская фраза знікла. Мяне гэта, на здзіўленне, непрыемна закранула. Нечакана я ўсвядоміў сябе беларусам. Бо тут спрадвеку жылі мае дзяды і прадзеды. Сама зямля гэта — з праху бясконцых пакаленняў маіх суродзічаў. І я, іхні нашчадак, маю неаспрэчнае права не толькі на гэту зямлю, але і на сваю родную мову, на права быць беларусам.

Цяпер ужо свядома я стаў разглядаць надпісы на шыльдах магазінаў, устаноў. Абсалютная большасць — на рускай мове. І толькі адметны беларускі акцэнт у прахожых нагадвае, што знаходзішся не ў Кастраме або Іванаве. На базары зрэдку можна пачуць беларускую мову. Гэтыя, відаць, з вёсак прыехалі. Усё ж планавая асіміляцыя цалкам яшчэ не завершана, хоць яе поспехі відавочныя...»

Жнівень 1976 г., Бабруйск.

З ГАЗЕТЫ «БЕЛАРУС»

У жніўні 1976 года Міхась Кукабака вярнуўся на радзіму ў Бабруйск і пачаў там працаваць грузчыкам. Але ў кастрычніку таго ж года зноў быў арыштаваны за пашырэнне Усеагульнай Дэкларацыі правоў чалавека і змешчаны ў Магілёўскую псіхіятрычную бальніцу.

Прычынай арышту і зняволення Кукабакі на гэты раз паслужыла ягоная адмова зняць павешаную над ложкам у сваім пакоі ў заводскім інтэрнаце невялікую іконку, Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека ды партрэты акадэміка Андрэя Сахарава і генерала Пятра Грыгарэнкі.

Міхася Кукабаку трымалі ў 3-ім аддзеле Магілёўскай псіхіятрычнай бальніцы ў строгай ізаляцыі і без права выхаду з памяшкання.

У абарону М. Кукабакі выступілі два іншадумцы (дысідэнты) Віктар Некіпелаў і Аляксандр Падрабінак. Некіпелаў выслаў 15 кастрычніка 1976 года пракурору Магілёўскай вобласці ліст з просьбай «зрабіць захады дзеля безадкладнага вызвалення М. Кукабакі», як асобы, арыштаванай беспадстаўна. Падрабінак з горада Электрасталь Маскоўскай вобласці, ад імя рабочай камісіі іншадумцаў звярнуўся 16 кастрычніка 1976 года з лістом да галоўнага лекара Магілёўскай абласной бальніцы з копіяй ліста ў Міністэрства аховы здароўя СССР. «Рабочая камісія, — пісаў Падрабінак, — уважае прымусовую шпіталізацыю Кукабакі за прыклад выкарыстання псіхіятрыі ў рэпрэсійных палітычных мэтах і даводзіць да вашага ведама, што калі ў бліжэйшы час Кукабака не будзе вызвалены, то камісія будзе вымушана звярнуцца ў спецыяльны Камітэт пры Міжнароднай асацыяцыі псіхіятраў, створаны нядаўна на VI з'ездзе Міжнароднай асацыяцыі ў Ганалулу».

20 кастрычніка 1976 года Некіпелаў і Падрабінак выступілі сумесна з лістом «У абарону Міхаіла Кукабакі», у якім пісалі:

«...Кукабака быў небяспечны для ўлад сваім уплывам на іншых рабочых, якім ён даваў яскравы прыклад, як трэба змагацца за свае правы. Жывучы ў інтэрнаце, пастаянна знаходзячыся ў заводскім калектыве, Кукабака быў непажаданым бунтарскім пачаткам, своеасаблівым цэнтрам крышталізацыі незалежнай грамадскай думкі. Гэтага рэжым не мог ні зразумець, ні даравать...

Стан ускладніўся тым, што Кукабака — адзін, у яго няма родных, а калі так, то, паводле савецкіх законаў, няма каму нават абараняць яго правы...

Мы звяртаемся да замежнай грамадскай думкі, да асацыяцыі замежных псіхіятраў, да ўдзельнікаў нядаўняга з'езда на Гавайскіх астравах з заклікам заступіцца.

Свабоду Міхаілу Кукабаку!»

5 лістапада Аляксандр Падрабінак звярнуўся ў Камітэт па разгляду скаргаў на ўжыванне псіхіятрыі ў палітычных мэтах з просьбай разгледзець справу аб прымусовай псіхіятрычнай шпіталізацыі Кукабакі.

Нью-Йорк, ліпень-жнівень 1978 г.

ПІСЬМЫ З ПСІХІЯТРЫЧНЫХ БАЛЬНІЦ І. В. НЕКІПЕЛАВУ. 22 ЛЮТАГА 1976 ГОДА, З УЛАДЗІМІРСКАЙ АБЛАСНОЙ ПСІХІЯТРЫЧНАЯ БАЛЬНІЦЫ

«...Аб бібліятэках. У класічных турмах, хоць і з пэўнымі цяжкасцямі, кнігі атрымліваць можна. У гэтай жа турме бальнічнай бібліятэкай забаронена карыстацца... У аддзяленні ёсць «бібліятэка» — некалькі дзесяткаў кніг, прынесеных медперсаналам з дому. Можаце ўявіць, што гэта за кнігі: 15—20-гадовай даўнасці выпуску, часта без пачатку і канца, з вырванымі старонкамі...

Цяпер аб прагулцы. На жаль, яшчэ раз вымушаны звярнуцца да параўнання парадкаў у «класічных» турмах і ў турмах, замаскіраваных «белым халатам і чырвоным крыжам». Я пабыў у сямі звычайных турмах: Аляксандраўскай, у абедзвюх Уладзімірскіх, на Чырвонай Прэсні, у Лефортаўскай, Горкаўскай і ў Вязніках... У іх права на гадзінную і паўгадзінную прагулкі практычна гарантавана, г. зн. выходзіць або не выходзіць на прагулку — гэта справа зняволенага. У некаторых турмах на прагулку выводзяць прымусова, б'ючы, напрыклад, у Аляксандраўскай турме.

Пабыў я таксама ў трох дурдамах: інстытуце Сербскага, Сычоўскай спецбальніцы і ва Уладзімірскай абласной псіхбальніцы, дзе сяджу па сённяшні дзень. Дык вось, у гэтых турмах прагулка цалкам залежыць ад волі медперсаналу, жаданне хворых нікога не цікавіць. Напрыклад, у 5-м аддзяленні я праводжу другую зіму, і за гэты час не было ніводнай прагулкі (зімой, маю на ўвазе)...

У красавіку я папрасіў загадчыка аддзялення аддаць мне раней забраныя кнігі (англа-рускі слоўнік, часопісы). Гэта з'явілася дастатковай прычынай, каб падвергнуць мяне фізічным здзекам. Мяне пратрымалі на звязках (гэта значыць моцна прывязаным ручнікамі да ложка) пяць сутак, бязлітасна калолі... Бывалі выпадкі, што ён без патрэбы трымаў па паўмесяца на звязках хворых... Нямала скалечаных на яго сумленні. Гады тры—тры з палавінай назад ён закалоў аднаго насмерць... Гэты зняволены чалавек, хтосьці Пётр Кудраўцаў з Гуся-Хрустальнага, седзячы за забойства, прыбыў сюды з Ленінградскай спецбальніцы, здаецца, у 1972 годзе. Як расказвалі сведкі, чалавек быў здаровы, без відочных парушэнняў псіхікі... Аднойчы атрымаўся канфлікт: нейкая медсястра не захацела прыняць штосьці з прадуктаў у перадачы, дык ён аблаяў яе. За гэта яго пачалі бязлітасна калоць. А ў яго ж быў ці то дыябет, ці то яшчэ што... Адбылося штосьці непапраўнае ў арганізме, і ён памёр за лічаныя дні, на 53-м годзе жыцця».

2. В. НЕКІПЕЛАВУ. 24 ЛІСТАПАДА 1976 ГОДА, З МАГІЛЕЎСКАЯ АБЛАСНОЙ ПСІХІЯТРЫЧНАЯ БАЛЬНІЦЫ.

«У паперцы, па якой мяне забралі, беглым, дрэнна разборлівым почыркам апісваюцца коратка ўсе мае перамяшчэнні па псіхтурмах, дыягназ. Далей гаворыцца, што я пакутую «хваробай пераіначвання грамадства», паводле звестак дзяржбяспекі, распаўсюджваю антысавецкую літаратуру. Сацыяльна небяспечны, а таму маю патрэбу ў шпіталізацыі...

Загадчык аддзялення Мыльнікаў...

Была размова аб прызначэнні мне лякарстваў. Я не вытрымаў і сказаў: «Гэта вельмі дрэнна, што вы збіраецеся пічкаць мяне рознымі медыкаментамі. Я ніколі не пакутваў псіхічнымі расстройствамі. Вы выдатна ведаеце, чаму я тут». Яго аргумент: «У нас спытаюць: да вас накіравалі хворага, дык чаму вы яго не лечыце?..»

Цяпер мой гаспадар — Мікалай Пятровіч Сіўцоў, малады ўрач, якому крыху больш за трыццаць гадоў... 18 лістапада ён правёў са мной гутарку... «Раз вы тут знаходзіцеся, неабходна прызначыць нейкае лячэнне». Адказваю не вельмі ветліва: «Прызначэнне нейралептыкаў буду разглядаць як свядомае нанясенне шкоды майму здароўю». Урач: «Але ж у вас цяжкі дыягназ — шызафрэнія. Мы абавязаны лячыць вас». Пярэчу: «А вы абсалютна перакананы ў адпаведнасці дыягназу з маім фактычным станам?» Урач: «Але ж дыягназ вам ставіў не я, а ў інстытуце імя Сербскага».

У гэтай псіхушцы за рэлігійныя перакананні сядзіць цэлая сям'я: маці, бацька і дзве дачкі... Усіх размясцілі па чатырох аддзяленнях. На жаль, пакуль не было магчымасці самому пагутарыць з кім-небудзь з іх.

Харчаванне тут вельмі кепскае, як у спецбальніцы, Сычоўскай, маю на ўвазе. Рэжым у чымсьці мякчэйшы, чым ва Уладзіміры. Але медперсанал (сярэдні) у цэлым значна горшы... За ўласныя грошы з цяжкасцю толькі праз паўмесяца купіў зубную пасту і шчотачку, і то праз хворага».

3. В. НЕКІПЕЛАВУ. 25 КАСТРЫЧНІКА 1977 ГОДА, З МАГІЛЕЎСКАЯ ПСІХІЯТРЫЧНАЯ БАЛЬНІЦЫ (ПАЎТОРНАЯ ШПІТАЛІЗАЦЫЯ)

«Мяне прывезлі ў Магілёў адразу з работы, 6 кастрычніка. Усё адбылося па старым «сцэнарыі». Тут я даведаўся, што прычынай да прымусовай шпіталізацыі паслужыла мая адмова добраахвотна зняць гэту злашчасную іконку... Лечачы ўрач Надзея Мацвееўна Драбкіна, яна ж і загадчыца 3-га аддзялення, заявіла мне: «Вывешванне іконкі і партрэтаў такіх людзей, як акадэмік Сахараў і генерал Грыгарэнка, супярэчыць агульнапрынятаму ў нас ладу жыцця, а таму з'яўляецца ненармальнасцю».

Без усялякай прычыны праз дзень мне ўжо прызначылі нейралептыкі ў таблетках... Для мяне тут створаны сапраўдны турэмны рэжым. З аддзялення нікуды не выпускаюць. Забаронена даваць чытаць мне кнігі, нават з тых, што ёсць у шафе ў аддзяленні...»

4. В. НЕКІПЕЛАВУ. 10 ЛІСТАПАДА 1977 ГОДА З ТОЙ ЖА БАЛЬНІЦЫ

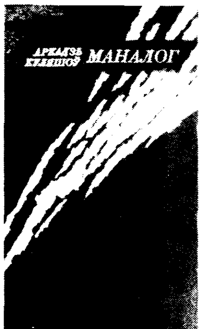
«Сёння пішу Вам чацверты раз, са слабай надзеяй, што ўрачы хоць на гэты раз адашлюць. На Вашы пытанні не магу адказаць, таму што мне забаронена пісаць аб рэжыме ўтрымання, аб адносінах да сябе і да т. п.

Вы нагадалі мне аб Уладзіміраўскай псіхушцы. У параўнанні з ёй тут ёсць свае плюсы, але ёсць і негатыўнае, відаць, характэрнае ўсім установам такога роду ў гэтай краіне.

Так, нядаўна тут памёр хтосьці Якушэнка пасля пра-

(Працяг на стар. 14—15).

Кнігапіс

А. КУЛЯШОЎ. Маналог. Вершы і паэмы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1989.

Кніга — яшчэ адно перавыданне творчай спадчыны народнага паэта Беларусі Аркадзя Куляшова, у тым ліку і тых старонак, якія сведчаць аб грамадзянскай смеласці творцы, яго здольнасці нават тады, калі многае замоўчвалася і прыглянцоўвалася, гаварыць праўду.

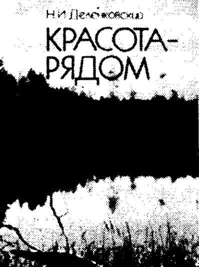
В. АДАМЧЫК. І скажа той, хто прыйдзе. Раман. На рускай мове. Аўтарызаваны пераклад Т. Залатухінай. М., «Советский писатель», 1989.

Па-руску загучаў чарговы раман Вячаслава Адамчыка, у якім праўдзіва адлюстравана жыццё працоўных на тэрыторыі былой Заходняй Беларусі. Чытач зноў сустрэнецца з героямі, якія палюбіліся яму, пройдзе сцяжынамі іх.

Р. СЕМАШКЕВІЧ. У калаўроце дзён. Аповесці. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1989.

Аповесці Рыгора Семашкевіча «У калаўроце дзён» і «Ясень», перакладзеныя на рускую мову Р. Шчадрыной, знаёмяць усесаюзнага чытача з прозай нашага пісьменніка, які заўчасна пайшоў з жыцця. Як і ў паэзіі, Р. Семашкевіч і ў прозе ў многім застаўся лірыкам. Аднак на гэты раз яго талент раскрыўся яшчэ гумарыстычна-сатырычнымі якасцямі.

М. ДЗЕЛЯНКОЎСКІ. Прыгажосць — поруч. На рускай мове. Выданне другое, дапоўненае. Мінск, «Ураджай», 1989.

Хараство роднай прыроды паўстае са старонак замалёвак, падарожных нарысаў Міколы Дзелянкоўскага. Аўтар даўно працуе ў рэдакцыі часопіса «Родная прырода», часта выязджае ў глыбінку. Убачанае і падказвае яму сюжэты і тэмы замалёвак — светлых, лірычна-пранікнёных і шчырых.

Чытаючы часопісы

ВЯРТАННЕ ПАМЯЦІ

НАСТОЙЛІВА раю чытачам не прайсці міма чарговага, другога нумара «Спадчыны»: штоквартальнік надзвычай змястоўны і цікавы.

Адкрываецца ён артыкулам М. Ермаловіча «Сведчанні «Слова...». Гэта — яшчэ адно пацвярджэнне таго, што невядомы аўтар сусветна вядомага твора «быў не толькі геніяльным мастаком, але і выдатным гісторыкам. Можна толькі здзіўляцца, наколькі ўсебакова і глыбока ведаў ён жыццё сучаснікаў і мінулае свайго народа, як упэўнена арыентаваўся ў заблытаным лабірынце тагачасных міжкняжацкіх адносін, абцяжараных бясконцымі ўсобіцамі». Ды ўражвае тут найперш тое, наколькі дасканала валодае матэрыялам сам М. Ермаловіч, як ён умее трапна даводзіць сваю думку, пераконваючы ў правамернасці менавіта гэтага, а не іншага вываду, хоць, здавалася б, думка гэтая сама па сабе ў нечым і спрэчная.

Сам я, прызнацца, найперш запыніў увагу на раздзеле «Вяртаецца да чытача». У ім прадстаўлена яшчэ сем твораў Я. Купалы, невядомых сучаснаму чытачу. Яны ўзяты Я. Саламевічам з газет «Беларусь», «Звон» і часопіса «Беларускае жыццё» і датуюцца 1919—1920 гадамі. Нагадаем, што купалаўская публіцыстыка друкавалася таксама ў другім нумары часопіса за мінулы год і ў першым — за сёлетні. Гэтае вяртанне спадчыны класіка нацыянальнай літаратуры — як вяртанне самой памяці народнай. Усё, пра што пісаў Я. Купала ў трывожныя і цяжкія гады станаўлення беларускай савецкай дзяржаўнасці, аб чым пакутліва думаў, у нечым і па сённяшні дзень застаецца пытаннем «адкрытым».

Узяць хоць бы артыкул «Незалежнасць», упершыню змешчаны ў газеце «Беларусь» 28 лістапада 1919 года. Ці не цяпер усё гэта сказана: «Калі гаварыць аб незалежнасці якой-небудзь новай дзяржавы, вызваленай вайной і рэвалюцыяй з-пад расійскага ярма, то гэта, здаецца, так і трэба, так і павінна быць... А вось загаварыце вы аб беларускай незалежнасці... Тут вам цэлую кучунагавораць усялякіх перашкод, недарэчнасцяў, што аж вушы вянуць слухаючы. На ўсякую іншую незалежнасць кожны з вамі пагодзіцца, абы толькі не на беларускую».

Далёка наперад глядзеў народны пясняр. Чытаеш нататку «Торжышча», таксама з газеты «Беларусь» за 20 лістапада 1919 года, і як бы адчуваеш спробу асобных «звышперабудоўшчыкаў» адмовіцца ад усяго роднага, нацыянальнага, прыняць узамен заходнюю эрзацкультуру: «Сягоння ідзе паганы торг за ідэі, за праўду векавечную, агульналюдскую. Сягоння таргуецца Захад з Усходам, заходняя культура — з усходнім адзічэннем, і таргуюцца за што? Таргуюцца за цэлыя народы, за цэлыя дзяржавы, а ўсё для таго, каб нажыцца, каб у гэтым агульным разбурэнні вытаргаваць сабе лішнюю капейку ці мільярд рублёў».

Купалаўскія выказванні «Думка за думкай», нататкі «Адбудова Беларусі», «Як у казцы», артыкул «Зямельная спекуляцыя», маленькі фельетон «Антанта» — усё гэта боль душы паэта і грамадзяніна, які дбаў пра будучыню народа, шукаючы і, на жаль, не заўсёды знаходзячы адказы на пытанні, якіх столькі ставіла перад ім жыццё, рэчаіснасць. Як, скажам, вось на гэтае: «Беларуская доля такая ўжо, што і гаварыць не варта. Вось хоць бы тая «вясна» народаў, аб якой так шмат яшчэ і цяпер гамоняць. Мо якому народу і прыйшла гэта вясна, але беларускі народ гэта «вясна народаў» так усё абмінае. Чаму так? Ці ж беларускі народ — гэткі вялікі і гаспадарны — не заслужыў на тое, каб і для яго бацькаўшчыны закрасавала? Ці ж ён, вякі ваюючы для славы і магутнасці сваіх суседзяў, не варты быў таго, каб адваяваць хоць крыху гэтай славы і магутнасці для самога сябе, для свайго краю?»

«Усё жыццё жыць хацеў я з людзьмі...»—ва унісон з думкамі Я. Купалы гучыць вершаваны радок І. Канчэўскага, доўгі час забытага беларускага паэта, які, кажучы словамі А. Луцкевіча, «дзеля вялікага ідэалу вызвалення свайго народа ад духавога, палітычнага і эканамічнага рабства» жыў і тварыў. Некалькі твораў І. Канчэўскага яшчэ ў 1988 годзе змясціў са сваёй прадмоўкай у часопісе «Крыніца» А. Бяляцкі. І вось яго чарговая публікацыя ў «Спадчыне» — з невялікім, але грунтоўным пасляслоўем, у якой даецца ацэнка і творчасці І. Канчэўскага, і яго поглядаў.

Тым, хто любіць творчасць У. Жылкі, прыйдзецца даспадобы яго апавяданне «Выпадак», узятае Б. Сачанкам з рукапіснага часопіса «беларускага паступовага студэнцтва» «Перавясла» за 1924 год. Гучаць у творы — хораша, роздумна-турботна — агульначалавечыя матывы дабра, людской еднасці, супольнасці, якраз тое, пра што доўга забываліся мы, выстаўляючы на першы план яго вялікасць «класавы інтарэс».

Нельга абмінуць і старонкі «Спадчыны», на якіх чуваць водгалас даўніх стагоддзяў. Творы К. Тураўскага, а таксама жыціе «Памяць святога нашага бацькі Кірылы, епіскапа Тураўскага», напісанае невядомым аўтарам (прадмова і пераклад А. Мельнікава); раздзел з «Хронікі Быхаўца», дзе расказваецца пра Грунвальдскую бітву (прадмова і пераклад са старажытнабеларускай В. Чамярыцкага); нарэшце, урыўкі з кнігі пісьменніка-гуманіста XVII стагоддзя С. Лаўксміна «Практычнае красамоўства, альбо Правілы рытарычнага мастацтва, якія трэба ведаць для складання прамовы» (прадмова і пераклад з лацінскай Л. Чарнышовай) — як шмат падстаў для роздуму даюць яны, як дапамагаюць пранікнуцца ўсведамленнем, наколькі багатая наша гісторыя і як шмат неабходна нам зрабіць, каб выжыць, застацца народам на буравейных паўстанках дваццатага і наступных стагоддзяў.

З іншых матэрыялаў «Спадчыны» — працяг публікацыі «Новага запавета» ў перакладзе і з каментарыямі А. Клышкі, згадка В. Хомчанкі пра А. Цвікевіча («Яшчэ пра аднаго...»), іранічная нататка А. Лукашука «Падарункі Сталіну»...

А яшчэ кідаецца ў вочы мастацкае афармленне нумара. Набыў ён сваё аблічча ў першую чаргу дзякуючы каляровым літаграфіям М. Басалыгі — сучасны погляд на мінуўшчыну, сучаснае мысленне аўтара, пазбаўленае гістарычных стэрэатыпаў. Тут жа і іншыя каляровыя ілюстрацыі — рэпрадукцыі «Краявіда з цягніком» Я. Драздовіча, мініяцюры «Евангеліст Лука» з Аршанскага евангелля, пра якое расказвае В. Шматаў, выявы беларускіх ручнікоў.

Чаго не хапае «Спадчыне», дык, канечне ж, плошчы. Ці не па гэтай прычыне няма ў нумары гэты раз рэцэнзій; ці не таму пераважае дробны, слепаваты шрыфт; ці не таму няма ілюстрацый, скажам, да краязнаўчага нарыса К. Шыдлоўскага «Друя» (ім адкрываецца перспектыўная рубрыка «Мястэчкі Беларусі»), да артыкула В. Бабровіча «Паэзія танца»... Ды з будучага года становішча павінна паправіцца: і аб'ём «Спадчыны» павінен павялічыцца, і перыядычнасць узрасце — часопіс пачне выходзіць раз у два месяцы.

С. ВІРЗОЎСКІ.

ВАРТЫЯ ЎЗНАГАРОДЫ

Прачытаў паведамленне пра тое, што падручнікі «Беларуская мова» для 6—9 класаў (аўтары У. Андрэенка, М. Яўневіч) дапушчаны да ўдзелу ў конкурсе на атрыманне Дзяржаўнай прэміі Беларускай ССР 1990 года.

Законам «Аб мовах у Беларускай ССР» беларускай мове, як вядома, нададзены статус дзяржаўнай. Яна цяпер пачне прымяняцца ва ўсіх галінах дзейнасці ў нашай рэспубліцы. Думаю, што па гэтых падручніках беларускай мовай будуць авалодваць не толькі дзеці ў школе, але і дарослыя.

***Кнігі «Беларуская мова» для 6—7 класаў школ з беларускай* мовай навучання, «Беларуская мова» для 6—7 класаў школ з рускай мовай навучання, «Беларуская мова» для 8—9 класаў школ з беларускай мовай навучання на працягу многіх гадоў правяраліся ў школе, удасканальваліся іх аўтарамі і сталі стабільнымі.**

У чым вартасць гэтых работ? У іх высокай якасці як тэарэтычнай, так і практычнай часткі. Прачытаеш любое правіла, азначэнне і ўбачыш дакладнасць і прастату. І здаецца, што нічога лішняга няма. Мяне здзіўляла заўсёды, колькі літаратуры трэба было прачытаць, каб напоўніць практыкаванні такімі цудоўнымі сказамі і тэкстамі. Пры гэтым усе яны мэтанакіраваныя, маюць і навучальнае, і выхаваўчае значэнне.

А колькі ў практыкаваннях прыгожых сказаў, якія захоўваюцца ў памяці на ўсё жыццё, колькі прыказак і прымавак. А колькі цудоўных звязных тэкстаў, якія наводзяць на роздум аб жыцці, аб чалавеку, яго радасцях і клопатах!..

Бярэш у рукі гэтыя кнігі з задавальненнем і працуеш па іх з такім жа пачуццём.

Не памылюся, калі скажу, што гэтыя 3 падручнікі напісалі аўтары, улюбёныя ў нашу родную мову, культуру, зямлю. І гэта адчуваецца з першай да апошняй старонкі кожнай з кніг.

У мяне, як у настаўніка, які больш як 20 гадоў працуе па гэтых падручніках, няма сумнення ў тым, што У. Андрэенка і М. Яўневіч заслугоўваюць высокай адзнакі — прысуджэння ім Дзяржаўнай прэміі БССР за падручнікі «Беларуская мова» для 6—9 класаў.

П. САКАЎ,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры Хутарскай СШ Чэрвеньскага раёна.

ЖЫЦЦЁВЫ ШЛЯХ ЗАМКНУЎСЯ

Самым першым паэтам, імя якога пачуў я ў сваім жыцці, быў Адам Міцкевіч. Памятаю, яшчэ ў дашкольныя гады, бываючы ў Навагрудку, вадзіў мяне бацька паглядзець курган Міцкевіча. У той далёкі час хатняй бібліятэкі ў нас не было, быў толькі зборнік вершаў Міцкевіча на польскай мове. У вольны ад сялянскай працы час чытаў яго бацька, а пазней—і я. Некаторыя творы завучыліся на памяць. Балады «Свіцязь» і «Свіцязянку» памятаю і цяпер. Так пастулова ўвайшоў у мой духоўны свет паэт-зямляк. Стаў часцей чытаць яго творы. А пасля захацелася прайсці і сцежкамі вялікага паэта.

Не раз быў у Доме-музеі Адама Міцкевіча ў Навагрудку. Сцежкі паэта прыводзілі мяне ў Завоссе, на азёры Свіцязь і Калдычэўскае, у Туганавічы і Шчорсы, да Каменя філарэтаў. А пазней і далей—у Вільню.

Пабыць ва ўсіх месцах, звязаных з жыццём А. Міцкевіча, вядома, цяжка. Жыццёвыя дарогі яго былі звілістыя. Прайшлі яны не праз адну краіну: Расію, Нямеччыну, Францыю, Швейцарыю, Бельгію, Італію. Абарваліся ў Турцыі (у Канстанцінопалі, цяпер Стамбул).

11 верасня 1855 года Адам Міцкевіч едзе ў Турцыю для арганізацыі польскіх легіёнаў (ішла руска-турэцкая вайна), каб прадоўжыць барацьбу за вызваленне Польшчы. Але здзейсніць свой намер яму не ўдалося. У Канстанцінопалі паэт захварэў і 26 лістапада памёр.

У 1856 годзе астанкі паэта былі перавезены ў Парыж, на могілкі Монмарансі, а ў 1890 г. —у Кракаў.

Будучы нядаўна на курсах удасканалення ў Польшчы, пашчасціла пабыць мне ў Кракаве, наведаць кафедральны сабор (касцёл) на Вавелю, у якім пахаваны Адам Міцкевіч. Саркафаг з астанкамі паэта ўстаноўлены ў склепе, у які вядзе кароткая лесвіца з касцёла. Роўна сто гадоў спачывае тут наш зямляк.

У свой час Адам Міцкевіч пісаў:

Нас вабіць невядомы край чужы,—
Цікава паглядзець. Але нязручна жыць...

І не толькі жыць... Каб зручней было паэту спачываць на кракаўскай зямлі, мы прывезлі з яго роднага Завосся шкатулку зямлі. Зямля ўзята з Жарновай гары, з вяршыні якой любіў ён дзівіцца на навакольныя пейзажы. Шкатулку з зямелькай роднага краю, па якім пясняр заўжды сумаваў, усклалі на яго саркафаг — злучылі пачатак яго жыццёвага шляху з канцом. Жыццёвы шлях замкнуўся.

А. ШОЦКІ,
настаўнік.

г. Баранавічы.

Згадзіцеся, не часта знакамітыя навукоўцы— такія, як доктар філасофскіх навук Уладзімір Конан — уступаюць у дыскусіі са студэнтамі. Наш сталы аўтар вядзе спрэчку «без усялякіх скідак на маладосць», як і належыць у дадзеным выпадку. Бо справа нацыянальнага Адраджэння занадта важная, каб рэдакцыя магла абысці маўчаннем і проста праігнараваць ліст К. Каржэвіча (хоць і прыходзяць такія лісты не часта). Мы прыслухаліся к довадам падпісчыка і прадастаўляем яму сёння слова. Ліст друкуецца ў перакладзе і з неістотнымі скарачэннямі.

Пра так званае «Адраджэнне»...

Заўвагі адносна артыкула А. Лойкі «Адраджэнне без-кансалідацыі!»

З'яўляюся пастаянным падпісчыкам вашай газеты, рэгулярна сачу за вострымі, злабадзённымі публікацыямі ў ёй. «ЛіМ» адзін з першых выступіў з перабудоўчых пазіцый у падтрымку галоснасці і дэмакратыі, супраць сталінізму і застойных пазіцый.

Адразу агаваруся, каб не было неўразуменняў, што я карэнны беларус па нацыянальнасці і перакананы (наколькі гэта магчыма ў маім узросце) касмапаліт па поглядах. Перакананні не заміналі мне знаёміцца з разнастайнымі публікацыямі «ЛіМа»: нешта прынімаць, над нечым задумвацца. Тым больш, што ў адрозненне ад многіх сваіх равеснікаў я ўпэўнена валодаю беларускай мовай, хоць і не лічу яе роднай (хай даруе мне грамада гэты факт). Але гэта, як гаворыцца, вынік выхавання, які перайшоў у погляды, і сутнасць не ў гэтым.

Сёння, адстойваючы ідэю нацыянальнага Адраджэння, «ЛіМ», на мой погляд, грашыць пэўнай аднабаковасцю, адсутнасцю палярных думак, вострых дыскусій. Не часта можна сустрэць меркаванне, якое разыходзілася б з афіцыйнай канцэпцыяй «ЛіМа», яго кіраўніцтва.

Сёння я хачу выкласці некаторыя свае думкі — у многім спрэчныя, і, вядома, не прэтэндуючыя на ісціну ў апошняй інстанцыі. Спадзяюся, ідэя плюралізму пераможа і вы апублікуеце меркаванне свайго падпісчыка.

Сёння тэрмін «Адраджэнне» стаў надзвычай папулярным сярод беларускай інтэлігенцыі. Ім стракацяць перадавіцы многіх газет і часопісаў. Не валодаючы глыбокімі ведамі ў літаратуразнаўстве, у галіне культуры, я абмяжуюся адзіна гістарычным падыходам да характарыстыкі гэтага тэрміна.

Што такое адраджэнне?

У апошні час шэраг крытыкаў, пісьменнікаў, дзеячаў культуры спрабуе ўвязаць сённяшні ўсплеск нацыянальных рухаў з палітычнымі і культурнымі ідэямі агульнаеўрапейскага Адраджэнню XV — XVI ст.ст. Алег Лойка, у прыватнасці, прама выводзіць гэты ўсплеск самасвядомасці з нібыта бесперапыннага працэсу беларускага Адраджэння XV—XIX—XX ст.ст.

Такая сувязь, на мой погляд, абсалютна нерэальная і выглядае хутчэй як жадаемае, чым як сапраўднае. Сярэдневяковае Адраджэнне як з'ява агульнаеўрапейскага характару мела ў сваёй аснове зусім іншы эканамічны базіс — нараджэнне ў рамках феадальнага грамадства новага сацыяльна-эканамічнага ўклада — капіталізму, зараджэнне новых класава-грамадскіх слаёў і груп. Нацыянальны момант, які меў месца ў гуманістычных канцэпцыях, абумоўліваўся зусім іншай з'явай — імкненнем да нацыянальнага аб'яднання, пераадолення феадальнай раздробленасці. Акрамя таго, трэба ўлічваць дыктатарскую функцыю царквы, што аб'ектыўна пашырала сацыяльную базу Адраджэння і ўзводзіла нацыянальны фактар у ранг найбольш прыдатнага сродку барацьбы з царкоўным прыгнётам.

Ідэі Адраджэння (а пазней — і Асветы) ніколі не ўзводзілі ў абсалют нацыянальны фактар, народныя рухі не мелі гэты фактар самамэтай. Больш таго, рызыкую сцвярджаць, што ў пераважнай большасці нацыянальных рухаў нацыянальнае выступала толькі зручнай абалонкай, служачы рэалізацыі сацыяльна-эканамічных працэсаў, што аб'ектыўна выспелі ў грамадстве, а магчыма — і вузкакарыслівым дамаганням пэўных асоб ці груп (што нярэдка недаацэньваецца).

На аснове вышэйсказанага лічу тэрмін «Адраджэнне» па меншай меры няўдалым для характарыстыкі сацыяльна-эканамічных, палітычных і культурных працэсаў у сучасным грамадстве.

Што адраджаць?

На сённяшні дзень ніводзін з тэарэтыкаў «нацыянальнага Адраджэння Беларусі» не даў адказу на гэтае пытанне. Ствараецца ўражанне, што таварышы самі не ў стане растлумачыць сітуацыю, абапіраючыся на факты, на канкрэтныя рэаліі і абыходзяцца абстрактна-расплывістымі і абсалютна нічога не азначаючымі фармуліроўкамі.

Ва ўсялякай з'яве з пункту гледжання гісторыі неабходна шукаць унутраны сэнс, не абмяжоўваючыся павярхоўнымі вывадамі. Калі пачытаеш А. Лойку, то можна смела сцвярджаць, што адзінай прычынай сённяшняга «Адраджэння» з'явіліся «генацыд і русіфікацыя» беларускай культуры. Але ж гэта не так...

На працягу 72 год у нас культываваўся лад жыцця, які супярэчыць элементарным агульначалавечым законам і каштоўнасцям, законам эканомікі. У нас уздумалі, што ў чалавечае быццё можна смела ўвесці іншароднае цела, і яно прыжывецца, што ідэю можна паставіць над грамадствам. Натуральна, што гэты разбуральны працэс адбіўся на культуры, але вынікі тут не больш адчувальныя, чымся ў эканоміцы, сацыяльнай сферы.

Згодзен з С. Букчыным, што нацыянальная ідэя не з'яўляецца зараз дамінуючай у грамадстве. Не яна вызначае жыццё грамадства і асноўныя культурныя працэсы, а пэўная сацыяльна-эканамічная і палітычная кан'юнктура.

Так званае «Адраджэнне» тлумачыцца ў першую чаргу тым фактам, што ва ўмовах шматнацыянальнага грамадства любая форма пратэсту можа мець нацыянальную афарбоўку. Але ў канчатковым выніку пад сцягам нацыянальнай ідэі здзяйсняюцца сацыяльна-эканамічныя і палітычныя змены, што стабілізуе грамадскае жыццё, і потым нацыянальны бок пытання затушоўваецца і адмірае за непатрэбнасцю ў чаканні новага грамадскага ўзрыву.

Кансалідацыя ў імя чаго?

Аўтар артыкула з зайздроснай упартасцю апісвае масавае захапленне ідэяй «нацыянальнага Адраджэння». У мяне менш аптымізму на гэты конт, бо далёка не ўпэўнены, што большасці беларускай інтэлігенцыі па душы голая ідэя нацыянальнай дзяржаўнасці без карэнных змен у сацыяльна-эканамічнай і палітычнай сферах. Нездарма кіраўніцтва рэспублікі не рашылася на правядзенне рэферэндума па пытанню «Закона аб мовах», абмежаваўшыся так званым «усенародным абмеркаваннем».

Адносна навучэнцаў, студэнтаў, рабочых і сялянства мой аптымізм яшчэ меншы. На мой погляд, зараз склаўся часовы саюз грамадскіх сіл на нацыянальнай аснове для барацьбы супраць агульнага праціўніка — закасцянелых бюракратычных структур.

Тое, што голая нацыянальная ідэя не знойдзе падтрымкі ва ўмовах інтэгрыруючага грамадства, разумеюць кіраўнікі БНФ і іншых нефармальных аб'яднанняў. Разам з нацыянальнымі момантамі яны дэкларуюць у сваіх праграмах шырокія эканамічныя і палітычныя рэформы. У апошні час усё прыкметней тактыка БНФ на збліжэнне з лева-дэмакратычнымі сіламі інтэрнацыянальнага кірунку. Прыкладам — сёлетняя выбарчая кампанія і парламенцкая дзейнасць дэпутатаў.

Чым хутчэй мы пройдзем этап першапачатковай «панажоўшчыны» на нацыянальнай глебе, тым хутчэй усвядомім, што ахвяраваць інтарэсамі асобы дзеля абстрактных інтарэсаў гэтак жа неразумна, як ахвяраваць асабістым дзеля славутага «грамадскага». Чым хутчэй мы зразумеем, што адна толькі нацыянальная рэвалюцыя ў культуры і бытаванні мовы не палепшыць наша матэрыяльнае жыццё, тым лепей для справы.

Што ж тычыцца твораў літаратуры і мастацтва, то я падыду да характарыстыкі іх не з пазіцыі крытыка, а з пазіцыі чытача або гледача. І тут высветліцца, што існуе нямала ўзораў «адраджэнцкіх» тварэнняў, якія, нягледзячы на іх «патрыятычную» накіраванасць, не каціруюцца ў грамадстве. Вызначальным крытэрыем мастацкай каштоўнасці выступае ў першую чаргу не нацыянальны бок твора і нават не яго ідэйная скіраванасць, а ступень таленавітасці мастацкіх сродкаў, якасць індывідуальных творчых знаходак і, натуральна, змест.

Апісваючы «кансалідацыю» XIX—XX ст.ст., аўтар справядліва адзначае яе гістарычна прагрэсіўную ролю. Сапраўды, нацыянальная ідэя аб'ядноўвала розныя сацыяльныя слаі грамадства, але ў тым і справа, што такое аб'яднанне заўсёды было часовым. Пры ўсялякім абвастрэнні сітуацыі назіралася імгненная палярызацыя сіл: адны задавальняліся ўступкамі, другія — гінулі.

Усялякая кансалідацыя нетрывалая сама па сабе. Ужо сам яе факт сведчыць пра адмаўленне асобы ад чагосьці свайго ў імя чужога. Сёння, я перакананы, не кансалідацыя, а кансенсус — залог поспеху. Не кансалідавацца вакол нечай «прарочай» ідэі, а ўлічваць увесь спектр думак і інтарэсаў, не ўшчамляючы нічыіх дэмакратычных правоў.

З кім пойдзе моладзь?

Алег Лойка не надта ветліва выказаўся пра маладую інтэлігенцыю, прыпісаўшы ёй «нігілізм татальнага адмаўлення — безагляднага, бяздумнага, бесперспектыўнага»...

Праблема «бацькоў і дзяцей» стаяла рабром заўжды. Зараз — асабліва. З артыкула паважанага А. Лойкі я зразумеў, што старэйшыя, нават засвоіўшы самыя радыкальныя ідэі, не могуць абысціся без старога, як свет, пакрыка на ўсялякую прыкмету іншадумства з боку нашчадкаў — прычым не абцяжарваючы сябе пошукам аргументаў. Аказваецца, мысліць у духу інтэрнацыяналізму — ужо амаль што прыкмета благога тону...

Дэмакратычна настроеныя, з самастойным ладам думак маладыя людзі пазбягаюць кантактаў з «нефармаламі», не жадаючы слухаць абвінавачванняў у касмапалітызме. Іх не вельмі вабіць перспектыва замены адной ідэалагічнай канструкцыі на другую — з усімі выцякаючымі адсюль, як кажуць, вынікамі...

Час ужо зразумець, што большасць моладзі хоча жыць сённяшнім днём у свеце, свабодным ад догм, маючы нарэшце свабоду выбіраць светапогляд.

Я асабіста не хачу нічога будаваць і перабудоўваць, быць удзельнікам упадкаў і адраджэнняў, — хачу думаць сам, нікому не ўступаючы гэтага права.

Канстанцін КАРЖЭВІЧ,
студэнт IV курса
гістфака Магілёўскага
педінстытута.

Уладзімір КОНАН

«САЎЛ, САЎЛ, ЧАМУ ТЫ ГОНІШ МЯНЕ?..»

Не адразу пагадзіўся я з прапановай рэдакцыі нашага штотыднёвіка паспрачацца са студэнтам педінстытута К. Каржэвічам. І не таму, што ён занадта ўжо самаўпэўнена «абвяргае» канцэпцыю нацыянальнага Адраджэння, прапанавaную паэтам і даследчыкам літаратуры, вядомым настаўнікам некалькіх пакаленняў універсітэцкіх філолагаў і літаратараў прафесарам Алегам Лойкам. Ісціна — не манаполія прафесараў і акадэмікаў. Яна — не догма, а хутчэй дыялог, духоўны «плебісцыт», заўсёды незакончаны і прынцыпова адкрыты для дыскусіі. Непакоіла нешта іншае: невыразнасць і нейкая прыземленасць «сімвалаў веры» нашага карэспандэнта. Асабліва канцоўка яго ліста: «Я лично не хочу ничего строить и перестраивать, не хочу быть участником ни упадков, ни возрождений, хочу думать сам, никому не уступая этого права». У гэтай шчырай тырадзе заслугоўваюць павагі толькі два словы — «думаць сам». Праўда, наш малады чалавек яшчэ не ведае, што самастойна, а тым больш арыгінальна думаць — бадай што самая цяжкая ў нашым уніфікаваным грамадстве справа. Бо тое, што ён выдае за свой роздум пра культуру і яе гістарычныя заканамернасці, на самай справе ёсць будзённыя штампы пазаўчарашняга дня. Але гэта яшчэ не бяда. Я ўпэўнены, што ён пазбавіцца іх, калі захоча ўзбагачаць свой сацыяльны і духоўны вопыт. Бяда ў тым, што ён не хоча гэтага, а выбірае для сябе якраз сацыяльнае і духоўнае дызерцірства.

Горш за ўсё, што вось такую душэўную ляноту пачне прапаведваць заўтрашні настаўнік сваім вучням. Зразумела, лепшыя з іх, як кажуць, «небам блаславёныя», справяцца з гэтай спакусай банальнага нігілізму і пакрочаць далей, каб будаваць, перабудоўваць і адраджаць. А які лёс чакае слабейшых, кволых сэрцам і душою? Ці не стануць яны гэткімі правінцыйнымі «будыстамі», а працей кажучы — звычайнымі лайдакамі, нахлебнікамі на ўтрыманні сваіх бацькоў і грамадства? Сёння ў нас такіх «мысляроў» — хоць гаць гаці, і яны, а не толькі ўсякія там рэтраграды ды «сталіністы» — галоўная перашкода на шляху сацыяльнага і духоўнага абнаўлення грамадства.

Аднак, перачытаўшы ліст К. Каржэвіча, я пераканаўся: заключныя словы яго — палемічныя выдаткі, і ён не такі ўжо абыякавы да лёсу грамадства і культуры, як можа здацца на першы погляд. Бо чалавек лянівы і абыякавы да нацыянальнага Адраджэння не выпісвае і не чытае штотыднёвік «Літаратура і мастацтва», як, дарэчы, усе іншыя беларускія кніжкі, часопісы і газеты. Вось чаму я згадзіўся паспрачацца з маім калегам (я таксама настаўнік гісторыі па ўніверсітэцкай прафесіі), але толькі без усякіх скідак на маладосць. Бо, як на маю думку, у публіцыстыцы і навуцы, таксама ў паэзіі і мастацтве, няма «маладых» і «старых», усе роўныя — у сэнсе адказнасці за сваё выказванне. Аднак любая спрэчка дасць свой плён толькі тады, калі «бакі» прызнаюць некаторыя фундаментальныя агульначалавечыя каштоўнасці, нейкую «абсалютную» ісціну альбо безумоўную праўду, якую пачынальнік беларускага Адраджэння Ф. Скарына назваў «удненем» (асновай, падмуркам), на якім грунтуюцца навука, мараль, права, грамадская бяспека і асабістая свабода. Наш асветнік і першадрукар называў яшчэ гэты грунт духоўнасці законам чалавечага сэрца, нямецкі філасаф Кант — катэгарычным імператывам абавязку, а ў Евангеллі паводле Матвея ён гучыць так: «Вось жа ўсё, што хочаце, каб вам рабілі людзі, дык тое рабіце і вы ім». Гэты закон абавязку звернуты не толькі да асобных людзей, але і да народаў, нацый. Бо калі нехта не паважае мову беларусаў, украінцаў, літоўцаў, не лічыцца з іх нацыянальнай мовай альбо абразліва называе яе ніжэйшай і бесперспектыўнай, то гэтым самым дае падставы не паважаць і не лічыцца з яго мовай і культурай. Такая непавага дэстабілізавала міжнацыянальнае супрацоўніцтва, яна не прывядзе ні да чаго іншага, апрача як да «вайны ўсіх супраць усіх».

Паводле таго ж маральнага імператыву ёсць рэчы святыя і абсалютна бясспрэчныя. Немагчымы, напрыклад, «плебісцыт» (дыскусія, спрэчка) пра тое, ці патрэбна чалавеку сумленне, абавязкова ці не выконваць свой маральны абавязак, варта альбо не варта паважаць бацькоў, Радзіму — нават тады, калі яны былі да нас не асабліва ласкавымі. Нельга нават і ставіць такія пытанні: ці патрэбна для рускіх, беларусаў, літоўцаў іх руская, беларуская, літоўская мова? А, можа, варта замяніць рускую — французскай, а для беларусаў і літоўцаў іх матчыную мову — вялікай рускай мовай? Бо ёсць агульнапрызнаная і агульначалавечая праўда: родная мова — душа народа, а народ альбо чалавек «бяздушны» ці «двудушны» не заслугоўвае павагі.

У спрэчцы важна таксама дамовіцца пра змест асноўных паняццяў. У лісце К. Каржэвіча гэта касмапалітызм, нацыянальнае Адраджэнне, гуманістычнае Адраджэнне, альбо Рэнесанс, «плюралізм» (а на маю думку лепш — шматгалоссе) думак і поглядаў. К. Каржэвіч, напрыклад, кажа пра сябе: «Я — коренной белорус по национальности и убежденный космополит по взглядам». Яшчэ ён дадае, што «уверенно владеет белорусским языком», аднак не лічыць яго сваім родным, што, на яго думку, ёсць «результат воспитания, перешедший в убеждения, и суть дела не в этом». А вось я перакананы, што якраз сутнасць «у гэтым». Маю на ўвазе не касмапалітызм, які тлумачыцца ў нашых даведніках і энцыклапедыях «застойнага перыяду» памылкова, а тое выхаванне, вынікам якога сталі перакананні, паводле якіх чалавек лічыць сябе беларусам, але «прынцыпова» адмаўляецца ад найвялікшага дару — мовы свайго народа. Ніякага тут касмапалітызму няма, а ёсць нешта больш небяспечнае і, выбачайце, паважаны калега, — хімернае. Адносна вызначэння касмапалітызму ў нашых старых даведніках заслугоўвае ўвагі толькі пераклад гэтага слова са старажытна-грэчаскай мовы: касмапаліт — грамадзянін свету. Усё іншае — «выкрываль-

ная» лаянка, а не вызначэнне. На самай жа справе, «касмапаліт» — гэта лаяльны чалавек да культуры таго народа і краіны, якія прызналі яго сваім паўнапраўным грамадзянінам. У пэўным сэнсе ён — паліглот. Ён мог вучыцца ў лонданскім каледжы па-англійску, у французскай Сарбоне — па-французску; а калі лёс закіне яго на працу ў школу ці ва універсітэт Беларусі альбо Літвы, то ён, я *ўпэўнены*, будзе выкладаць свой прадмет па-беларуску ці, адпаведна, па-літоўску. Гэтаксама варта паводзіць рускаму альбо беларускаму «касмапаліту» ў ЗША, Францыі, ці, скажам, у Эстоніі. У нас на Беларусі ці не занадта шмат «беларускіх» патрыётаў, якія «прынцыпова» выракліся беларускай мовы. У ЗША і Францыі значна больш «касмапалітаў». Але немагчыма ўявіць сабе амерыканскага ці французскага «касмапаліта», які б «прынцыпова» і дэманстратыўна ганьбіў бы англійскую альбо французскую мову і выракаўся б яе.

Тое, што Вы, паважаны Каржэвіч, называеце нашым касмапалітызмам, на самай справе — усяго толькі банальнае янычарства. Маю на ўвазе не толькі вядомы корпус наёмных салдат-янычараў у колішняй Турцыі, а, так сказаць, ідэалагічных янычараў «па перакананнях». Напомню, як «ствараліся» такія янычары ў Турэцкай імперыі, якая заваявала балканскіх славян. Проста, але надзейна: бралі хлопчыкаў з балгарскіх ці сербскіх сем'яў, адрывалі іх ад родных карэнняў і нацыянальнага радаводу, выбівалі з іх памяць пра зямлю продкаў, вучылі ў сваіх «яслях», «садах» і школах толькі па-турэцку, выхоўвалі ў духу турэцкага імперыялізму і аданасці султану, якому сам Алах «аддаў» ва ўдзел балканскіх славян. Калі ж яны падраслі, то іх пасылалі ў Балгарыю і Сербію ўпраўляць народам і вучыць яго «ісцінай веры». У выніку «выхаванне пераходзіла ў перакананне», паводле якога няма і ніколі не было балгар ды сербаў, а мова іх — нешта ніжэйшае, ганебнае, «деревенское наречье». Праўда, сёння балканскае янычарства — справа даўно мінулых дзён, аб'ект гістарычных раманаў і фільмаў. А ўсё таму, што «святло» ў цемры свеціць, і цемра не агарнула яго». Адбылося балгарскае і сербскае нацыянальнае Адраджэнне.

Вось цяпер настаў час пагаварыць пра нацыянальнае Адраджэнне. Тое, што напісаў нам пра яго студэнт-гісторык К. Каржэвіч, мне добра вядома. Так вучылі мяне ў школе і ў Беларускім універсітэце, калі там манапольным «беларускім» гісторыкам быў Лаўрэнцій Абэцэдарскі. Але, дзякаваць Богу, «выхаванне» па Абэцэдарскаму ў мяне не перайшло ў перакананне. Школу я закончыў у 1952 годзе, а гістарычны факультэт — у 1959-ым. Няўжо і сёння ў «беларускай» школе і «беларускіх» інстытутах нічога не змянілася? Хіба і цяпер там выкладаюць гісторыю «па Абэцэдарскаму»? На жаль, школа наша застаецца кансерватыўнай, і «абэцэдаршчына» засела там моцна. Але ж гістарычная навука абнаўляецца. І варта жалю, калі гэтае абнаўленне не кранула душы майго маладога калегі К. Каржэвіча. Ёсць у нас пяцітомная Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі, энцыклапедычныя даведнікі «Янка Купала», «Ф. Скарына і яго час». Рыхтуецца шматтомная гістарычная энцыклапедыя Беларусі. Няўжо яны прайшлі незаўважанымі «беларускімі» школамі і «беларускімі» педінстытутамі?.. Калі так, то —гэта наша старая нацыянальная бяда, а, шчыра кажучы, — усё тое ж нашае янычарства.

К. Каржэвіч мае рацыю ў тым сэнсе, што гуманістычнае Адраджэнне XV—XVI стст. (Рэнесанс) і беларускае нацыянальнае Адраджэнне — не адно і тое ж. Але ён памыляецца, калі аддзяляе і супрацьпастаўляе гэтыя культурна-гістарычныя рухі. І тое, гуманістычнае Адраджэнне зусім не «сярэдневяковае», як думае наш студэнт-гісторык. Пра гуманістычнае Адраджэнне напісана нямала цікавых даследаванняў, і найбольш грунтоўнае сярод іх — кніга А. Лосева «Эстэтыка Адраджэння». Адсылаю чытачоў да гэтых разумных кніг. Але ёсць тэма, якая не даследавалася: маю на ўвазе суадносінасць паміж гуманістычным Адраджэннем, якое склала цэлую пераходную эпоху ад Сярэднявечча да Новага часу, і Адраджэннем нацыянальным. Першае — унікальная ў гісторыі еўрапейскіх народаў культурна-гістарычная эпоха, а другое — заканамернасць у гістарычным развіцці народаў і рэгіёнаў (напрыклад, паўднёвых славян, беларусаў, украінцаў, а ў другой палове нашага стагоддзя — народаў Афрыкі, Індыі, Кітая), гістарычныя працэсы якіх характарызуюцца перапыннасцю і катастрафічнасцю развіцця. Па сутнасці, тэрмін «Адраджэнне» абазначае два неаднародныя, але ўзаемазвязаныя паняцці. У рамках пераходнай эпохі да Новага часу гуманістычнае Адраджэнне ў дачыненні да нацыянальнага Адраджэння выступае як «цэлае» адносна сваёй «часткі», бо якраз у гэтую эпоху ў еўрапейскім рэгіёне адбывалася станаўленне нацыянальных дзяржаў, нацыянальных моў і літаратуры. Аднак у *«полі зроку» нацыянальнага* Адраджэння як заканамернай сусветна гістарычнай з'явы, якая шматкратна паўтараецца на розных узроўнях і ў пэўным «гістарычным рытме», гуманістычнае Адраджэнне бачыцца як еўрапейская, лакалізаваная ў часе і прасторы з'ява. І ў гэтым плане беларускае нацыянальнае Адраджэнне ўключае гуманістычнае Адраджэнне на Беларусі ў XVI—XVII стст. як першы свой этап.

Тэорыя Адраджэння як заканамернасці развіцця нацыянальных культур тэарэтычна яшчэ не распрацавана, хоць тут выказваліся цікавыя ідэі, гіпотэзы, назапашаны вялікі фактычны матэрыял. Рускі сацыёлаг М. Я. Данілеўскі (1822—1885) уяўляў гісторыю культуры як сістэму «закрытых» культурна-гістарычных тыпаў, кожны з якіх праходзіць тры этапы: «юнацтва», «сталасць» і «старасць», за якой наступае смерць альбо асіміляцыя «аджыўшага» тыпу культуры новым яе тыпам. Крыху пазней гісторык і літаратуразнавец К. М. Ляонцьеў (1831—1891) развіваў канцэпцыю трох стадый у развіцці кожнага рэгіянальнага тыпу культуры: першапачатковай прастаты (этнаграфічны перыяд), квітнеючай складанасці (эпоха класікі) і стадыі другаснага спрашчэння. К. Ляонцьеў дапускаў магчымасць адраджэння тых ці іншых нацыянальных культур пасля іх заняпаду, аднак не развіў гэтай ідэі. На думку савецкага гісторыка Н. І. Конрада (кніга «Запад и Восток», 1972 г.) Адраджэнне не ёсць гістарычная з'ява толькі еўрапейскай культуры XV—VI стст., яно па-свойму *выявілася* ў Індыі, Кітаі, Японіі, іншых усходніх краінах VIII—XVI стст. Гэтыя ды іншыя даследаванні пацвердзілі пэўную заканамернасць у развіцці нацыянальных і рэгіянальных культур, паводле якой іх заняпад не абавязкова вядзе да асіміляцыі іншымі, больш «моцнымі» культурамі. Гістарычны вопыт славянскіх народаў (балгар, чэхаў, беларусаў, украінцаў) сведчыць, што за крызісам і застоем іх нацыянальнай культуры ў спрыяльных умовах наступалі перыяды іх паскоранага развіцця, якія справядліва называюць нацыянальным Адраджэннем. Яго ядром і зыходным імпульсам заўсёды была генетычная памяць народа, увасобленая ў роднай мове, фальклоры, нацыянальных сімвалах і традыцыях.

Хто знаёмы з гісторыяй, той ведае: асімілятары варварскай эпохі, захапіўшы пэўны рэгіён, імкнуліся фізічна знішчыць народ альбо яго эліту — носьбітаў генетычнай памяці і культурных традыцый. Больш позняя, «цывілізаваныя» асімілятары дзейнічалі інакш: не знішчалі «прадукцыйныя сілы», а імкнуліся выхаваць з новых пакаленняў рэнегатаў і янычараў, вытравіць генетычную памяць, нацыянальную мову, навязаць ім сваю, «панскую» і «цывілізаваную» мову і культуру. З гэтай мэтай шырока выкарыстоўвалася школа з народнай для карэннага насельніцтва мовай выкладання, друк, тэатр, тэндэнцыйная навука ды іншыя «асветніцкія» сродкі. У больш адсталых, напаўварварскіх дзяржавах, якой была, напрыклад, Турэцкая імперыя, поруч з «янычарызацыяй» пануючай эліты пускалі ў ход генацыд, *асабліва пасля падаўлення* нацыянальна-вызваленчых рухаў.

На працягу шматпакутнай гісторыі беларускага народа былі выкарыстаны ўсе гэтыя рычагі дэнацыяналізацыі. У другой палове XVII стагоддзя ўзнікла тэндэнцыя да пераўтварэння федэратыўнай Рэчы Паспалітай, што аб'ядноўвала Беларусь, Літву і Польшчу, частку Украіны, да унітарнай дзяржавы з палітычнай і культурнай перавагай феадальнай Польшчы. Спакваля ліквіда*валіся дасягненні гуманістычнага* Адраджэння — беларускае кнігадрукаванне, дзяржаўны статус роднай мовы беларусаў, адбывалася паланізацыя прывілеяваных саслоўяў. Гэты негатыўны працэс стаў афіцыйным палітычным курсам пасля адмены ў канцы XVII стагоддзя дзяржаўных функцый беларускай мовы і замены яе мовай польскай. За першым беларускім Адраджэннем XVI стагоддзя пачаўся перыяд застою і заняпаду. Але гэта была не дэградацыя культуры, а яе вымушанае вяртанне на этнаграфічны ўзровень «першапачатковай прастаты» (аўтэнтычны фальклор, інтэнсіўная моватворчасць у асяроддзі «простага» народу, народная традыцыйная культура). Адсюль пачыналіся тыя крыніцы, якія падрыхтавалі новае, цяпер ужо нацыянальнае Адраджэнне першай паловы і сярэдзіны XIX ст. (станаўленне *новай беларускай літаратуры*, творчасць Яна Чачота, Яна Баршчэўскага, В. Каратынскага, В. Дуніна-Марцінкевіча ды іншых «двухмоўных», польска-беларускіх пісьменнікаў, першы этап станаўлення беларускай нацыянальнай мовы). Гэтае другое беларускае Адраджэнне закончылася нацыянальна-вызваленчым паўстаннем на чале з К. Каліноўскім (1862 — 1863 гг.). Вынікам яго жорсткага падаўлення быў спад нацыянальна-культурнага руху (60—70-ыя гады XIX стст.). У 80—90-ыя гады Ф. Багушэвіч і яго паслядоўнікі аднавілі гэты нацыянальна-адраджэнскі рух, арыентуючыся ўжо не на паўстанне, а на мірную культурна-асветніцкую і сацыяльную рэвалюцыю. Вынікам гэтай адраджэнскай хвалі было стварэнне беларускай літаратурнай класікі (творчасць Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, іх паслядоўнікаў), аднаўленне беларускага легальнага кнігадрукавання, стварэнне нацыянальнага друку (газеты «Наша доля», «Наша ніва», «Гоман» і інш.), станаўленне нацыянальнай школы ў тэатральным і выяўленчым мастацтвах, збор і публікацыя багатых пластоў аўтэнтычнага фальклору.

Напомню, што беларускі культурна-нацыянальны рух да рэвалюцыі 1917 года развіваўся на правах грамадскай плыні, а не на ўзроўні дзяржаўнай палітыкі: дзяржава Расійская імперыі і афіцыйнае грамадства не прызнавалі культурную і нацыянальную самастойнасць беларусаў, а выдатна распрацаваную мову Купалы, Коласа, Багдановіча і «Нашай нівы» называлі «штучнай» і «бесперспектыўнай», якой наканавана раствaрыцца ў прыдушанай «заходнерусамі» нейкай «агульнарускай» мове. Толькі пасля ваеннага камунізму ва ўмовах нэпа беларуская нацыя, яе мова і культура набылі статус дзяржаўнасці.

Палітыка беларусізацыі ў 20-я гады ўраўняла ў правах былую «сялянскую» мову з мовамі дзяржаўных народаў. Гэта было трэцяе па гістарычнаму адліку нацыянальнае Адраджэнне. Шпаркімі тэмпамі стваралася беларуская школа, навука, усе віды прафесійнага мастацтва. *Жорсткія* рэпрэсіі і «культурна-нацыянальны» генацыд у гады панавання сталіншчыны спынілі гэты магутны культурны ўзлёт. Аднак парадокс у тым, што нават у трагічныя для народа і яго культуры 30-я гады грамадскі і дзяржаўны статус беларускай мовы быў вышэйшым, чым ён стаў пасля «застойных» 60—70-х гадоў. Бо вёска, дзе ў 30—50-х гадах пражывала большасць насельніцтва Беларусі, вясковая агульнаадукацыйная школа, педвучылішчы і культурна-асветныя ўстановы тады заставаліся ў асноўным беларускамоўнымі. Паводле «сталінскай» Канстытуцыі БССР 1937 года народу гарантаваліся правы на адукацыю «навучаннем ў школе на роднай мове». А вось «брэжнеўская» Канстытуцыя БССР 1977 года нават фармальна не ўпамінае пра гэтае права, абмяжоўваецца нерэальнай ва ўмовах татальнай дэнацыяналізацыі «магчымасцю навучання на роднай мове». Прычына тут відавочная, хоць яе сёй-той не хоча прызнаць: дэнацыяналізацыя (русіфікацыя) усіх сфераў грамадска-палітычнага кіравання і ўсёй сістэмы падрыхтоўкі кадраў. Яна адбывалася не толькі «самацёкам», шляхам стварэння выгаднай кан'юнктуры для вырачэння беларусаў ад свайго нацыянальнага радаводу, але і насаджвалася антызаконнымі адміністратыўнымі рашэннямі.

Сёння на Беларусі стварылася хімерная этна-культурная сітуацыя: ёсць беларуская дзяржава, беларускі народ, беларускія палітычныя і грамадскія ўстановы, нават беларускі парламент. І ў той жа час ведае беларускую мову і агульнапрызнаную ў свеце нацыянальную літаратуру толькі меншасць беларускага насельніцтва. Крызісная сітуацыя выклікала да жыцця ў другой палове 50-х— пачатку 60-х гадоў чацвёртую адраджэнскую хвалю, якая была гвалтоўна і шмат што «нелегальна» спынена ў гады неасталінізму. І аднавілася яна ў апошнія гады, калі пачалася перабудова, сацыяльна-эканамічнае, палітычнае і духоўнае абнаўленне грамадства на дэмакратычных асновах.

Кожны этап беларускага нацыянальнага Адраджэння пачынаўся з барацьбы за грамадска-палітычнае раўнапраўе роднае мовы. Гэта невыпадкова, бо толькі нацыянальная мова здольна аб'яднаць усю разнастайнасць культуры ў духоўную цэласнасць. А беларускай літаратуры было наканавана быць генератарам ідэй нацыянальнага Адраджэння: ад Ф. Багушэвіча і «Нашай Нівы» да сучаснай шырокамаштабнай барацьбы беларускіх літаратараў за гістарычныя правы беларусаў як роўных сярод іншых дзяржаўных нацый яна літаральна выратавала Бацькаўшчыну ад таго гістарычнага закутку, у які хацелі загнаць яе недабразычліўцы. Па вялікаму маштабу беларускі літаратар — чалавек самаахвярны, рыцар і абаронца маці-радзімы, паслядоўнік вялікага Купалы і трагічнага Багдановіча. Вось чаму я не раіў бы нашым апанентам пачынаць з такіх, выбачайце, пошлых аргументаў, быццам бы «в подавляющем большинстве» дзеячы нацыянальных рухаў выяўлялі скрыты эканамічны інтарэс, за якім хаваюцца «узкокорыстные» притязания отдельных личностей или групп».

У «філасофскіх» практыкаваннях К. Каржэвіча пра залежнасць культурна-нацыянальных рухаў ад «социально-экономической сферы» таксама няма нічога новага, а тым больш таго радыкалізму, прыхільнікам якога ён сябе лічыць. Усяго толькі банальная тэорыя «эканамічнага матэрыялізму», зніжаная да ўзроўню філасофскага кічу. Тут і спрачацца няма пра што, бо сёння за акцыі такога псеўдарадыкалізму ніхто не дасць меднага пятака. Мяне здзіўляе толькі адно. Калі паважаны Каржэвіч сапраўды малады чалавек і студэнт-гісторык, а не маскіроўка пад яго, то для чаго яму захацелася выступіць у ролі псеўдарадыкальнага рупара ваяўнічага мяшчанства, абыякавага да «святая святых» кожнага народа, які паважае сябе, — да нацыянальнай культуры і ўзнёслых ідэалаў нацыянальнага Адраджэння? Што ж датычыцца яго непрыхаванай злосці супраць закона, які ўзвышае беларускую мову на ўзровень дзяржаўнай, то я хацеў бы сказаць наступнае. Закон гэты прыняў Вярхоўны Савет, выбраны яшчэ да перабудовы. Большасць заканадаўцаў нават не так «упэўнена» валодалі беларускай мовай, як К. Каржэвіч. Тым не менш яны зразумелі гістарычную неадольнасць нацыянальнага Адраджэння, і тут ім не здрадзіла дзяржаўная мудрасць і прадбачлівасць.

Напомню праціўнікам нацыянальнага Адраджэння думкі аднаго з самых глыбокіх і папулярных ва ўсім свеце рускіх філасофаў: «Нацыянальны чалавек — нешта большае, а не меншае, чым проста чалавек, у ім ёсць родавыя рысы чалавека наогул і яшчэ — рысы індывідуальна-нацыянальныя. Можна жадаць брацтва і яднання рускіх, французаў, англічан, немцаў ды ўсіх іншых народаў зямлі, але нельга жадаць, каб з твару зямлі зніклі выяўленні нацыянальных духоўных тыпаў і культур. Такая мара пра чалавека і чалавецтва, пазбаўленых усяго нацыянальнага, ёсць прага згасання цэлага свету каштоўнасцей і скарбаў. Культура ніколі не была і ніколі не будзе абстрактна-чалавечай, яна заўсёды канкрэтна-чалавечая, гэта значыць, нацыянальная, індывідуальна-народная, і толькі ў такой сваёй якасці ўздымаецца да агульначалавечнасці... Нацыянальнасць ёсць пазітыўнае ўзбагачэнне быцця, і за яе неабходна змагацца, як за каштоўнасць. Нацыянальнае адзінства глыбейшае за адзінства класаў, партый і ўсіх іншых пераходных гістарычных утварэнняў у жыцці народаў... Творчы нацыянальны шлях і ёсць шлях да ўсечалавецтва... І сапраўды, дэнацыяналізацыя аддзяляе нас ад усечалавецтва» (Николай Бердяев. Судьба России. М., 1990, с. 93—99).

Тым, хто адмаўляе і бэсціць святую справу адраджэння пакрыўджаных гісторыяй народаў, я напомню эпізод, апісаны ў «Дзеяннях святых апосталаў». Там голас з неба кажа Саўлу, які пасля гэтага ўрока стаў апосталам Паўлам: «Саўл, Саўл, чаму ты гоніш мяне... Цяжка табе супраць рожна ўпірацца». А яшчэ Заратустра ў Ф. Ніцшэ неяк заўважыў: «Не плюй супраць ветру!» Сёння мы скажам ганіцелям нацыянальнага Адраджэння: не варта вам перціся супраць рожна праўды і пляваць на вятры гісторыі.

«ПАСЯГАЮ НА ВЯЛІКАЕ»

Георгій Колас

Андрэй Макаёнак — вядомы і невядомы

Мая кніга «Аўтографы Андрэя Макаёнка» пайшла ў набор у выдавецтве «Мастацкая літаратура». У тым жа выдавецтве сёлета, да сямідзесяцігоддзя вядомага беларускага драматурга, выходзіць пяты, заключны том Збору твораў А. Я. Макаёнка. У пяцітомніку з'явіўся шэраг твораў і матэрыялаў, аб якіх нам не было вядома. Пад іх уздзеяннем мае «Аўтографы» папоўніліся новымі старонкамі, якія прапаную чытачу.

«Не забудь, читатель, что я никогда не являлся перед тобой в своем натуральном виде, но всегда несколько искалеченным».

М. Я. САЛТЫКОЎ-ШЧАДРЫН.

КАЛІ згарэла дача, больш за ўсё яму было шкада сваіх ваенных дзённікаў — ад сорак першага па сорак трэці і за першыя пасляваенныя гады. І рукапісаў. Не адновіш?..

Аднавіліся. Знайшліся на гарышчы ў брата. І цяпер — чытаем. Рукапісы — не гараць?..

Лаўлю сябе на думцы: ці хацеў бы ён, каб гэта ўсё было надрукавана? Накіды. Чарнавікі. Эскізы. Анекдоты. Пісьмы. Часам — як дзіцячыя пялюшкі. З плямамі. Мы ж ведалі яго— дарослага... Аднак — ці ведалі?

Вось маналог, у дзённіку. Самапрызнанне: «Кстати, очень часто свое «я» я ставлю выше круга, в котором вращаюсь...» Як вам гэта падабаецца?

Далей: «...надеюсь на свои способности, что, черт побери, а все-таки я со временем вылезу на какую-то сопку, высоту, что я все-таки смогу что-то дать. Короче говоря — пасягаю на вялікае ў жыцці. Интересно, что скажет будущее?»...

Гэта напісаў у сорак сёмым годзе дваццацісямігадовы Макаёнак у Журавічах, дзе ён служыў памочнікам сакратара райкома партыі. У дваццаць сем — памочнік... А датуль, у арміі — памочнік ротнага палітрука...

«Ну и стервец мой политрук Мжавия. За каких-либо семь дней войны уже полысел, а что будет, когда попадет на фронт? Каждый день менять кальсоны будет» (1.07.41). Як вам — гэта? Толькі не спяшайцеся смяяцца з палахліўца Мжавіі. «Да, Петька прав, что человечество нуждается в войне. У него появилась дурная кровь. Верно! Человечество требует чудовищной встряски. Человек забыл, что он человек. Ему нужно дать зарядку. Нужно, чтоб он научился любить, любить человека. Любить жизнь, любить все по-настоящему. Ибо он уже начал загнивать» (24.08.1941).

Маральная пякотка? Слоўны воцат? З тагачасных уяўленняў пра вучэнне Ніцшэ? Або з Шпенглера, які лічыў, што ўсе ідэі ці не заўжды вырашаюцца праз зброю, што «ідэя,ператвораная ў кроў, крыві і патрабуе»?

Пяцітомнік Макаёнка — унікальны. Тут ён, бадай, увесь. І з глянцам, і без глянцу. Гэткіх збораў твораў не было дасюль, — прынамсі ў нас: заўсёды быў адбор. Мяркуйце самі, добра гэта альбо кепска, — перад намі «нехрэстаматыйны», «непрасеяны», «непрычасаны», «некласічны» Макаёнак.

Ён ніколі не казаў ні мне, як сябру-крытыку, ні іншым, ні інтэрв'юерам, што раней, чым напісаць «На досвітку», ён, акрамя аднаактовак, меў два замахі на жанр поўнаметражнай п'есы (навіна, якую нам адкрылі з выхадам другога тома, у наступных будуць новыя сюрпрызы), — «Ворагі» і «Выйгрыш». Першая — пра партызанскі рух... А ён жа неаднойчы кляўся, што да «Трыбуналу» нават не дазваляў сабе і падступіцца да вайны, бо: «...як пісаць аб тым суровым часе мне, сатырыку?» (т. V, с. 274*). Пра тое самае тлумачыў ён і мне: «А не камедый я, ты ж ведаеш, пісаць не ўмею» (ёсць і гэта ў пятым томе). Што «не ўмее» — я не ведаў. Ведаў — ён. Бо ён — паспрабаваў, і драма (гераічная) не атрымалася. Зусім не атрымалася. Таму, здаецца мне, дарэмна гэтак годзіць, як ліхой скуле, складальнік пяцітомніка С. Лаўшук у каментарыях да «Ворагаў»: «Пазнаць будучага А. Макаёнка ў гэтай п'есе, вядома, можна, аднак зрабіць гэта не так і проста».

Шчыра кажучы, калі б мне выпала не ў зборы твораў Макаёнка прачытаць такую п'есу, я сказаў бы: не, не ён! І я тым больш не рызыкнуў бы ўслед за С. Лаўшуком вось гэтак вылучаць яе на ўзроўні тагачасных драм ваеннай тэмы: «...больш умелай кампаноўкай дэтэктыўна-прыгодніцкага сюжэта, зладжанай, цікавай інтрыгай», а тым больш — імкненнем аўтара адмовіцца ад распаўсюджаных «стэрэатыпаў». Ад якіх? У параўнанні з чым? З «Палешукамі» і «Таварышам Андрэем» Яўгена Рамановіча? Ён іх не ведаў, не чытаў, не бачыў. І таму не меў патрэбы «адмаўляцца». З «Пробаю агнём» Кандрата Крапівы? Не той матэрыял і жанр. Адзіным творам, на які ў пачатку сорак сёмага мог арыентавацца А. Макаёнак (з пазітыўным ці адмоўным стаўленнем), былі «Заложнікі» Алеся Кучара, і гэта адчуваецца на «Ворагах», — ёсць пераклічка і сюжэтная, і нават персанажная, аднак няма імкнення пазбягаць «стэрэатыпаў», а, наадварот, ідзе прамое іх наследаванне (Келлеры і Штраўбе — ёлупні, прыдуркі, партызаны — ого-го!, а здраднік — такі гад, што аж у роце чорна, ён — «былы кулак.. Гарбун, урод, прагны»)... Мо таму сам Макаёнак і маўчаў пра гэты «першы блін»? І нам таксама сёння лепш было б змаўчаць? А мо — чараіцца з самім Андрэем Макаёнкам — з Макаёнкам-крытыкам?

З яго рэцэнзіі на кнігу твораў У. Галубка: «Добрае ўражанне пакідаюць амаль усе п'есы, змешчаныя ў кнізе...» Значыцца, не ўсе, — калі «амаль» (мы ж памятаем, як ён у «Зацюканым апостале» даў Малышу пра «амаль слова» цэлы маналог)... Якая ж думка Макаёнка: мо што-небудзь выкінуць (рэцэнзія ж — на рукапіс у выдавецтве)? Не! Ён прапануе: «Вось бы прасачыць творчы працэс у драматургічнай лабараторыі У. Галубка! Больш удзячнай тэмы і прыдумаць цяжка. Такое даследаванне магло б прынесці неацэнную карысць любому драматургу. Сталаму, здаецца, не меншую, чым пачаткоўцу».

Па макаёнкаўскаму пяцітомніку калісьці будуць вывучаць не толькі Макаёнка-драматурга, і не толькі тэатралы ды літаратуразнаўцы. Будуць вывучаць наш час. І нас. То як жа абысціся нам без дысертабельна-акадэмічных штампаў, якія і дасюль кіруюць намі, прымушаючы ўціскаць жывую супярэчлівую з'яву ў «графік росту»? Вось у каментарыях да п'есы «Выйгрыш», хочаш вер, а хочаш не, аматар-пачатковец Макаёнак падаецца С. Лаўшуком ці не як спелы майстра (толькі з-за таго, што здзейсніў «новы крок»: «...пралікі драмы «Выйгрыш» відавочныя, аднак ў параўнанні з «Ворагамі» гэта... крок наперад,.. адчуваецца рука пісьменніка-прафесіянала», які «навучыўся індывідуалізаваць псіхалагічную характарыстыку персанажаў, адшукваць спецыфічныя, непаўторныя рысы асобы, што ў творчасці для тэатра мае першаступеннае значэнне» (II, 366). Мо — паверыць? Але ж тады нам давядзецца западозрыць тагачасных рэжысёраў у нядбайнасці, бо твораў пра пасляваеннае сяло яны тады зусім не мелі, дык чаму ж адмовіліся ад такога выйгрышу першаступеннага значэння? Справа ў тым, што ў «Выйгрышы» няма поўнаметражнай прафесійнай п'есы — ёсць расцягненая на чатыры дзеі самадзейная аднаактоўка з псеўдакамсамольскім сленгам, сацспаборніцтвамі, з поступам «агульнага пад'ёму».

Такія п'ескі заахвочваліся на аглядах самадзейнасці, на конкурсах. На іх быў афіцыйны попыт. Макаёнак быў «заангажыраваным чыстапісцам», набываў сабе літаратурнае імя, аўтарытэт, не выбіваючыся з афіцыйна-культасветаўскай эстэтыкі. С. Лаўшук малюе нам фантазію на тэму адмаўлення Макаёнка ад намеру «прабіваць» свой «Выйгрыш» на якую-небудзь сцэну (бо нібы ўсвядоміў Макаёнак шкоднасць «бесканфліктнасці»). Нічога ён тады не ўсведамляў. Яму было як той Аўдоцці — здаць цяля на ферму, каб ніхто не папракнуў, і як Аўласу — выйграць. Будучы сатырык (у пяцідзесятым годзе) мог адно зайздросціць трыумфальным поспехам «Вяселля з пасагам» Дзякава, «Калінавага гаю» Карнейчука, «Жаваранкаў» Крапівы — шэдэўрам тагачаснага сацрэалізму.

Пішучы свой «Выйгрыш», Макаёнак меў перад вачыма, акрамя «Калінавых гаёў» ды «Жаўранкаў», яшчэ адзін «узор» — уласны драматычны твор, прэміраваны на рэспубліканскім конкурсе: пра тое, як прыехаў у калгас, дзе «ні граша, ні шастка, і ў засеках мышы здохлі з галадухі», новы аграном, як ён абгаварыў усё на камсамольскім сходзе, высунуў ідэю перавыканання планаў, спушчаных з райза (на пасяўную), агітнуў «выкарыстоўваць і кароў як цяглавую сілу», і за год — сляды вайны ліквідаваныя: дамоў набудавалі, балота асушылі, парнікоў панарабілі, пасадзілі сад, стварылі звенні высокага ўраджаю, разгарнулі сацспаборніцтва і выйшлі ў перадавікі, — над нашай Проняй зазвінелі песні як над той Кубанню:

— Даўно нашы палі не бачылі такіх усходаў. Гэта, братка, як яго...

— Усходы шчасця.

П'еса мела назву — «Узыходы шчасця». Шэсць карцін плакатных заклікаў. Адзіная жывінка на ўсю п'есу — персанаж з мянушкай «Вася з плюсам». Вельмі хочацца паверыць, што за ім схаваўся будучы сатырык? Толькі ж... дзённік! «Вот и еще волнует одна неизвестность: как решится судьба моих «Усходаў шчасця»? Черт знает, — подумаешь и кажется: неплохо написал, вернее, не о плохом... Если паче чаянья, эта пьеса пройдет, значит, кричи «ура!», Андрей, дело пойдет». Дарэчы, менавіта ў гэты дзень у дзённіку з'явіўся запіс: «Пасягаю на вялікае ў жыцці». Ніякага імкнення пазбягаць «стэрэатыпаў». Ёсць сумненні, ёсць ваганні, толькі не пра «бесканфліктнасць»: «...подумаешь, и чувствуешь, какой все-таки несовершенный детский лепет. Правильно, — театра не знаю — раз, и второе: драматургического опыта почти не имею... Если и провалится, то духом не упаду. Я сейчас, только что написав пьесу, понимаю, что я уже перерос ее, следующая будет намного лучше. Только больше работать и учиться. Да, интересно, перед кем из драматургов я преклоняюсь? А ни перед кем! И только потому, что я всех почти не знаю. А кого знаю — все хороши. Лучше меня».

Вось так. Пашанцавала Макаёнку. Не паставілі ні «Узыходы шчасця» (не зважаючы на прэмію), ні «Выйгрыш». Бо інакш, хто ведае, ці не ператварыўся б ён з «бычка» на лакіровачнай «вяровачцы», якога ён апеў-уславіў у аднаактоўцы «Быць бычку на вяровачцы», а потым у поўнаметражным «Выйгрышы», — ці не ператварыўся б Макаёнак у... «ахвярнага казла»? Ці не дзяўблі б яго як «лакіроўшчыка» (не Крапіву ж дзяўбсці)? І ці не стаў бы ён заложнікам так званай «бесканфліктнасці»? Мо каяўся б, — як давялося каяцца М. Вірту з-за «Хлеба нашага надзённага» ды нейкага свайго хвалебнага артыкула пра нейкі бесканфліктны фільм (дзяўблі і «пакаянне» — эпіграмамі: «Сказал нам драматург Вирта, что его линия не та, что для него, мол, для Вирты, все двери были заперты»)... Ці бараніўся б? Мо хутчэй за ўсё сядзеў бы ціхенька, як мыш пад венікам, — на месцы аўтара сцэнарыя «Вялікі пост» з яго рэдактарамі (А. Гінцбург, А. Кучар і М. Садковіч), — калі іх дзёўб прызнаны ўжо сатырык А. Макаёнак, — дзёўб за «лёгкасць думак незвычайную», за штучны пафас, за старанні старшыні пасляваеннага калгаса павялічыць спушчаны з раёна план сяўбы, за саладжавасць старшынёўскай клятвы школьніку, што будзе мець той «сала, хлеб і сшыткі», што «вучыцца будзе ў новай школе». Па заслугах дасталося А. Гінцбургу ў артыкуле Андрэя Макаёнка «Аб адным сцэнарыі і яго рэдактарах». Таксама па заслугах дасталося і яшчэ таму-сяму за тую ж «лакіроўку», — прынамсі, пастаноўшчыкам кінакарціны «Пяюць жаваранкі»: бач, яны «...для изображения плохого общественного хозяйства избрали объектом съемок... один из лучших колхозов Белоруссии — колхоз имени Гастелло» (V, 128). Адно шкада, што не сказаў ён, што ж іх падштурхнула на такое эстэтычна-ідэалагічнае злачынства... Прамаўчалі і «ахвярныя казлы»...

Так разлічыўся ён праз пэўны час з так званай «бесканфліктнасцю».

А як яна адбілася на ім самім?

«Калі паспрабаваць параўнаць «Узыходы шчасця» з «Выйгрышам», то ў больш выйгрышным святле паўстане першая з іх», — піша ў каментарыях С. Лаўшук (V, 344). Стоп. Першая — якая папярэднічала «Выйгрышу»? Дапусцім, «Узыходы шчасця» паўстаюць, як піша каментатар, «у больш выйгрышным святле», што ў гэтай п'есе «рост прафесійнага майстэрства відавочны». Толькі ж нешта тут не так. Дасюль, у другім томе, мы чыталі, што ў «Выйгрышы» (1948—1950 гг.) быў «рост» — у параўнанні з «Ворагамі» (1947). А ў чацвёртым томе нам даводзяць, што «наперад» можна крочыць, нават ідучы назад, бо ва «Узыходах шчасця» (1947) выявіўся «рост» у параўнанні з «Выйгрышам»?

«Па-першае, стаў больш высокім узровень асэнсавання жыццёвых праблем, якія пакладзены ў аснову сюжэтных повязей твора. Па-другое, стаў больш разнастайным арсенал мастацкіх сродкаў драматурга, што вельмі плённа адбілася на глыбіні псіхалагічнай характарыстыкі персанажаў». Словам, куды ні павярні, выходзіць «Вася з плюсам»?

Што замінае каментатару карыта называць карытам, смокву — смоквай? Адбылася блытаніна, і заблытаў каментатара — складальнік, Лаўшука — Лаўшук. Складаючы збор твораў Макаёнка (размяркоўваючы п'есы па тамах), ён «Узыходы шчасця» (т. IV) адарваў ад «Ворагаў» і «Выйгрышу» (т. II). Фармальна ён зыходзіў з прынцыпу «поўнаметражнасці»: ва «Узыходах шчасця» шэсць карцін, аднак няма падзелу тых карцін на акты, вось С. Лаўшук і пераносіць п'есу да аднаактовак, у чацвёрты том, а каменціруючы том другі, ён ці не ўвесь ліміт ухвал, запланаваных на «Узыходы», растранжырыў пры ўсхваленні «Выйгрышу», таму і давялося вынаходзіць у чацвёртым томе на «Узыходы» дадатковыя ліміты, вось і атрымалася, нібы па Чэхаву: нябожчык быў ад ног да галавы сто семдзесят, а з галавы да ног сто восемдзесят пяць.

Па чыстай мерцы «Узыходы» разам з «Выйгрышам» змяшчаюцца ў адной труне. Як і амаль усе аднаактоўкі Макаёнка. Не на іх ён узрастаў. На іх мог узрасці хіба што толькі аўтар п'ес накшталт «На досвітку»— змагар за чалавечыя правы французскіх пралетарыяў (англійскіх, аўстралійскіх, нават «антарктыйскіх»). Абаронцу беларускага сялянства ні адна з аднаактовак А. Макаёнка нам не прадракала, бо жывых сялян у гэтых п'есках не было — былі «клубнічныя» ці сацклубніцыстычныя пейзане. Сёння, сапраўды, чытаць іх, як лічыў сам А. Макаёнак, неабавязкова і не трэба, але ж варта ведаць «тупіковы варыянт», інакш не ўбачыш, па якой сцяжынцы Макаёнак выйшаў да сатыры.

Першая аднаактоўка — забягае ў хату Фрося («узбуджаная, радасная»), — ездзіла ў раён:

— Ой, тата, што там было. Каб ты бачыў, што там толькі было! Народу колькі з'ехалася! Злёт стаханаўцаў — ці жартачкі гэта! А як упрыгожана ўсё?! Як на вялікае свята. Сакратар райкома партыі адкрывае злёт... І каго, ты думаеш, выбіраюць у прэзідыум? Мяне! Не верыш? Чэснае камсамольскае!

Дальбог, без «чэснакамса-

* Далей у дужках рымскай лічбай будзе азначацца том, арабскімі — старонка гэтага выдання збору твораў А. Я. Макаёнка.

мольскага» ў такую радасць хто паверыць?

У другой аднаактоўцы — пра яго і пра яе.

Яна: «А што мне ты? Міхась жа хлопец як хлопец, уважлівы, разумны, з людзьмі працаваць умее, ордэн за ўраджай атрымаў, а ты... А ты, Гаўрыла, цямця-лямця». Ён: «Налета я таксама атрымаю. Слова даю». Яна: «Калі ты ордэн атрымаеш, дык Міхась героем будзе». Ён: «Я таксама буду». Яна: «Героем? Ха-ха-ха... Ну, які з цябе герой».

Яшчэ адна — на школьную тэматыку. З яе мы працытуем, мабыць, толькі ўступную рэмарку, ды і то не цалкам: «Піянерскі пакой у школе. На пярэдняй сцяне (?) партрэты Леніна і Сталіна, акаймаваныя вянкамі з жывых кветак». Абмінаем пераказ цытат-плакатаў, паіменны пералік партрэтных фатаграфій, апісанне абстаноўкі. Самае-самейшае — фінал рэмаркі: «Заходзяць Вова і Тома з кветкамі ў руках. Ад гэтых прыгожых кветак па ўсім пакоі разыходзіцца прыемны пах».

Мастацтва пахаў? А былі ж такія спробы, — ці не ў васемнаццатым стагоддзі, — пах зрабіць выразным сродкам сцэны. Пахі пачалі «канфліктаваць», перамагалі «непрыемныя», тады абмежаваліся «прыемнымі» і атрымалі «лакіроўку» з «бесканфліктнасцю»...

Чацвёртую аднаактоўку цытаваць не будзем, нагадаем толькі «выйгрышных» бычкоў, лявонавых кароў, запушчаных Андрэем Макаёнкам на сцэнічную «арбіту». Тут яе (цялушачку) здае на ферму не сама Аксеня, а Аксенін муж Макар, крадком ад жонкі, — бо ў яго на ферме «не хапала аднаго цялёнка, каб на Усесаюзную выстаўку, хоць сам цяліся», — бо не будзе ордэна (Аксеня пазлавала-пазлавала, і згадзілася: яна ж цялушку сабе выгадуе новую, а ордэна не купіш!»...

Ёсць спакуса прарэцэнзаваць усе аднаактоўкі Макаёнка — Макаёнкам: «Фальш бывае двух гатункаў: абразлівы пак-

Андрэй Макаёнак, 1970 г.

Фота Ул. КРУКА.

лёп і падхалімская ліслівасць... У гэтых адносінах вельмі паказальным з'яўляецца недахоп некаторых твораў, прысвечаных людзям калгаснай вёскі. Прачытаўшы некаторыя такія творы, міжволі ўсплывае пытанне: калі там адлюстравана праўда, дык ці трэба было склікаць вераснёўскі Пленум ЦК КПСС?» (V, 123). Так ён крытыкаваў «Хлеб» І. Гурскага, «Прамень будучыні» В. Віткі, «На парозе» А. Маўзона. Па заслугах. З поўным правам. З вышыні пазіцыі аўтара сатыры «Выбачайце, калі ласка».

Зноў пытанне: як ён стаў сатырыкам, адкуль і што ўзялося!

Зробім агаворачку: была-такі ў яго адна аднаактоўка смешная, дасціпная, у стылі «чэхантэ», у плане «Злонаўмысніка», — пра Сміта Хола, дворніка, якому следчы шые справу: «Вы кожную раніцу на вуліцы, публічна, перад вокнамі мэра горада сцёбалі венікам па твары нашага прэзідэнта. Так?» Той кажа — так, і нам здаецца, што аднаактоўшчык-Макаёнак хлёстка сцёбае па імперыялістах, мэрах, фэбээрах, так здавалася і мне, пакуль аднойчы...

Здарылася гэта так: Шамякін, ён і я — у Брэсце, на прэм'еры «Сэрца на далоні», а назаўтра — да сакратара абкома С. М. Шабашова, там узнікла тэма сталінскага культу (твор жа — «антыкультаўскі»). Наш гаспадар згаджаецца — было, ага, але: «Як абысціся нам, прапагандыстам, без ягоных навуковых прац, — тэорыя марксізму-ленінізму, класавая барацьба і перш за ўсё нацыянальнае пытанне, — нам няма на чым выхоўваць моладзь, абаперціся няма на што». Шамякін слухае дыпламатычна, я — паводле статуса, а гаспадар, не ўстаючы, прыгнуўшыся да сейфа, расчыняе дзверцы, — там блішчастыя тамы Вялікага і Мудрага, як марачны каньяк у патаемным бары, і калі Сяргей Міхайлавіч дастаў адзін з тамоў для дэгустацыі, свяшчэннадзейсна гартануў старонкі, Макаёнак грымнуў: перш за ўсё — па сталінскай тэорыі нацыянальнага пытання, і адразу перайшоў на сталінскую практыку, а потым і наогул...

Потым «зім» абкомаўскі, дарога ў пушчу, Макаёнак засмяяўся:

— Я ж пра Сталіна сказаў яшчэ пры Сталіне. Надрукавалі.

Шамякін азірнуўся з першага сядзення:

— Кінь ты... Дзе?

— У «Крымінальнай справе»!

— ???

— Дзе ты бачыў, у якой Амерыцы, каб прэзідэнтам помнікі стаўлялі пры жыцці?

...У пятым томе, на старонках 420—421 эцюд «Бяссонніца» — пра нейкага Каліберава «на карме», якому доўга снілася лухта, а потым сон прапаў, і вось злуецца жонка: «круцішся!», а ён: «работа на лад не йдзе», тады яна: «то ўзяў бы лепш ды якія-небудзь пасяджэнні прыдумаў, ці там нарады якія, або па тэлефоне ноччу тарабаніў бы. Ты ж усё роўна не спіш. І людзі б думалі, што чалавек сапраўды не спіць начамі з-за работы, і мне спакайней было». Фінал эцюда: «І з тых пор лодка, якой кіраваў Каліберaў, нібы трапіла ў вір, — закруцілася, завярцелася».

Эцюд пазначаны 1949 годам. Годам трыумфальнага сямідзесяцігоддзя Геніяльнага Правадыра. Дарэчы, сімвалічна тое, што лухта, якая снілася Каліберaву, зноў жа, мае дачыненне да асноўнай даты года: ён ніяк не можа ўцяміць, ці то сёння сапраўды 49-ты, ці 29-ты, альбо 69-ты... Паранойя?

Калібры — Сталін і Каліберaў, Сміт Хол і Сталін. Параўнайце ў Салжаніцына: «Одному единственному человеку за дюжиной крепостных стен не спится по ночам, и он приучил всю чиновную Москву бодрствовать с ним до трех и до четырех часов ночи. Зная ночные повадки владыки, все шесть десятков министров, как школьники, бдят в ожидании вызова. Чтоб не клонило в сон, они вызывают заместителей, заместители дергают столоначальников, справкодатели на лесенках облазывают картотеки, делопроизводители мчатся по коридорам, стенографистки ломают карандаши» («Новый мир», № 1, 1990).

У сярэдзіне сямідзесятых Макаёнак пачынае п'есу (ці кінасцэнарый?) «Напярэдадні» — пра надыход вайны. У пятым томе (с. 493) сцэна — Сталін ноччу запрашае да сябе нямецкага пасла: «У меня несколько необычная для других привычка работать ночью».

У дзень, калі Вялікі Правадыр кульнуўся, Макаёнак з паўлітэркай завітаў да Кулакоўскага з Грамовічам:

— Адзначым, хлопцы! Здох тыран.

Адзін з іх анямеў — ад жаху. А другі заплакаў — з жахам. Але выпілі. Дзе той Рэмарк, які б стварыў аповесць «Тры таварышы» — са сцэнай гэткай выпіўкі: адзін былы камроты штрафнікоў і два палітрукі. Паводле службы — «Сталіна салдаты». А па закліку душы — пісьменнікі.

Вяртаюся да п'есы «Ворагі». Да маналогаў Камісара: «Памятайце, што сказаў таварыш Сталін», «А Сталін слоў на вецер не кідае», «...недарма Сталіным завецца»...

Вяртаюся да Салжаніцына: «Як цар Мідас сваім дотыкам ператвараў усё ў золата, так Сталін сваім дотыкам ператвараў усё ў пасрэднасць».

Ці прыстойна сёння корпацца ў пасрэднасці, якая гадавалася хлуснёй, — хлусня ж была агульная, і ці не ўсе мы, людзі таго часу, мусім сёння каяцца: «Я боты гэтыя лізаў», — як каяўся Даўжэнка...

Я не следчы. Я спрабую быць даследчыкам.

«Хлусня мяне корміць! Мая хлусня і цябе корміць, усіх вас корміць!.. А стаў бы я гаварыць праўду? Мяне вышпурнуць вон. Маёй фірме не трэба праўда. Там трэба прыгожыя словы, якія б зазывалі, прыманівалі... Ідзі туды са сваёй праўдай!.. Голад навучыць і цябе лгаць. Шчыра і тэмпераментна будзеш хлусіць, калі жраць захочаш» (1, 307).

...Сённяшні рэдактар «Беларусі» А. Шабалін, былы памочнік сакратара ЦК КПБ А. Т. Кузьміна, напэўна, памятае, як ягоны шэф мяне абвінаваціў, што ў маім артыкуле пра Макаёнка ў «Литгазете» ёсць намёк, у сувязі з «Зацюканым апосталам», — маўляў, усё гэта пра нас. А я выкручваўся...

Усе — выкручваліся: каб напаўсказаць, зрабіць намёк, але — каб не злавілі. Да таго выкручваліся, што і самі пра сябе не ведаем, дзе напісалі праўду, дзе хлусню.

Цікавы дакумент — пісьмо Андрэя Макаёнка Аляксею Кулакоўскаму з Журавічаў у Мінск, ад 3 студзеня 1946 г. (V, 563). Сяброўскае пісьмо. Пісьмо-спагада. Нейкі вельмі пільны рэцэнзент угледзеў у апавяданні «Сад» ідэйную крамолу: «...будто ты утверждаешь, что немцы своей пропагандой растлили души всех колхозников», што «индивидуалистические частнособственнические инстинкты берут верх над коллективом, государством». Макаёнак выступае ў абарону Кулакоўскага: «Я в корне с этим не согласен! В «Саде» ничего подобного нет, никакой ссылки на наличие в сознании колхозников фашистской идеологии». Мяркуючы па ўсім, пісьмо разлічана на скарыстанне ў нейкіх афіцыйных колах: Кулакоўскі можа прачытаць яго з трыбуны, некуды пайсці з ім, ці прапанаваць у друк, — яно адрасавана больш камусьці «трэцяму», які стаіць НАД аўтарам апавядання «Сад», НАД рэцэнзентам і НАД аўтарам пісьма. Яму, трацейскаму суддзі, паведамляецца наступнае: «В нашем районе в прошлом году из семидесяти одного колхоза на трудодни выдали колхозникам только в тринадцати. Что после этого можно сказать о сознательности колхозников в остальных колхозах, о их отношении к артельному труду?» Эзопаўская інтанацыя хаваецца ў «нейтральным» цытаванні тагачаснага абвінавачання калгаснікаў у «несвядомасці» («малосознательности»): «Ясно, что у определенной части МАЛОСОЗНАТЕЛЬНЫХ колхозников заинтересованность в артельном труде пала». Як было ў «сазнацельных» — пра тое Макаёнак здолее сказаць нам вуснамі Кавальчука ў камедыі «Каб людзі не журыліся», праз восемдзевяць год пасля пісьма, і апынецца сам на месцы Кулакоўскага, у ролі «ачарніцеля»: «І сёлета выдаваць на працадзень па сто грамаў? Каб і на той год ездзілі ў горад па хлеб!»

Напэўна, я не памылюся, уявіўшы, як самому Макаёнку пасля гэткага пісьма было пачалавечы гідка выціскаць з сябе буколіку аднаактовачнай «сазнацельнасці» — бутафорскай, натапыранай — каб неяк «вылезці на сопку», «нешта даць»... А як «вылазіць», што і як «даваць» — на ўсё былі інструкцыі і дырэктывы.

«У адной з папак, дзе драматург захоўваў асабліва цікавыя для яго публікацыі, — чытаем у прадмове С. Лаўшука да збору твораў Макаёнка, — побач з Пастановай ЦК ВКП(б) «Аб рэпертуары тэатраў і мерах па яго палепшанню» (20 жніўня 1946 года) адклалася і газета «Правда» ад 7 красавіка 1952 года, у якой публікаваўся артыкул «Перaадолець адставанне драматургіі». Не, не наўгад ішоў у драматургію Макаёнак!» (І, 11). Дзякуй С. Лаўшуку за клічнік, асабліва дзякуй, што назваў «цікавымі» і пастанову, і артыкул, прапусціўшы ў назве першай — слова «драматычных», а ў другім — «савецкай». Не за недакладнасць дзякуй, а за «асаблівую цікавасць». Пастанова тая не адменена дасюль, студэнты-тэатралы ў нашым інстытуце мусяць вывучаць яе па трэцім томе «Гісторыі беларускага тэатра», выпушчаным у зеніце Перабудовы (1987 г.); у падручніку напісана, што «Практыка ўсяго савецкага, у тым ліку беларускага, тэатра паказвае, што іменна ажыццяўленне гэтых указанняў партыі вызначыла ў далейшым поспехі тэатральнага мастацтва». Праўда, чуюцца апошнім часам думкі адваротнага напрамку, асабліва пасля адмены пастановы аб часопісах «Звезда» і «Ленинград» (напрыклад, Маргарыта Алігер мяркуе, што рашэнне ЦК КПСС дае падставу лічыць аўтаматычна скасаванымі «малодшых брацінаў тае ганебнай пастановы», у тым ліку «Аб рэпертуары...»).

Макаёнак прысягаў той пастанове. З ёю «пасягаў на сопку», «на вялікае ў жыцці», таму яна і сапраўды ўяўляе «асаблівую цікавасць» для таго, хто хоча прасачыць творчы працэс у драматургічнай лабараторыі Андрэя Макаёнка. Вось што там было напісана:

«Драматургі і тэатры абавязаны (!) выяўляць у п'есах і спектаклях жыццё савецкага грамадства ў яго бесперапынным руху наперад, усяляк спрыяючы далейшаму развіццю лепшых бакоў характару савецкага чалавека... заклікаюць (!) актыўна ўдзельнічаць у справе выхавання савецкіх людзей, адказваць на іх высокія культурныя запатрабаванні, выхоўваць савецкую моладзь бадзёрай, жыццярадаснай, з адданасцю Радзіме, з верай у перамогу нашай справы, без боязі перашкод, здольнай адольваць любыя цяжкасці. Разам з тым савецкі тэатр павінен (!) паказваць, што гэтыя якасці ўласцівы не асобным, выключным людзям, героям, але многім мільёнам савецкіх людзей».

Практычна гэта азначала: так пісаць — такіх людзей!

Тэорыя?

Палітыка!

Аналагічныя рашэнні, з развіццём ідэй ЦК ВКП(б), былі прынятыя ва ўсіх ЦК рэспублік, у абкомах аўтаномных рэспублік і ўсіх абласцей. Райкомы вывучалі іх, даводзілі да камуністаў, да ўсяго народа. Што ж было рабіць памочніку сакратара райкома, потым слухачу партшколы Макаёнку? Вывучаць. Выконваць.

Вывучаў. Выконваў. Бо — «павінны», «абавязаны», «заклікаюць», інакш не мае быць...

Чытаючы аднаактоўкі і апавяданні Макаёнка пра калгаснікаў тае пасляваеннае пары, вяртаешся ў напаўзабыты утапічны аптымізм, з якім мы і дасюль не развіталіся, бо ён, напаўзабыты, не адменены.

Вачыма тагачаснага Андрэя Макаёнка паспрабуем прачытаць і дакумент другі — артыкул «Правды» «Перaадолець адставанне савецкай драматургіі»:

«Калі меркаваць па п'есах гэткага гатунку, дык у нас усё добра, ідэальна, няма ніякіх канфліктаў. Некаторыя драматургі лічаць, што ім ледзь не забаронена крытыкаваць дрэннае, адмоўнае ў нашым жыцці. А іншыя з крытыкаў патрабуюць, каб у мастацкіх творах паказваліся толькі ідэальныя тыпы, а калі пісьменнік, драматург паказвае адмоўнае, якое маецца ў жыцці, дык яго стараюцца раскрытыкаваць.

Такі падыход да справы няправільны. Рабіць так — азначае праяўляць палахлівасць, грашыць перад праўдай.

У нас не ўсё ідэальнае, у нас ёсць адмоўныя тыпы, зла ў нашым жыцці нямала. Нам не трэба баяцца паказваць недахопы і цяжкасці...»

Банальна? Але ж гучала як — тады, — як музыка! Нягледзячы на тое, што ў яе мелодыі выразна чуўся посвіст розгі. «Дзякуй розгам!» — як сказаў бы Салтыкоў-Шчадрын. Бо розгі, як тлумачыў ён жа, — «утвараюць сцяг, вакол якога прыміраюцца, з'ядноўваюцца людзі самых процілеглых поглядаў». Артыкул «Правды» нас з'ядноўваў:

«Некаторыя драматургі і крытыкі, — чыталі мы далей, — імкнуліся даказаць, што адлюстраванне жыццёвых супярэчнасцей і сутыкненняў ужо не павінна мець месца ў п'есах аб савецкім жыцці. Сцвярджалася таксама, што ў нас уся справа звялася толькі да аднаго канфлікту паміж «добрым» і «лепшым».

Кім—«сцвярджалася»?

Папаліся, нарэшце, жэўжыкі?..

«...уся шматгранкасць развіцця жыцця падганялася пад адну схему. А гэта прыводзіла да змазвання, затушоўвання наяўных у нашым жыцці супярэчнасцей, да лакіроўкі рэчаіснасці».

Чытаючы артыкул, Макаёнак, мабыць, адчуваў сябе і Гарлахвацкім ці Каліберaвым («Вітаю, таварышы! Вітаю з выдатным дакументам!», і — Тулягам ці Гарошкам («Хоць круць-верць, хоць верць-круць, усё адно я вінаваты»). Той артыкул сцёбнуў бізуном па ўсіх ягоных прэміях за букалічныя «прыпіскі», за ўтапічны аптымізм аднаактовак, сцёбнуў па апавяданнях, па сцэнарыях, на першых шматактовых п'есах «Сопкі» і «вышыні», на якія «пасягаў» ён, на якія неяк трошкі ўзбіўся, апынуліся на справе купінамі на гнілым балоце, без трывалага апірышча на грунт жыцця. Бізун артыкула хвастаў па ім, і ён — схапіўся за бізун! І гэтак — вылез! Вылез — як Туляга, з помслівым настроем: «Насмяяўся ты з мяне, абняславіў перад людзьмі, пасмяюся ж і я з цябе. Якую ж яму выдумаць дапатопную жывёліну.., каб падобна была на яго?» І «выдумаў» — кентаўра, трохгаловага (Каліберава — Моцкіна — Гарошку). Круцяцца галовы, енчаць: «Хоць круць-верць, хоць верць-круць» — «чэснае слова: буду рабіць толькі так, як вы скажаце» — «як скажа партыя!» — «усё адно я вінаваты»...

(Працяг будзе).

З паэтычнай пошты

Вянанцій БУТРЫМ

Свіцязянскае

«Калі навагрудскія ўбачыш
прасторы,
Ракітнік разгалісты, нізкі, —
Каня супыні ля
плужынскага бору,
Каб глянуць на возера
зблізку».

А. Міцкевіч. «Свіцязь».

**А за Парэччам гонкія хвоі,
вольхі — да хмар!..
І праз ляшчэўнік промняў
сувоі
коцяцца ў яр...
А ўзбоч Парэчча — не,
не сасоннік! —
бор — пры сасне сасна!
Выйдзе каторая з іх да тоні —
дасягне дна**

**адлюстраваннем узнёслай
кроны
ва ўлонні вод!..
Зачараваны пошумам-звонам
замрэ чарот...**

**Пане Адаме, стыль легкаважны,
аднак, прабач.**

**Я і не лірнік балюча-
сярмяжны,
І не сурмач...**

**Вузкі палетак, дробнае зерне —
ніва мая.
Рог не пратрубіць, і не паверне
Туган каня...**

**Адбушавала ў нетрах
стагоддзяў.
Лось ці алень
на бераг нізкі смела
выходзяць
у белы дзень.**

**Дужае цела, подых гарачы,
лёгкасць хады.
Ужо не забудзеш — ужо
пабачыў!
Ужо назаўжды!**

**Здарыцца часам: з поўдня,
пачую,
бура ўпарта брыдзе!
І як, счакаўшы гадзіну
ліхую,
дрозд перасвіст завядзе...**

**...Як раз апошні цёмным
Басфорам
паўмесяц плыў.
Ты ж бачыў грэбень
плужынскага бору!..
І поўню сніў...**

**Не мінарэта белага ззянне,
не кіпарыс, —
Ліпы старое ў цёплым тумане
мяккі абрыс,
бедны засценак, уціснуты
долу,
ростань вартуюць крыжы.
. . . .
Дуб свіцязянскі страсае
жолуд
на брук з парыжскай імжы...**

Пераклад А. БЯЛЕВІЧА.

Іван ЛАШУТКА

Няма забыцця на свеце...

**Няма забыцця на свеце —
Прадстануць прад вечным
судом
Нявінных расстрэл на дасвецці
І ўлады разгульнай садом.**

**І будуць дакорам сумленню,
Лугам і бацькоўскай раллі
Скрываўленых хлопчыкаў цені
На скалах афганскай зямлі.**

**Суддзём стане тут пакаянне
У нашай вялікай бядзе,
І кожны у гэтым дазнанні
Пачуе —
устаць, суд ідзе...**

Слухаючы нядзельную пропаведзь

**Ад Мацвея, *Лукі* ці Ісайя
(Да высноў дабярыся, зрабі...)
Мне блакітны мой тэле вяшчае
Наймудрэйшыя з слоў —
«Не забі...»**

**Гэтым словам прыйшлося
радзіцца
На пачатку людскога быцця,
«Чалавечая кроў — не
вадзіца...»
І няма ёй вавек забыцця.**

**Як пароль дваццаць першаму
веку
Перадам, прашапчу зноў
і зноў —
Ад планеты жывой — чалавеку:
«Не забі...» —
наймудрэйшыя з слоў.**

г. Вілейка.

ПАКУЛЬ ПРАВІЦЬ БАЛЬ УРАЎНІЛАЎКА...

Праблемы музычнай педагогікі

Пятнаццаць гадоў прарабіў я выкладчыкам у выканальніцкім класе ў музычным вучылішчы. Курыраваў і музычныя школы. Розных педагогаў сустракаў. Ёсць сярод іх тыя, хто страсна захоплены сваёй справай, музыкай і вучнямі, не зважае ні на звышвыдаткі нервовых сіл, ні на час, ні, урэшце, на асабістыя матэрыяльныя выдаткі, хто паказвае высокія педагагічныя вынікі. Ёсць і іншыя. Абыякавыя да стану нашай культуры, да душ дзяцей і падлеткаў; спакойна пазіраюць яны на тое, што адбываецца вакол. У лепшым выпадку яны толькі «даюць урокі», сумныя, якія не маюць да творчасці ніякіх адносін. У горшым жа — прыходзяць на працу, «адзначаюцца» і... на ўвесь працоўны дзень знікаюць з класа, вядуць бясконцыя гутаркі пра цэны, пра моду, пра здароўе і спорт, кулінарныя рэцэпты, займаюцца *рознымі пабочнымі справамі*. Пракантраляваць іх работу складана, бо ў музычнай адукацыі шмат індывідуальных заняткаў, сам-насам з вучнем. Гэтым і карыстаюцца такія ўрокадаўцы. (Хоць, па-мойму, фармальны кантроль, калі дырэктар ходзіць па калідорах і «пільнуе творчасць ад званка да званка», рэдка абуджае цікавасць да педагогікі). Так і працуюць яны побач: працаўнікі — залаты фонд педагогаў, і адкрытыя ці прыхаваныя абібокі.

Але што мяне заўсёды ўражвала, дык гэта ведамасці на зарплату. Паводле іх вызначыць, хто ёсць хто, немагчыма. Ці, аналагічны прыклад, выхад на пенсію. Вось праводзяць гонар вучылішча, як вышэйшую ўзнагароду ўручаючы яму грамату Міністэрства культуры (!), а вось — педагога, якога ў твар калектыў так і не запомніў. Пенсію ж будуць атрымліваць яны роўную...

Якое ж канкрэтна аблічча набыла пані Ураўнілаўка ў пачатковым і сярэднім звяне музычнай адукацыі? Абмяжуюся тут зараз толькі грашовым эквівалентам працы, хоць ясна, што пэўную ролю адыгрываюць і іншыя віды заахвочванняў. Зарплата залежыць ад запланаванага на год і выкананага аб'ёму вучэбных гадзін. *Чым больш гадзін, тым* вышэйшая зарплата. Аднак чым больш зацікаўлены педагог у поспехах сваіх вучняў, тым больш часу ён ім аддае, у тым ліку і па-за афіцыйным раскладам. Яму робіцца не па сіле весці вялікую вучэбную аплачваемую нагрузку. І наадварот: чым меней сіл укладае педагог, тым з большай лёгкасцю ён праводзіць афіцыйны вучэбны час, тым большую «нагрузку» ён можа ўзяць. Так нараджаецца спажывецкі стымул: горш працуеш — меней энергіі — больш вучэбных гадзін — вышэй зарплата.

Пэўнае адрозненне ў аплаце працы музыкантаў - педагогаў у школах і вучылішчах усё ж існуе. Яно залежыць найперш ад адукацыі (дыплома) і стажу. Але і тут свае дзівацтвы. Скажам, даплата за дыплом ВНУ аднолькавая, хоць ён кансерваторскі, хоць іншы, няпрофільны, — пасля філалагічнага, інжынернага ці якога-небудзь яшчэ факультэта. Ці трэба даводзіць, што *музычна - творчы патэнцыял* педагогаў будзе ў гэтых выпадках розны. Выпадкі ж работы не па профілю, асабліва ў школе, нярэдкія.

Што датычыць стажу, дык для педагагічнай кваліфікацыі гэта прыкмета другасная. Вядома, што станаўленне педагогаў інтэнсіўна адбываецца ў першыя 5—7 гадоў самастойнай працы. Потым шляхі разыходзяцца. Адзін вядзе да росту майстэрства, другі да паступовага прафесійнага завядання, да рэгрэсу. Але ўсе выбіраюць першы шлях. Мінаюць гады, і аказваецца, што камусьці няма чаго сказаць, а ў навучанні музычнаму мастацтву няма чаго паказаць. Можа, у нейкіх такіх выпадках было б больш гуманным —калі падумаць пра выхаванцаў — плаціць педагогу не за пражытыя гады (і за парадзелую прычоску), а за тое, каб ён знайшоў іншае месца прыкладання сваіх сіл...

Нарэшце, акрамя як за стаж і за дыплом, штомесяч*ная даплата робіцца пасля на*дання педагогу звання «метадыст». Бяда толькі ў тым, што званне гэта надаецца рэдкім адзінкам, а даплата вельмі нязначная. У музычнай жа школе гэтае званне і зусім адсутнічае.

Цікава хоць бы сяк-так па-

Старонкі ўспамінаў

«САЛАВЕЙ» БЫЎ «ПЕРШАЙ ЛАСТАЎКАЙ»

На календары — збег адметных дат, звязаных з першым беларускім савецкім балетам «Салавей». Спаўняецца 90 гадоў з дня нараджэння яго аўтара — кампазітара М. Крошнера. 6 студзеня адзначыў сваё 85-годдзе адзін з галоўных выканаўцаў спектакля народны артыст рэспублікі С. Дрэчын. 23 лютага споўнілася 80 гадоў з дня нараджэння пастаноўшчыка «Салаўя», выдатнага харэографа народнага артыста СССР А. Ермалаева. А з часу самой прэм'еры мінула паўстагоддзя.

Аляксандра Васільеўна Нікалаева, якая ў тыя гады была вядучай салісткай маладога беларускага балетнага тэатра, прапануе свае згадкі пра стварэнне першага нацыянальнага харэаграфічнага спектакля.

Аўтар музыкі балета «Салавей» Міхаіл Крошнер прыйшоў у прафесійную творчасць, змяніўшы многія захапленні. Пачаўшы сваю музычную адукацыю як піяніст у Кіеўскай кансерваторыі, прадоўжыў яе ў Скрабінскім тэхнікуме ў Маскве. Тады, у 20-я гады, яго вабіла дзейнасць піяніста-выканаўцы. Нейкі час ён працаваў у Тагіле піяністам-імправізатарам у мясцовай «Сіняй блузе». Хутка зборнік «Живая театрализованная газета», які выдаваўся ў Пермі, змясціў на сваіх старонках «Піянерскі марш» М. Крошнера — і вось ён зрабіўся пастаянным музычным карэспандэнтам гэтага выдання. У 1931 годзе па пуцёўцы «Живой театрализованной газеты» М. Крошнер паступіў у Свярдлоўскі музычны тэхнікум на кампазітарскае аддзяленне ў клас Васіля Залатарова. Як вядома, прафесар В. Залатароў быў запрошаны для выкладання кампазіцыі ў створанай у 1933 г. Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі, так што разам са сваім педагогам пераехаў у Мінск і М. Крошнер. У 1937 г. ён скончыў БДК, і сярод ягоных твораў былі кантата на тэкст пушкінскага «Тапельца», танцы для сімфанічнага аркестра, вакальная лірыка на тэксты А. Пушкіна і беларускіх паэтаў, шэраг апрацовак народных *беларускіх песень* і інш.

Яшчэ займаючыся ў кансерваторыі на кампазітарскім аддзяленні, М. Крошнер іграў на ўроках класічнага танца ў Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР. Тады ўласна тэатральнага гмаху яшчэ не існавала, рэпетыцыйнае памяшканне было ў невялікім клубе на Урыцкага, 13. Так, тут на першым паверсе мы *займаліся і рэпецііравалі*, а за раялем сядзеў Міхаіл Крошнер, студэнт кансерваторыі, і перад урокам ён заўсёды штосьці найграваў. Неяк ён папрасіў мяне падысці да раяля і паслухаць ягоны твор. Мне спадабалася тая «Мазурка», і я гэта яму сказала. Праз некаторы час Крошнер папрасіў паслухаць напісаны ім «Паланез». Праслухаўшы, я з усмешкай *сказала: «Гэтак, Міша, Вы на*пішаце цэлы балет... А што Вы думаеце — вось у нас у Ленінградзе ў вучылішчы на ўроках класікі таксама іграў студэнт Ленінградскай кансерваторыі Я. Мравінскі, і цяпер ён знакаміты дырыжор, а Вы напішаце балет, будзеце вядомым кампазітарам».

Міша адкінуўся на крэсле, закінуўшы рукі за галаву, шчыра смяяўся.

Мінула колькі часу, і М. Крошнер паведаміў, што яму спадабалася аповесць З. Бядулі «Салавей», і ён хоча паспрабаваць над ёю папрацаваць. Аповесць спадабалася яму сваёй цудоўнай мовай; глыбока народная і шчырая, яна давала вялікія магчымасці для стварэння балета, галоўным героем якога рабіўся народ, што ўзняўся на барацьбу за сваю свабоду і незалежнасць.

Хутка вядомым крытыкам — *мастацтвазнаўцам* Ю. Сланімскім і заслужаным артыстам РСФСР А. Ермалаевым быў напісаны сцэнарый балета, а ў снежні 1937 года сцэнарый абмяркоўваўся музыкантамі, драматургамі, крытыкамі, сярод якіх, памятаю, былі Самуйлёнак, Броўка, Шчаглоў, Кучар, Модэль і інш. Выступаўшыя таварышы адзначалі добрае разгортванне фабулы сцэнарыя, насычанасць яго беларускім танцавальным фальклорам, малавядомымі беларускімі танцамі. А як недахоп была адзначана вялікая колькасць панскіх сцэн. Пастаноўку балета даручылі Ф. Лапухову і А. Ермалаеву.

«Аповесць беларускага пісьменніка З. Бядулі «Салавей» усхвалявала мяне сваёй народнасцю, глыбокай шчырасцю. Ге*роі гэтай аповесці натхнілі мя*не на работу над балетам, — пісаў Крошнер. — Усе мы, аўтары спектакля, доўга шукалі прынцып, на якім павінен грунтавацца балет, нацыянальны па сваім змесце і вобразах, танцавальны ў балетным, а не ў этнаграфічным сэнсе. Адразу пасля заканчэння Беларускай кансерваторыі я пачаў пісаць музыку. Мне хочацца напоўніць музыку тымі якасцямі беларускага народа, якія так блізкія мне: яго задушэўнасцю, бясхітраснай паэтычнасцю, надзвычай высакароднай прастадушнасцю, шчырай любоўю да жыцця, непрымірымай нянавісцю да гвалтаўнікоў, цудоўным аптымізмам і чалавечнасцю».

Перад тым, як распачаць працу над балетам, аўтар аповесці «Салавей» З. Бядуля гаварыў, што «да стварэння нашага нацыянальнага балета неабходна прасякнуцца самабытнай *рытмікай нашага народа* ва ўсіх яго праявах. Не проста абнаўляць старое, а на аснове гэтага старога знайсці новыя шляхі. У нашым новым балеце трэба стварыць сваю ўласную школу, свой уласны стыль. Тут патрэбна не так просты запіс фігур, як сама іх душа — унутраны сэнс, няўлоўныя рысы, тэмпы і настрой беларускага народа».

Так, гэта было ўсё вельмі патрэбнае: класічны танец, народны беларускі танец, сучасная пластыка і няўлоўныя рысы, тэмп і настрой беларускага народа, — і гэта было самае цяжкае. Добра, што мы да пастаноўкі «Салаўя» станцавалі «Лебядзінае возера» П. Чайкоўскага, балет «Чырвоны мак» Р. Гліера, «Капелію» Л. Дэліба ў новай сучаснай трактоўцы Ф. *Лапухова, перанесенай ім з Ле*нінграда, «Бахчысарайскі фантан» Б. Асафьева ў пастаноўцы К. Галяйзоўскага; «Марную перасцярогу» Л. Герольда і балет «Дон Кіхот» Л. Мінкуса. Мы былі падрыхтаваныя да вялікай работы, але нацыянальны балет? Гэта было ўпершыню, і мы хваляваліся.

Спектакль рыхтаваўся да 22-й гадавіны Кастрычніка, да першай Дэкады беларускага мастацтва ў Маскве. Вядома, першая спроба стварэння нацыянальнага спектакля была вельмі цяжкая, вымагала пошуку. Сам А. Ермалаеў з групай артыстаў балета ездзіў па мястэчках і вёсках, вывучаў танцы, побыт беларускага сялянства. У *тэатр запрашаліся старыя выка*наўцы, якія захавалі першакрыніцы беларускага фальклору.

Мы, артысты, стараліся ўлавіць павадку, характар і каларыт *беларускага танца. Трэба* было стварыць балет, дзе дзейнічалі б жывыя, пераканаўчыя, тэмпераментныя і паэтычныя вобразы, у танцы перадаць настрой вялікай эмацыянальнай

раўнаць умовы працы і грашовую яе ацэнку ў розных звеннях музычнай адукацыі. Сістэма ВНУ ў гэтым сэнсе больш справядлівая. Даплата за стаж ідзе толькі да 10 гадоў. Далей, у залежнасці ад нададзенага выкладчыку таго ці іншага вучонага звання або ступені, зарплата можа вырасці ў 2—3 разы. Конкурсная сістэма стымулюе пастаяннае самаразвіццё педагогаў, якое нярэдка не паслабляецца і ў час адпачынкаў.

Іншая карціна ў музычнай школе. Тут адпачынак педагога — больш чым тры месяцы на год, улічваючы канікулы, у час якіх займаюцца толькі асобныя энтузіясты. Сур'ёзная выканаўчая ці метадычная праца тут пажаданая, ды не абавязковая, таму нярэдка фармалізаваная, ці яе проста няма. Адказнасць педагогаў у ніжэйшым звяне адукацыі ў цэлым ніжэй, чым у сярэднім і вышэйшым, дзе выпускныя экзамены прымае Дзяржаўная камісія. Дваістасць задач, што стаяць перад ДМШ, — падрыхтоўка кадраў прафесійных музыкантаў і агульнае эстэтычнае развіццё, — дазваляе ў пэўных выпадках існаваць недапушчальна вялікаму «адсеву», адыходу вучняў школы. У класах асобных педагогаў не з'яўляюцца жадаючыя прадоўжыць музычную адукацыю. Мала таго, па некаторых інструментах увогуле знікаюць выпускнікі — усе «адсейваюцца» ў сярэдніх класах.

Я не заклікаю адразу ж знізіць зарплату школьным педагогам, бо яны патрацілі 10—20 гадоў на авалоданне спецыяльнасцю. Кваліфікацыя павінна высока цаніцца. І ўсё ж улічым, што школьны педагог атрымлівае нярэдка большую зарплату, чым яго калега ў кансерваторыі. Узнікае пытанне: чаму ж тады кансерваторцы не пераходзяць у школу? Адзін з адказаў такі: у іх ёсць **перспектыва**, прафесійны рост адбіваецца на зарплаце. Такой перспектывы няма ў ДМШ і амаль няма ў вучылішчы.

Таму ні ўсеагульнае паніжэнне зарплаты, ні павышэнне яе, як гэта зроблена ў нядаўнім мінулым, не здатныя істотна паўплываць на вырашэнне праблем музычнай адукацыі ў гэтых звеннях: няўстойлівая асабістая зацікаўленасць педагогаў у пастаяннай самаадукацыі і ў прафесійным удасканаленні. Менавіта таму адзін мой знаёмы, ціхі і добры чалавек, выкладчык невялікага несталічнага вучылішча, на маё пытанне, чаму ён вось ужо больш за дзесяць гадоў не едзе нікуды павышаць кваліфікацыю, адказаў сустрэчным пытаннем: «А навошта?» Прызнацца, я не ўзяўся растлумачыць яму, навошта пашыраць кола сувязей з калегамі, навошта знаёміцца з новым рэпертуарам, абмяркоўваць новыя ідэі, не стаў спасылацца на грозныя інструкцыі. Яму ўсё гэта было нецікава.

Такім чынам, трэба шукаць шляхі для выйсця з атмасферы прыхаванага спажывецтва, абразлівай для сумленных і, тым больш, таленавітых педагогаў школ і вучылішчаў. Адзін з такіх шляхоў бачыцца ў павелічэнні адрозненняў у аплаце працы — адпаведна з яе кваліфікацыяй, на аснове атэстацыі педагогаў. Заўважу, што атэстацыя ў вучылішчах існуе, але ў многім фармальна. У абсалютнай большасці выпадкаў на статусе педагогаў яна ніяк не адбіваецца. У ДМШ, падведамасных Міністэрству культуры, атэстацыя ўвогуле адсутнічае.

У чым прычына такога становішча? Галоўная з іх — захоўваецца сацыяльная інерцыя ва ўраўнілаўцы аплаты працы. Немалаважна і тое, што педагагічныя вынікі цяжка ўлічваць, справа гэта досыць далікатная. І ўсё-такі складанасць ацэнкі не азначае яе немажлівасць. У рэшце рэшт, пра кожнага з нас складваецца пэўная думка ў калег, вучняў і іхніх бацькоў. Дык мо варта звярнуцца да замежнага вопыту, дзе той, хто паступіў у навучальную ўстанову, выбірае сабе педагога па тым ці іншым прадмеце? Вядома, дыферэнцыруючы аплату, па першым часе давядзецца пераадольваць канфармізм, замкнёна-цэхавую псіхалогію асобных груп выкладчыкаў. Спадзяюся, тут сваё слова скажуць саветы навучальных устаноў, куды ўвойдуць і бацькі навучэнцаў.

Нарэшце, у святле дэмакратызацыі адукацыі, у атэстацыі неабходна, наколькі можна, змякчыць рысы жупела, устрашальнай і караючай працэдуры, і ўсяляк узмацняць яе іншы бок — падтрымку самаадданых і творчых педагогаў, а таксама разгортванне перспектывы і стымулаў павышэння майстэрства для ўсіх.

Якія ж магчымыя сістэмы даплаты да гарантаванага педагагічнага мінімуму? Відаць, элементы гасразліку ў вучылішчы магчымыя толькі ў сувязях з дзяржаўнымі і грамадскімі арганізацыямі, але не з бацькамі (як, напрыклад, прапаноўваў аўтар карэспандэнцыі «Ценявое вучылішча» ў «Советской культуре» за 1.10.88 г.). Дзе гарантыі, што бацькі таленавітых вучняў акажуцца плацежаздольнымі? У школе ж частковы гасразлік ёсць, але бацькі адлучаны ад кіравання ім, таму ён неэфектыўны. Не вырашае праблему, як я ўжо казаў, і механічнае павелічэнне нагрузкі, бо яно адлюстроўвае прынцып безадказнасці: хто горш працуе, той больш атрымлівае.

Больш эфектыўнай магла б стаць сістэма прэмій. Магчымы таксама змены аплаты працы ў залежнасці ад працаёмкасці вучэбнай дысцыпліны. Непараўнальныя, напрыклад, гадзіна працы з аркестрам ці хорам, што вымагае большай падрыхтоўчай работы і асаблівага напружання, з урокам чытання партытур (хай даруюць мне педагогі, якія вядуць яго, калі самі не стаялі за дырыжорскім пультам). Нарэшце самы перспектыўны, на мой погляд, і досыць вядомы шлях —гэта прысуджэнне катэгорый падобных на тыя, якія ёсць у дактароў (трэба пры гэтым падумаць, як пазбегнуць недахопаў, укаранёных у аналагічнай практыцы ў агульнаадукацыйных школах).

Думаецца, што настаў час апрабавання кожнай з гэтых сістэм, а, магчыма, і іншых. Досыць «саспелым» і першачарговым падаецца мне ўвядзенне атэстацыі ў музычных школах, перагляд значнасці розных дыпломаў і аплаты працы з музычнымі калектывамі.

Сёння варта было б выкарыстаць той вопыт, які склаўся на Беларусі ў 70-я гады, але быў, на жаль, занядбаны. Функцыю арганізацыі атэстацыі, як ацэнкі ў грашовым выяўленні педагагічнай працы, магло б узяць на сябе Міністэрства культуры, а непасрэднае правядзенне атэстацыі — выбарныя камісіі ад секцыі музыкантаў-педагогаў Музычнага таварыства БССР.

І гэткім чынам усе мы зрабілі б яшчэ адзін, няхай і невялікі, крок да ажыццяўлення справядлівага прынцыпу аплаты працы ў залежнасці ад яго кваліфікацыі.

К. БУЛЫГА,
дэкан факультэта павышэння кваліфікацыі пры Белдзяржкансерваторыі.

Кампазітар М. Крошнер.

У сцэне са спектакля «Салавей» А. Нікалаева (Зоська) і С. Дрэчын (Сымон).

насычанасці. Трэба было стварыць беларускія танцы, беларускія вобразы простых людзей. Трэба было стварыць сучасны народны спектакль.

У рабоце над спектаклем вялікую дапамогу аказала нам Акадэмія навук БССР, асабіста спецыялісты-этнографы прафесары Сербаў і Грынблат. Чыталіся лекцыі пра побыт, касцюмы, песні, абрады. Былі сустрэчы са З. Бядулем, які расказваў, як працаваў над сюжэтам свайго твора.

Ставіць балет пачыналі два балетмайстры: Ф. Лапухоў ставіў польскі акт, а А. Ермалаеў — народныя акты. 5 лістапада 1939 г. адбылася прэм'ера. «Салавей» меў поспех, быў ухвалены грамадскасцю.

Рэцэнзіі ўсхвалялі народныя акты, аўтары спрачаліся пра дзве польскія карціны. Рэжысура спектакля была не роўная, не адчувалася поўнага кантакту пастаноўшчыкаў. Лінія герояў і народа была паслаблена, дзейныя асобы трактаваліся па-рознаму абодвума балетмайстрамі. Паўстала пытанне аб'яднаць твор адным балетмайстарскім почыркам. Пасля доўгіх абмеркаванняў спектакль быў даручаны А. Ермалаеву. Ён замест дробных эпізодаў у польскім акце вывеў на сцэну народ і яго герояў Сымона і Зоську. Роля Ванды зрабілася эпізадычнай. Дзеянне скіравалася на ўзмацненне сацыяльнага канфлікта, на ўзбуйненне гераічных і рэвалюцыйных рысаў народа. Была выраўнена драматургічная лінія спектакля. Сымон і Зоська, ведучы сваю лінію ў спектаклі, былі звязаны з народам, актыўна выяўлялі яго думкі і спадзяванні. Нам вельмі пашчасціла, што балет ставіў Ермалаеў.

Пра А. Ермалаева тады гаварылі і пісалі, што ён у той час быў рыцарам сучаснай тэмы і марыў замяніць прынцаў, духаў і іншых умоўных персанажаў вобразамі сваіх сучаснікаў — увасобіць у балетнай пластыцы гераіку нашых дзён. Беручыся за працу над «Салаўём», ён імкнуўся дзеянне балета наблізіць да сучаснай гераікі, да сучаснай тэхнікі танца.

Ермалаеў быў першакласны танцоўшчык, моцны, спрытны, вынослівы, вынаходнік новых рухаў — з нястомнай фантазіяй, ён шукаў новыя танцавальныя сродкі для стварэння вобразаў незвычайных герояў. Ён быў сучасны ва ўсім, і тэма спектакля яму была па сілах. Мы гэта адчулі, як толькі прыйшлі на першую рэпетыцыю. Працаваць з Аляксеем Мікалаевічам было цікава і радасна. Ён прыходзіў у залу, заўсёды ведаючы, што трэба рабіць, і заўсёды ўносіў ва ўжо напрацаванае штосьці новае.

З першых рэпетыцый мы адчулі, якім павінен быць унутраны свет цудоўных чыстых герояў. Як толькі Зоська адной рукой абхапіла ствол стройнай бярозкі, другую спакойна апусціла ўздоўж корпуса і, злёгку нахіліўшы галаву, плаўна пайшла вакол бярозкі, а за ёю, крыху адступіўшы, таксама ішоў Сымон — адразу павеяла водарам лугоў, палёў, зрабілася зразумелай незвычайная чысціня і прыўзнятасць пачуццяў маладых людзей. Ад лёгкага дотыку іхніх рук, працягнутых да кветкі, разгаралася сіла пачуццяў і пераходзіла ў парыванне. У час адажыо Зоська надзявала на галаву вянок, а зверху накідвала беларускую хустку, якая была ў яе за пасам. Яны пераймалі жаніха і нявесту. Сымон ад пачуцця, што нахлынула на яго, хацеў ужо абняць дзяўчыну, ды тая супыняла хлопца, і яны, узяўшыся за рукі, стаіўшы дыханне, урачыста крочылі наперад. Пераглянуўшыся і ўсміхнуўшыся сваёй выдумцы, беглі да двух стройных бярозак: злучалі іх верхавінкі блакітнай стужкай і, шчаслівыя ад гэтага таінства, разбягаліся вялікімі скокамі ў экстазе радасці жыццю. Так пачыналася адажыо...

А пасля, калі Сымона адносіла на плыце, Зоська заставалася адна, і, не перавеўшы дыханне, узмахваючы хустачкай, танцавала варыяцыю. Яна ляцела па крузе, павялічваючы тэмп, дэманструючы адмысловыя павароты, выходзіла на сярэдзіну і рабіла, і рабіла дванаццаць мудрагелістых ермалаеўскіх фуэтэ, потым хутка кружылася і заканчвала варыяцыю нібы на адным уздыху! Стамлёна апускалася на падлогу сцэны. Трэба было валодаць сапраўды д'ябальскай вынослівасцю, каб усю гэтую сцэну станцаваць на адным дыханні. Аляксей Мікалаевіч ніколі не адмяняў упадабаныя ім рухі, неабходныя для афарбоўкі танца і для раскрыцця вобраза, якімі б цяжкімі тыя рухі не былі.

Не заўсёды ўдавалася з першага разу зрабіць тое, што жадаў балетмайстар. Задаючы складаныя рухі, Ермалаеў дамагаўся лёгкасці выканання і пераканаўчасці. Бывала, прыйшоўшы на рэпетыцыю, ён адразу пачынаў выпрабоўваць нафантазіраваны рух. Скажам, ён хацеў у ігры Зоські з Сымонам, каб гераіня, як на «гіганцкіх кроках», разбягаючыся, лунала б у паветры ўкруг Сымона і той павінен быў трымаць накінутую на плечы вяроўчыну з дзвюма петлямі). Калі я, прасунуўшы нагу ў пятлю, разбягалася і не магла «ўзляцець», было многа смеху, і больш за ўсіх смяяўся сам Аляксандр Мікалаевіч. Затое калі двое вясковых хлапчукоў, што ўдзельнічалі ў дзеі, высока лёталі ў паветры і, са смехам прызямляючыся, раскочваліся на сцэне ў розныя бакі,—гэта было ўдалым увасабленнем задумы Ермалаева.

Не апісаць усіх знаходак—не было ніводнага руху, які б не раскрываў вобраз, унутраны эмацыянальны стан героя. Не трэба было ніякага тэкставага лібрэта, усё было ясна, зразумела. Усё ў балеце — радасць, каханне, гора, нянавісць і барацьба — перадавалася моваю класічнага танца, узбагачанага элементамі танца нацыянальнага. Усё ўзаемадзейнічала і таму атрымліваўся спектакль высокамастацкі і глыбока нацыянальны.

Наватарская сімфанічная музыка М. Крошнера дазваляла шырока скарыстаць класічны танец, раскрыць яго народным арнаментам. Яна давала магчымасць ігравому танцавальнаму дзеянню. Мы былі, як у роднай стыхіі, усё было лагічна і зразумела, а танцавалася, як жылося ў жыцці. «На гэтым спектаклі неяк асабліва ўрачыста і радасна, пачынаючы з уверцюры і канчаючы апошнім тактам музыкі — усё тут свежа, нова і захапляюча», — пісаў крытык у «Звяздзе» 21 лістапада 1939 г.

4 чэрвеня 1940 г. у Маскве на сцэне Вялікага тэатра быў прагляд балета «Салавей». Ён прайшоў з вялікім поспехам. 9-га і 10-га адбыўся афіцыйны паказ спектакля. «Вялікі поспех балета «Салавей» — пад такой назвай з'явіўся артыкул у «Известиях» 11 чэрвеня 1940 года. «Дзяржаўны Вялікі тэатр оперы і балета БССР учора зноў з велізарным поспехам паказаў першы нацыянальны беларускі балет «Салавей»...» — пісала газета. — «Гэты спектакль, у пастаноўку якога ўкладзена шмат вынаходніцтва, знаходак, малады таленавіты балетны калектыў праводзіць з уздымам, жыва і нязмушана. Выступаўшыя ў галоўных партыях С. У. Дрэчын (Сымон), І. В. Курылаў (Макар) і заслужаная артыстка БССР А. В. Нікалаева (Зоська) былі горача прыняты гледачамі. Асабліва моцнае ўражанне выклікалі беларускія народныя танцы, якімі багаты балет. Велізарны поспех меў масавы танец «Лявоніха», які выконваўся ў першым акце і паўтораны ў фінале спектакля».

Так, гледачы наладзілі гарачую авацыю аўтару, усім удзельнікам спектакля і яго пастаноўшчыку А. Ермалаеву; на спектаклі прысутнічаў урад. Самае цудоўнае, што народ не разыходзіўся, ён патрабаваў паўтарыць «Лявоніху» з І акта. Гэта быў сапраўды танец-радасць беларускага народа, з такім напалам мы перадалі адпаведны настрой. Потым усе наблізіліся да сцэны, мы — да гледачоў і ўрадавай ложы, нам апладзіравалі і мы апладзіравалі — была агульная радасць! Такое бывае раз у жыцці.

У «Правде» 11 чэрвеня 1940 г. Н. Саладоўнікаў пісаў: «У гэтым першынцы беларускага балета столькі свежасці, невычэрпнага тэмпераменту і ў ім так цудоўна выкарыстаны народныя танцы, створаны такія пераканаўчыя каларытныя вобразы народных герояў, праяўлена столькі вынаходніцтва балетмайстра, што балет «Салавей» з'явіўся адным з найцікавых спектакляў дэкады... Не хочацца ўспамінаць пра тое, што «Салавей», па сутнасці, першая спроба стварэння беларускага нацыянальнага балета. Гэта «ўзроставая даведка» не патрэбная, бо ёсць сапраўдны мастацкі твор, пра які можна меркаваць без усялякіх паправак на маладосць».

І на заканчэнне яшчэ адна цытата — з кнігі Ю. Сланімскага. «Советский балет»: «Нараджэнне першага беларускага балета было вялікім святам: з'явілася яшчэ адна нацыянальная галіна савецкай харэаграфіі. Ледзь узнікнуўшы, беларускі балетны тэатр аказаўся здольны зрабіць заяўку, каштоўную для ўсяго мастацтва танца».

Аляксандра НІКАЛАЕВА,
народная артыстка БССР, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі СССР.

Так ёмка і зусім справядліва сказалі нашы крытыкі пра Уладзіміра Корбана. А сказана і надрукавана гэтак было яшчэ ў 1945 годзе, адразу пасля Вялікай Айчыннай вайны. Рабочы чалавек, які з бацькам разам пачынаў працоўнае жыццё на заводзе ў Барані Аршанскага раёна, а пазней працаваў таксама на заводзе ў Ленінградзе, Уладзімір Іванавіч Корбан ведаў смак працы, ведаў кошт тоўнасць яе.

У Айчынную вайну ён са стралковай ротай прайшоў цяжкімі дарогамі суровай вайны, якая вырашала, жыць ці загінуць Радзіме, жыць ці загінуць народу. Корбан і смак вайны пакаштаваў даволі, перанёс яе нягоды, яе горкія і салёныя будні, вярнуўся да мірнага жыцця мужным, чалавекам з высокімі ўзнагародамі.

Аднак яно, мірнае жыццё, для ўсяго беларускага народа было і цяжкім і складаным сваім аднаўленнем, сваёй напружанасцю. І Корбану зноў давялося станавіцца да станка, рабіць у цэху завода, выконваць абавязкі прафсаюзнага работніка, быць дырэктарам цвіковага завода.

Так у працы гартаваўся характар будучага пісьменніка. Характар змагара з цяжкасцямі, з пераадоленнем нястач і неўпарадкаванасці, якія нараджалі і памнажалі недахопы, злоўжыванні, парушэнні дысцыпліны, парадку.

Уладзімір Іванавіч сам прызнаваўся, што яшчэ з дзяцінства ён прыслухоўваўся да людзей, іхніх учынкаў, іхняга рэагавання на адмоўныя з'явы. У сваю памяць ён убіраў кожнае пачутае сакавітае, вострае народнае слова. І слова гэтае так спатрэбілася будучаму сатырыку, да таго ж вясёламу і лагоднаму, калючаму і няўрымсліваму ад прыроды чалавеку.

З 1945 года ў перыядычным друку ўсё часцей і часцей пачалі з'яўляцца першыя сатырычныя вершы і дасціпныя байкі Уладзіміра Корбана. Ён пачаў сатырай, жанрам надзённым і неабходным, жанрам любімым чытачамі, жанрам, які скіраваны ўсёй сваёй вастрыннёй на добрае, найлепшае ў жыцці, у павадзінах людзей.

У 1950 годзе ў Дзяржаўным выдавецтве БССР выйшла першая, даволі аб'ёмная і змястоўная кніжка сатырычных вершаў і баек Уладзіміра Корбана пад назвай «Мы іх ведаем». Добра помню, як ён кожнаму з блізкіх сяброў спачатку паказваў, а потым дараваў першы паэтычны свой здабытак. Радасць, гордасць, задаволенасць яго былі найперш таму, што яго першую кнігу рэдагаваў К. Крапіва, выдатны байкар, сатырык нумар адзін. Гэта ж прызнаў і ацаніў яго, Корбана, ён, народны пісьменнік, выдатны майстар сатыры і гумару, і блаславіў на работу ў нялёгкім, але вельмі неабходным людзям жанры.

Мне Уладзімір Іванавіч пазней крыху ў шчырай і ціхай сяброўскай гаворцы выказваў захапленне сваім хросным бацькам і настаўнікам, сведчыў пра тое, што байкі Кандрата Крапівы натхнілі яго пісаць, ён ведае

САТЫРЫК ПА ТАЛЕНЦЕ І ПРЫЗВАННІ

іх на памяць і што Крапіва для яго найвялікшы ўзор байкара.

Але хачу вярнуцца да таго, як склалася наша з Корбанам працоўнае супольніцтва. Узнікла пытанне аб рэдактары часопіса «Вожык». Уладзіміра Іванавіча Корбана, як вядомага ўжо сатырыка, выклікалі ў Цэнтральны Камітэт партыі да сакратара ЦК Гарбунова Цімоха Сазонавіча. Той сказаў яму:

— Думаем прапанаваць вам пасаду адказнага рэдактара часопіса «Вожык».

Корбан, нечакана для Гарбунова, катэгарычна адмовіўся.

— Чаму адмаўляецеся? — пытае Гарбуноў.

— Я зусім незнаёмы з журналісцкай работай.

— А мы дадзім вам журналіста ў намеснікі, — угаворваў Гарбуноў.

— Не, лепш мяне ў намеснікі да журналіста, — Корбан трымаўся свайго.

Гарбунову спадабаўся чалавек, ягоная сціпласць, ягоная пазіцыя. І сказаў ён Корбану:

— Добра, падумаем...

Выклікаюць да Гарбунова мяне. Прапануюць лайсці на работу ў «Вожык», нават рэдактарам. Я сказаў:

— Я ж аніяк не сатырык...

Гарбуноў усміхнуўся і колькі секунд маўчаў. Потым:

— Табе Корбан нічога не гаварыў?

Я адказаў адмоўна.

— То зайдзіце заўтра абодва да мяне.

Назаўтра ў назначаны час я разам з Уладзімірам Іванавічам сядзеў у прыёмнай сакратара ЦК. Мы ўжо здагадваліся, аб чым будзе размова. Я ўгаворваў Корбана, каб пагаджаўся стаць рэдактарам, а ён, наадварот, настойліва ўгаворваў мяне. І вось Корбана першым паклікалі да Гарбунова. Той і кажа яму:

— Ну, дадзім вам у намеснікі Кавалёва... Ён жа інстытут журналістыкі закончыў, у «Звяздзе» доўга працаваў...

А Корбан з імпэтам:

— Лепш я пайду да яго ў намеснікі...

Тады паклікалі і мяне. Уладзімір Іванавіч глядзіць і ўсміхаецца.

— Дык вось, таварышы пісьменнікі, у «Вожыку» трэба наводзіць парадак... Там заседзеўся Чавускі. Так што прымаем рашэнне. Цябе, Кавалёў, прызначаем рэдактарам, а таварыш Корбан даў згоду працаваць намеснікам.

Паспрабаваў я нешта сказаць, але Гарбуноў, што з ім было рэдка, спыніў мяне і загадаў:

— Прыступіце да работы!

Так, нас зусім розных, сасваталі, і мы змушаны былі выконваць заданне. Працаваць пачалі адразу ж і вельмі актыўна, нават дружна.

А ў працы, дапаўняючы адзін аднаго, працавалі доўгія гады разам.

Корбан, як кажуць, увесь жыў у гумары і сатыры. Вельмі вялікую карысць яго талент прыносіў часопісу «Вожык», усёй сатырычнай літаратуры. Мы, яго першыя чытачы, часам здзіўляліся, як гэта ён знаходзіць трапныя мастацкія сродкі, каб так востра выкрываць нядобрыя з'явы і ўчынкі, якія ёсць у жыцці. А гэта ж у яго і ад багатага жыццёвага вопыту і ад таго, што ён умеў карыстацца набыткамі народа, вучыцца ў народа. Крытыкуючы, выкрываючы адмоўныя з'явы ён не саромеецца сказаць часам рэзка, нават грубавата, але праўдзіва, шчыра. Глядзіце, як моцна і надзённа гучыць у творы «Леў і суслік» гэтая праўда: «Сёй-той перад свіннёй гатоў падціснуць хвост, калі яна займае значны пост». Або вось твор «Знюхаліся». У ім гнеўны і ярасны пратэст супроць зламыснікаў: «Дзе вартавы да шкоднікаў ласкавы, там нішчыцца дабро дзяржавы». Альбо вось пра дзеячаў-прыпісчыкаў з байкі «Куры». Нямала ў нас такіх працаўнікоў, у якіх «вынікі з яйцо, а крыку хоць адбаўляй».

Успамінаючы пра Уладзіміра Іванавіча Корбана, пра яго творчасць, можна і сёння сцвярджаць, што творы яго сучасныя, злабадзённыя, патрэбныя ў нашай жыццёвай практыцы гадоў рэвалюцыйнай перабудовы.

Уся творчасць Корбана, а гэта каля двух дзесяткаў кніжак, прасякнуты народнай мудрасцю, заснавана на жывым моўным фальклорным багацці народа. Корбан, як ніхто іншы, здолеў услухацца ў народную гаворку, засвоіць многія прымаўкі і даць ім новае жыццё, новае значэнне. Таму чытаецца ён лёгка, адчуваеш яго думку празрыстай і даходлівай.

І ў жыцці Уладзімір Іванавіч Корбан быў ясным, празрыстым чалавекам. Ён вызначаўся чуласцю і павагай да людзей. Магу сцвярджаць, што ён, як кіраўнік часопіса «Вожык», ахвотна, без аніякіх абмежаванняў прымаў наведвальнікаў. З любым з іх мог і ўмеў ладком (яго слова ў даным выпадку) пагаварыць, дапамагчы, параіць. Ад яго людзі выходзілі з вясёлінкаю на тварах, з добрым настроем.

Працавалася з Уладзімірам Іванавічам лёгка, аніякіх сутычак, непаразуменняў у нас, у рэдакцыі, не было. Ніводнае пытанне рэдакцыйнай работы ў нас не вырашалася келейна. Звычайна ўсе мы калектывам збіраліся ў кабінеце рэдактара і разам абмяркоўвалі кожны нумар часопіса як у час яго падрыхтоўкі, так і пасля выхаду. Актыўнасць у такіх абмеркаваннях праяўлялі пісьменнікі С. Дзяргай, Я. Герцовіч, В. Зуб, Г. Кляўко, мастакі А. Волкаў, В. Ціхановіч, М. Гурло. Вельмі частымі наведвальнікамі і ўдзельнікамі таго, як «набраць гумару для кожнага часопіснага нумару», былі былыя супрацоўнікі «Вожыка», вядомыя літаратары М. Лужанін, Я. Брыль, П. Панчанка, А. Макаёнак, Я. Сіпакоў і многія іншыя.

Для мяне як рэдактара мала сказаць, што Корбан быў намеснікам. Я адчуваў тон яго сатырычнай дзейнасці, прыслухоўваўся да яго думак адносна падыходу да з'яў жыцця. А ён такі, прыроджаны сатырык, меў свой голас, які ўсе мы ў рэдакцыі называлі «свой нюх». Найбольш адказныя фельетоны не толькі рэдагаваў, але і сам пісаў Уладзімір Іванавіч. Гэта надавала фельетонам найлепшае літаратурнае гучанне, чытабельнасць. Дарэчы, і рэагаванне на такія фельетоны было самае хуткае і самае дзейснае.

Умеў і Корбан хутка рэагаваць на з'явы. Неяк загаварылі, што ў адной установе пачынаюць працаваць толькі з дванаццаці гадзін дня і заканчваюць у шаснаццаць. Паэт адразу ж навёў агонь крытыкі на такую працавітасць:

— Да дванаццаці іх яшчэ не бывае, а пасля шаснаццаці змывае...

А пра культуру асобных кіраўнічых людзей ён казаў:

— Хто розум мае, ніколі грозна не крычыць, а проста размаўляе...

Мне неаднойчы даводзілася выступаць перад чытачамі разам з Уладзімірам Корбанам. Голас ён меў громкі, магутны. Яго сустракалі з вялікай павагай і ўзнагароджвалі пасля прачытання кожнай байкі гарачымі апладысментамі. Нам, удзельнікам сустрэч, ён гаварыў: «Ну вось і выступілі, свае творы прачыталі. А гэта ж малюсенькая частка нашых чытачоў. Вось бы артыстам нашым больш бы выкарыстоўваць у сваіх выступленнях літаратурныя творы».

Як правільна гэта было сказана. У нас, у рэспубліцы, вельмі мала артыстаў-чытальнікаў, яшчэ менш артыстаў, якія даносяць сатырычнае, гумарыстычнае слова да мас.

Пісаў паэт найбольш пра адмоўнае, не шкадаваў фарбаў, каб выкрываць благое ў нашым жыцці. Але рабіў гэта ў імя лепшай, светлай будучыні. Слова паэта, заслужанага дзеяча культуры БССР Уладзіміра Іванавіча Корбана і сёння дапамагае нам жыць лепш, ісці больш упэўненым крокам наперад.

Заўтра, 25 жніўня, Уладзіміру Корбану было б 80 гадоў.

Павел КАВАЛЁЎ.

Неразгаданы Жылуновіч

«Без эпітафіі». Беларускае тэлебачанне. «Тэлефільм». Аўтары сцэнарыя Э. ЯЛУГІН і В. СКАЛАБАН, рэжысёр У. БОКУН, аператар С. ФРЫДЛЯНД.

Здаецца, яшчэ ўчора мы захапляліся самой магчымасцю адкрыта згадваць імёны, «выкрэсленыя» з нашай гісторыі — Гаруна, Ластоўскага, Лёсіка, Некрашэвіча, Ігнатоўскага... А сёння мы ўсё больш пераконваемся, што ў асляпляльным святле гістарычных фактаў можна пачуваць сябе не менш пакутліва, чым у цемры няведання (ці нежадання ведаць). Рэабілітацыя ахвяр сталінізму (якая яшчэ працягваецца) — акт дзяржаўнай палітыкі. Але ён ніяк не вызваляе нас ад чалавечага абавязку зразумець тых, хто быў да нас, выпрацаваць свае да іх адносіны, а не проста памяняць «мінусы» на «плюсы» і кананізаваць новых «святых пакутнікаў».

***Імя першага «прэм'ера» Савецкай Беларусі Зміцера Жылуновіча, у адрозненне ад названых, як быццам бы даўно ўжо не замоўчвалася. Кнігі Цішкі Гартнага (Жылуновіча) можна было ўзяць з паліцы свабодна. (Іншая справа — ці шмат можна было даведацца з гэтых кніг пра лёс аўтара і яго час?) Аднак палітычная рэабілітацыя гэтага палітычнага дзеяча адбылася зусім нядаўна. Не так даўно выйшла ў свет кніга Э. Ялугіна «Без эпітафіі», заснаваная на агромністым фактычным матэрыяле, звязаным з Жылуновічам і яго часам.**

Можна ўявіць, з якімі цяжкасцямі сутыкнуўся рэжысёр, прыступаючы да фільма. Матэрыялу ў ім хапіла б, напэўна, на цэлы серыял. Але ж многія архівы (і перш за ўсё — КДБ) усё яшчэ закрыты. Кінадакументаў таго часу захавалася мала. Кадраў, на якіх быў бы зазняты Жылуновіч, знайсці не ўдалося. Таму многае ў фільме расказа за кадрам Гісторык (тэкст ад імя аўтара чытае Ф. Варанецкі); многае скажуць пра Жылуновіча фотаздымкі, успаміны блізкіх, кінакадры тагачасных і сённяшніх Пецярбурга, Вільні, Смаленска, Берліна, Парыжа, дзе бываў Жылуновіч; кадры, знятыя на Усесаюзным пісьменніцкім пленуме ў Мінску (Гартнага сярод яго дэлегатаў, зразумела, ужо не будзе).

І ўсё ж рэжысёр не хацеў здымаць звычайны гісторыка - хранікальны або дакументальна - біяграфічны фільм. Ён запрашае акцёраў, каб зняць ключавую сцэну — допыт Жылуновіча следчымі НКУС на падставе сапраўдных пратаколаў следства.

Вось змучаны, разгублены Жылуновіч (В. Філатаў), які толькі што прызнаўся ў страшэнным палітычным злачынстве — «нацдэмаўшчыне» і антыбальшавізме, нервова папраўляе гальштук. І тут мы чуем голас:

— Не, не, гальштука не магло быць, што вы! І гальштук, і рамень, і шнуркі ў турме адразу адбіралі...

У кадры з'яўляецца паэт С. Грахоўскі, запрошаны на здымкі ў якасці кансультанта. Былы вязень сталінскіх турмаў і ГУЛАГа, ён многае расказа ўдзельнікам фільма і нам, гледачам. І сцэна, якую разыгрываюць акцёры купалаўскага тэатра, адразу перастане быць усяго толькі ілюстрацыяй, яна ажыве. Яе ўдзельнікі — не на паказ, для сябе — спрабуюць у размове са сведкам і ўдзельнікам тагачасных падзей зразумець, што за чалавек быў Жылуновіч, што прымусіла яго «прызнавацца» ўва ўсіх смяротных грахах, і што гэта была ў рэшце рэшт за сістэма, якая беспамылкова нішчыла ўсе больш-менш здатныя інтэлектуальныя сілы нацыі. («Не, дурняў яны не чапалі», — сумна ўсміхаецца ў размове з рэжысёрам Грахоўскі).

У расказе пісьменніка — сучасніка Жылуновіча — кожная, нават нязначная быццам бы дэталь каштуе дорага. Вось, напрыклад, той факт, што Гартны апранаўся па-еўрапейску імпазантна, любіў насіць гальштук-матылёк. Што з таго? Не скажыце. У час, калі ў модзе ўсё больш былі «скуранкі» ды кавалерыйскія галіфэ, а потым і «сталінкі», такая цяга да еўрапейскага лоску магла падацца крымінальнай.

Лімузін 20-х гадоў, што ў фільме праязджае сённяшняй прасёлачнай вуліцай у акружэнні дзятвы (нешта падобнае адбывалася і тады, калі прэм'ер Жылуновіч прыязджаў на аўтамабілі ў родны Капыль) — нібыта арэчаўленая мара аб цывілізаваным, годным чалавека дваццатага стагоддзя жыцці, якому не суджана будзе спраўдзіцца ні для яго пакалення, ні для наступных.

І яшчэ адзін сімвал — народжаны самім жыццём. Псіханеўралагічная бальніца пад Магілёвам. Тая самая, дзе скончыў жыццё самагубствам Жылуновіч («вар'яцтва» яго заключаецца ў тым, што ён назваў Сталіна ворагам народа). Некалі даўно тут быў «странноприимный дом». За шмат гадоў ён амаль разваліўся, стаў непрыдатным для жыцця. Але тым не менш тут жывуць, дакладней, лечацца людзі. Жывуць паблізу і былыя санітаркі, што ўсё жыццё сваё хадзілі за хворымі. Яны зусім мала гавораць у кадры (на вялікі жаль, вельмі многае не ўвайшло ў фільм), але мы паспеем убачыць і суровую насцярожанасць твараў старых жанчын, і недавер, змешаны са страхам, у іх вачах. Вельмі многае яны бачылі на сваім вяку. Як сведчаць вучоныя, у гады раскулачвання і ў гады «вялікага тэрору» ў краіне рэзка ўзрастала колькасць хворых на так званы «рэактыўны псіхоз», а прасцей кажучы, — тых, хто не вытрымліваў жахаў рэпрэсій, «зрываўся». «Приют» пад Магілёвам ніколі не пуставаў, а часам быў перапоўнены. Але і там нельга было схавацца ад здзекаў і гвалту. Адным з тысяч няшчасных, што знайшлі супакаенне ў брацкай магіле каля сцен бальніцы ў трыццатыя гады, быў і Жылуновіч. Імёны большасці «пацыентаў» мы ўжо ніколі, мабыць, ведаць не будзем.

***Ёсць пункт гледжання* — і мо не зусім беспадстаўны, — што Жылуновіч сам, сваёй дзейнасцю, супрацоўніцтвам з бальшавікамі рыхтаваў сабе страшны канец, што ягоныя пакуты — расплата за здраду свайму народу ў імя абстрактных класавых інтарэсаў. Але ці ёсць у нас права выносіць прысуд, хай сабе і маральны, тым, хто быў асуджаны і пакараны бязлітасным молатам улады? Хто для нас, сённяшніх, Жылуновіч? Фільм не дае адказу на гэтае пытанне. Яго герой застаецца для нас загадкай. Можа, таму, што ён быў — чалавек?**

Віталь ТАРАС.

З ПОШТЫ «ЛіМа»

НЕАДДЗЕЛЬНАЯ АД ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ...

Гэты ліст падштурхнуў мяне напісаць артыкул Кастуся Тарасава «Айчына абаронцам сваім» пра паўстанне 1794 года ў нумары «ЛіМа» ад 27 ліпеня 1990 года.

Паўстанне пад кіраўніцтвам Касцюшкі — трагічная і гераічная старонка ў гісторыі беларусаў і палякаў, але гэта таксама трагічная і гераічная старонка ў гісторыі яўрэяў Беларусі і Польшчы. У гэтым паўстанні лепшыя сыны нашых народаў выступілі са зброяй у руках супраць агульнага ворага.

У канцы XVIII стагоддзя ў Рэчы Паспалітай пражывала каля 900 тысяч яўрэяў — адна восьмая частка ўсяго насельніцтва. Яўрэі складалі палавіну рамеснікаў у правінцыі: шаўцоў, краўцоў, кушняроў, муляраў, цесляроў.

У той жа час гэта была адна з самых абяздоленых груп насельніцтва, — галеча, хваробы, безвыходнасць. Дзіцячая смяротнасць сярод яўрэяў была ў паўтары разы вышэй, чым у хрысціян.

І нягледзячы на гэта, нягледзячы на дыскрымінацыйныя законы, на антысемітызм, калі ўспыхнула народна-вызваленчае паўстанне пад кіраўніцтвам Тадэвуша Касцюшкі, некаторыя яўрэі далучыліся да яго, звязваючы з вызваленнем Польшчы спадзяванні на лепшую будучыню свайго народа, ды і жывыя былі яшчэ ўспаміны аб зверствах рускіх войскаў у адносінах да беларускіх яўрэяў у часы Івана Грознага ці Аляксея Міхайлавіча.

Асабліва ярка праявіўся ўдзел яўрэяў у паўстанні 1794 г. у дні абароны Варшавы — той самай Варшавы, з якой яўрэі былі незадоўга да гэтага выгнаны, дзе ім забаранялася жыць.

Купец Берэк Іоселевіч, які з першых дзён далучыўся да паўстання, і яго кампаньён Юзэф Арановіч звярнуліся да Касцюшкі з прапановай сфарміраваць з яўрэяў асобны атрад. Касцюшка дазволіў стварэнне атрада, і 1 кастрычніка 1794 года Іоселевіч звярнуўся да яўрэяў Польшчы з заклікам. На яго адгукнулася каля 500 чалавек, з якіх і быў створаны «старазаконны» (г. зн. яўрэйскі) полк лёгкай кавалерыі. Берэк Іоселевіч быў узведзены Касцюшкам у палкоўнікі і прызначаны камандзірам палка. Полк, які вызначаўся ў войску паўстанцаў строгай дысцыплінай, быў пастаўлены абараняць прадмесце Варшавы — Прагу. 4 лістапада пачаўся штурм Варшавы войскамі Суворава. У гэты дзень разам з тысячамі паўстанцаў загінулі амаль усе яўрэйскія кавалерысты-добраахвотнікі. У жывых засталося ўсяго некалькі чалавек, у тым ліку і Іоселевіч. Ён уцёк з Польшчы, далучыўся ў Італіі да польскіх легіёнаў Я. Дамброўскага, стаў капітанам напалеонаўскай арміі, у бітве пад Аўстэрліцам быў узнагароджаны крыжам Ганаровага легіёна.

Пасля стварэння Варшаўскага герцагства Берэк Іоселевіч перайшоў у яго армію, быў узнагароджаны вышэйшым ваенным ордэнам Віртуці Мілітары і загінуў у 1809 годзе ў баі з аўстрыйскімі войскамі, якія ўварваліся ў Польшчу.

У даваеннай Польшчы Берэк (Дов Бер Бен Іосіф) Іоселевіч быў абвешчаны нацыянальным героем, апісанні яго подзвігаў увайшлі ў дзіцячыя хрэстаматыі, пра яго пісалі польскія і яўрэйскія пісьменнікі і гісторыкі.

Сын Іоселевіча, Юзэф (Іосіф) Бярковіч у чыне паручыка прымаў удзел у паходах Напалеона, атрымаў 16 ран, быў узнагароджаны ордэнам Ганаровага легіёна з залатым крыжам, удзельнічаў у польскім паўстанні 1830—31 гг., пасля разгрому паўстання эмігрыраваў у Францыю і памёр у Англіі ў 1846 годзе.

Удзел беларускіх яўрэяў у напалеонаўскіх войсках (як на баку Францыі, так і на баку Расіі) і ў польскіх паўстаннях XIX стагоддзя — гэта ўжо другая старонка ў гісторыі польска-беларуска-яўрэйскіх узаемаадносін.

Падзелы Польшчы і паражэнне паўстання Касцюшкі прывялі да таго, што сотні тысяч яўрэяў аказаліся падданымі Расійскай імперыі — дзяржавы, дзе да гэтага яўрэям жыць забаранялася.

Удзел яўрэяў у гэтых падзеях — невялікі эпізод у доўгай, крывавай і супярэчлівай гісторыі беларускіх яўрэяў, якая неаддзельная ад гісторыі Беларусі апошніх шасці стагоддзяў і пра якія вельмі мала ведаюць беларускія чытачы.

Я. РЫУКІН.

г. Бабруйск

На каго мы падобныя?

Згадкі пасля сустрэч з амерыканскім фальклорна-этнаграфічным ансамблем «Васілёк»

У АЭРАПОРЦЕ Мінск-2 ці не ўпершыню рабілася такое: паўсюдна чулася беларуская гаворка, пад бел-чырвона-белым і амерыканскім сцягамі абдымаліся і спявалі маладыя тутэйшыя хлопцы і дзяўчаты з Мінска і амерыканскія беларусы, што прыехалі пакланіцца бацькоўскаму кутку. У людской спеўнай грамадзе мільгаюць знаёмыя твары, усмешлівыя і лагодныя, — талакоўцы, Народны фронт, моладзь з суполак ТБМ. Але няўжо так часта мы сустракаемся з суайчыннікамі з-за акіяна, што не відаць ніводнай тэлевізійнай камеры?

Нехта палічыў рэкламу справай лішняй. Ці зноў засцерагліся ад жывых непасрэдных кантактаў? Інакш чым растлумачыць, што ні творчая, ні навуковая інтэлігенцыя слыхам не чула аб прыездзе «Васілька». А між тым мы, Беларускі фронт культуры, загадзя прапаноўвалі наладзіць «Васільку» належную рэкламу. Таварыства «Радзіма» адмовілася: маўляў, хапае сваіх сіл, і прапаганда будзе забяспечана на вышэйшым узроўні.

І як «забяспечым»? Ідуць канцэрты. А зала не запоўненая. Скажаце, не зацікавіліся людзі, не патрэбны ім народныя танцы? Няпраўда. Ужо «Васілёк» вярнуўся дамоў, як сталі сыпацца ў Фонд культуры званкі: «Як трапіць на канцэрт? Чаму няма рэкламы?» Запозненая, як бачыце, хваля паціху дакацілася да людзей. Прэса абмежавалася маленькай абвесткай ад імя таварыства «Радзіма» ў «Вячэрнім Мінску» і рэпартажам з аэрапорта ў «Чырвонай змене». Адбывалася нешта неверагоднае: на дапамогу дзецям Чарнобыля збіраюцца сродкі ад канцэртаў, а мы нават не імкнёмся, каб народ ведаў пра гэта.

Шкада, не ўбачыць наш глядач, як зварухнулася беларуская душа, і сталі таньчыць польку ў зале разам з нястомным «Васільком» старыя і зусім юныя; не пачуе, як турботна і шчыра гаварыла пра нашы праблемы і чарнобыльскае ліха амерыканка Ала Орса-Рамана...

Калі раскручваецца пад аўтобусныя колы шэры сувой бальшака, паволі прадзецца думка-згадка. Пра мінуўшчыну, затканую продкамі вось у гэтыя блакітныя стужкі дарог, пра дзень сённяшні, неспакойны і хуткаплынны. Гасцінцам называлі калісь шлях, па якім ездзілі адзін да аднаго ў госці. І быў той шлях цёплым і мяккім, як сувой палатна, што скаціўся са стомленых матуліных кроснаў.

Гэтак думалася мне, балюча і трывожна, па дарозе ад Мінска да Полацка, затым да Вільні, Гародні, Кушлянаў. Амерыканскія беларусы з ансамбля «Васілёк» пазнавалі Беларусь, угляadaліся ў абрысы матчынага краю, і гэты дотык да каранёў, напэўна, быў балючым. Бо краіна песень і балад, пачутых ад бацькоў на далёкай чужыне, паўставала не гордай і магутнай, а скалечанай Чарнобылем, забыццём і нядбайнасцю.

«У нас дарогі раўнейшыя, без ямін і калдобін. Але ж не такія прыгожыя. Бо тут паабапал дрэвы, — услых думае амерыканец. — І лён гэтак не цвіце...»

Хачу зірнуць на сваю радзіму іхнімі вачыма, акінуць яе прагным поглядам змучанага чаканнем чалавека. І не магу. Бо ведаю, што лёну, багацця нашага, сеюць мала, а застаецца яго ў Беларусі яшчэ меней, што мы змушаны закупляць яго для вытворчасці ў суседзяў. І яшчэ ведаю: не зразумеюць некаторыя тутэйшыя іхняй пявучай мовы тут, на Айчыне, і буду я перакладаць родныя словы...

Недзе каля Бягомля ўзяў ды і разбурыўся накрэслены моцнай рукой план — пракалолася кола ў аўтобусе. Вось тут і надарылася «Васільку» пабачыць не запраграмаваную намі рэчаіснасць. Бабуля ў старой латанай картовай спадніцы, з-пад якой вызіралі скручаныя панчохі, у стаптаных гумовіках і падранай світцы на плячах хістка ішла паўз лясной сцяжыны. З-пад насунутай на вочы хусткі чырванеў нос, за плячыма гойдаўся клунак. Старой, разгарачанай пітвом і сонцам, хацелася пагаманіць. І тут гэтулькі субяседнікаў! Жорсткія праклёны, крыўда, жальба і словы, якіх звеку не вымаўлялі нашы жанчыны, зліліся ў магутны паток абурэння.

Гляджу, сумеліся амерыканцы, вочы долу апусцілі, быццам ім сарамаціцца трэба. А бабуля казала чыстую праўду збялелымі вуснамі. Чыя віна ў тым, што стаяла яна пасярод шляху абарваная і гаротная, з бітонам малака, што несла прадаваць за капейчыну, з няўдалай хмяльною доляй?..

Крываточаць з-пад зяляніны чырвоныя землі Полаччыны. Азёры, як застылыя слёзы Беларусі, спакойна глядзяць у неба. Мінаем возера Янова, ля якога старажытны прародзіч выклаў ружовым каменнем таемны язычкі шыфр. Мо гэта магічная замова ці ліставанне да нас, наступнікаў? Мо перамовы са святой гарой на процілеглым беразе...

Спяшаецца «Васілёк» — абедаць, вячэраць, выступаць. Нешта ёсць у гэтым графіку прымусовае. Але ж і канцэрты не адменіш. Яны, нібы светлая нітачка, лучаць з людзьмі, перакідаюць кладачку між дзвюма краінамі — Беларуссю і Злучанымі Штатамі, што прытулілі дачок і сыноў зямлі нашай. Грошы, сабраныя ад канцэртаў, стануць новай кропляй той жывой сілы, якая ратуе чарнобыльскіх дзяцей...

На даляглядзе акрылёным птахам узлятае белая Сафійка. Старыя вулачкі Полацка, здаецца, адгукаюцца галасамі мужных палачан на ціхія крокі нашчадкаў, выгадаваных на чужыне. Ефрасіннеўская царква. Знак дванаццатага стагоддзя, захавальніца мошчаў святой Ефрасінні Полацкай. Моц і мудрасць дзяржавы, увасобленыя ў адухоўленай і гордай постаці каменнага цуда. Аблупленыя фрэскі сарамяжна хаваюцца ў прыцемках: надта ж не стасуюцца з веліччу храма, які памятае Ефрасінню... Спадарыня Ала прапануе ад імя «Васілька» валюту на рэстаўрацыю фрэсак. Ды ніхто з нас не надзелены паўнамоцтвамі прыняць дабрачынныя сродкі.

Не дзіва, што «Васількі» задумаліся: а ці па адрасу скарыстаюць іх грошы, калі пераvесці на рахунак Фонду культуры ці Епархіі? З лёгкай непасрэднасцю кіраўніца ансамбля падышла да жанчын, што сядзелі цішком у двары храма: «Добры дзень. Мы беларусы з Амерыкі. Прыехалі вось на радзіму бацькоў...»

— Здравствуйце, — сказала маладзейшая.

Амерыканка папрасіла:

— Пагаварыце з намі па-беларуску, бо мы інакай не ўмеем.

— Нет, мы яшчо са школы не любім етат беларускі язык. Не наравіцца он нам. Лучша па-рускі разгаварываць...

Потым святар падышоў да нас пасля канцэрту. Таксама: амерыканец да яго на беларускай мове, а ён — на рускай, бо сваёй не ведае.

Дзіўна было чуць рускую гаворку і з вуснаў віртуозных музыкантаў «Жывіцы» — неяк адразу разбурыўся вобраз нашага Сымона-музыкі, што ствараюць хлопцы на сцэне.

Што і казаць, вонкава мы — дзеці гэтай зямлі, не абкрадзеныя розумам і талентам, ды толькі вось бог гонару не даў. Так было няёмка, што нам, тутэйшым, пра Сафійскі сабор — шэдэўр XI стагоддзя — расказвае юнак з Беларускага аб'яднання студэнтаў у Польшчы. Добра, што ездзілі разам з намі гэтыя дасведчаныя беластокцы з БАСу, а то смех дый годзе: амерыканцы, як па друкаваным, апавядаюць пра гісторыю Полацка, а мы лыпаем вачыма. Іншы б народ пра храм, захаваны з XI—XII стагоддзяў, усяму свету расказаў бы...

Ніводнай паштоўкі, між тым, «Васількі» даслаць сваім родным з Беларусі не змаглі. Не пісаць жа, урэшце, вітанне з Гародні на адваротным баку маскоўскага Крамля. А ў нас жа выдае прадукцыю адна з самых магутных у Саюзе фабрыка каляровага друку, і такія наўкола пейзажы зямлі роднай!..

Вільня. Грукае сэрца нашай старажытнасці ад самай Вострай Брамы. І вулачкі, як крываносныя сасуды, тояць жыццё. Як вадзіў нас па старых дворыках спадар Лявон Луцкевіч, гартаючы старонкі летапісу, пасвятлелі вочы «Васількоў». Скарына, Каліноўскі, Купала, Максім Гарэцкі, Драздовіч, Палуян, Багдановіч, Шырма — зоркі нязгасныя, і след іх жывы.

І горка ўдвая было ад таго, што гэтак пакутліва даўся дазвол на экскурсію ў Літву. Толькі пасля ўмяшання П. Садоўскага, старшыні камісіі Вярхоўнага Савета БССР, права на паездку займелі, а пра начлег і гаворкі не было...

Гародня сустрэла нас ноччу. Назаўтра першае вольнае блуканне. Хлопцы з «Паходні» хораша, натхнёна распавядаюць пра даўніну. На стромым беразе Нёмана глядзім на Каложу, спыняемся ля ўратаванай гарадской аптэкі, заходзім у праваслаўную царкву і здзіўлена слухаем чысцюткую родную мову ад святара, які напачатку сцвярджаў, што няма розніцы між расейцамі і беларусамі... Ды перад замежнымі беларусамі чаму не казырнуць: маўляў, і мы тут не лыкам шытыя, не забыліся, хто мы, адкуль.

Спяшаемся да дома-музея Максіма Багдановіча, мінаем Фарны касцел і касцёл бернардынцаў, як раптам нашы госці пытаюцца: «А гэта, мусіць, сінагога? Паказваюць на абласны драматычны тэатр. Зноў знаёмая песня: запазычаны стыль, не ўласцівы свецкім пабудовам.

Па вёсках нашых майстроў, што залатыя рукі маюць, — не пералічыць. А нікагуткі няма, хто б сабраў ды людзям паказаў творы іхнія. Вось трэба ў Амерыку нешта сапраўднае народнае павезці — ледзь-ледзь упартыя хлопцы з малога прадпрыемства «Гародня» пры Фондзе культуры тое-сёе вышукалі і падаравалі «Васільку».

Францішак Багушэвіч думаў, калі замольваў: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі». Мы ягоную сядзібу ў Кушлянах упохапкі, подбегам агледзелі. Бо не хапала часу. Паспяваеш толькі дзівіцца: наведаць калгасы на радзіме Коласа і Дзяржкамінтурыст СССР часу хапала. Ці так ужо былі патрэбны гэтыя сустрэчы?

Навошта нам запланавалі паездку ў Маладзёжны турысцкі цэнтр «Юнацтва»? Няўжо дзеля кантакту з камсамольскімі дзеячамі розных рэспублік ехаў «Васілёк» на радзіму бацькоў? Нават размова з грамадскасцю ў Акадэміі навук БССР адбылася толькі па патрабаваннях гасцей, калі яны не пагадзіліся ехаць у «Юнацтва». У ТБМ ледзь напаткалі «Васілёк», каб запрасіць на размову старшыню суполкі ТБМ у Амерыцы Веру Бартуль. Творчыя саюзы, грамадскія арганізацыі былі змушаны пільнаваць гасцей Беларусі, каб сустрэцца і пагаварыць.

Дзеля чаго ўсё ж прыязджаў «Васілёк»? Толькі гастраляваць? Яны ж не артысты. Яны — пераемнікі і носьбіты народнай культуры.

Развітваліся мы з «Васільком». Не артыстаў праводзілі да самалёта — родных людзей, якія не па прафесіі беларусы, не па прызванні, як здарылася з нашымі дзеячамі культуры, — па крыві і духу. Бо спавядаюць веру сваіх маці — памятаць Айчыну і любіць. І зусім не важна, чым яны займаюцца дома, у Амерыцы — вылічальнай тэхнікай, хіміяй, канструяваннем адзення ці фінансава-эканамічнай дзейнасцю, — яны спадчыннікі вялікай беларускай культуры, перададзенай у спадчыну бацькамі. Танцаваць для іх — не толькі дэманстраваць прыгажосць беларускага мастацтва ў Амерыцы, але найперш жыць, дыхаць, адчуваць сябе беларусамі.

Паехаў «Васілёк». Напэўна, цяпер іхнія ўражанні складаюцца ва ўспаміны.

Добрыя або благія — час пакажа.

Антаніна ХАТЭНКА.

РЭАБІЛІТАВАЦЬ ПРЫ ЖЫЦЦІ

(Пачатак на стар. 4).

вядзення яму спіннамазгавой пункцыі. Смерць не зусім звычайная. На маю асабістую думку, гэта хутчэй медыцынскае забойства — забойства, дзе цяжка правесці дакладную грань паміж свядомым актам і злачыннай неахайнасцю медперсаналу. Аднак заглыбляцца ў падрабязнасці гэтага выпадку не буду, інакш і гэта пісьмо ўрачы не прапусцяць. Зазначу толькі, што гэты сумнавядомы факт зрабіў на мясцовы медперсанал меншае ўражанне, чым разбіты кубак на волі...»

З ЗАЯВЫ НА СУДЗЕ У БАБРУЙСКУ

Я катэгарычна адвяргаю ўсе абвінавачанні, ускладзеныя на мяне. Мае перакананні і артыкулы з'яўляюцца вынікам майго жыццёвага вопыту і глыбокага роздуму пра падзеі ў нашай краіне... Мае перакананні выпакутаваны і цвёрдыя... Чалавек, які праводзіць ўсё сваё жыццё ў турме за перакананні, не можа быць злачынцам.

...Ужо даўно я прыйшоў да высновы, што камунізм савецкага гатунку ёсць сістэма падаўлення і агульнага разбурэння... Савецкі сацыялізм — гэта неабсяжны канцэнтрацыйны лагер, які ахоўваюць спецыяльныя часці пагранвойск. Я прыйшоў да поўнага разрыву з сістэмай. Так, я хачу іміграваць з Савецкага Саюза...

20—21 чэрвеня 1979 г.

З ПРЫГАВОРУ МАГІЛЁЎСКАГА АБЛАСНОГА СУДА

ад 21 ліпеня 1979 года

Судовая калегія (старшыня Іваноў М. А., пры ўдзеле пракурора Аляксеенкі А. К.) устанавіла:

Кукабака М. І. сістэматычна ў вуснай і пісьмовай форме распаўсюджваў сярод работнікаў Бабруйскага камбіната другаснай сыравіны заведама ілжывыя вымыслы, якія ганьбяць савецкі дзяржаўны і грамадскі лад, сцвярджаючы, што ў СССР быццам адсутнічае свабода слова і друку, людзей праследуюць і падвяргаюць рэпрэсіям за свае перакананні...

Восенню 1977 года Кукабака М. І. падрыхтаваў і перадаў на Захад свой артыкул «Абарона правоў чалавека і разззбраенне — непадзельныя», а ў сакавіку 1978 года — артыкул «Украдзеная Радзіма», у якіх утрымліваюцца злосныя вымыслы, якія ганьбяць савецкую ўнутраную палітыку КПСС і Савецкага ўрада...

Кукабака М. І. вінаватым сябе не прызнаў, растлумачыўшы, *што ён выкладаў асабістыя* перакананні і сапраўдныя факты...

г. Бабруйск, 21 ліпеня 1979 года.

З ІНФАРМАЦЫІ МАСКОЎСКАЙ ГРУПЫ «ХЕЛЬСІНКІ»

21 чэрвеня 1979 года Магілёўскі абласны суд асудзіў Міхаіла Кукабаку «за распаўсюджванне звестак, якія ганьбяць савецкі лад», а калі ў сапраўднасці — за спробу асэнсаваць сваё жыццё ў шэрагу аўтабіяграфічных нарысаў: «Украдзеная радзіма», «Сустрэча з маленствам», «Адкрыты ліст акадэміку Пятроўскаму» і іншыя, у якіх былі роздумы пра савецкую рэчаіснасць.

Ён быў асуджаны на тры гады лагераў агульнага рэжыму. Ва ўстанову УЖ-15/10 «Е» ў горадзе Наваполацку ў Беларускай ССР Кукабака *пры*быў 13 жніўня 1979 года. Пасля стала вядома, што на яго справе ёсць паметка, што ён «схільны да ўцёкаў», зробленая без усялякіх на гэта падстаў.

Такім чынам, яму быў вызначаны не агульны, а фактычна спецыяльны рэжым. Вось што пішуць пра яго ў двух лістах, якія не прайшлі цэнзуры. Яго бяруць на змор, яго прымушаюць вязаць сеткі, загадзя ведаючы, што, паводле яго ўзросту і стану здароўя, ён ніколі не зможа выканаць норму *выпрацоўкі. За невыкананне* гэтай нормы яго перавялі на паніжанае харчаванне, што можа працягвацца неабмежаваны тэрмін. Яго ўсялякімі спосабамі абмяжоўваюць у *перапісцы*. Такім чынам, аператыўны аддзел забраў у яго ўсе адрасы, копіі скаргаў, заяў, уласных лістоў, апісанне асабістых рэчаў; афіцыяльныя адрасы і імёны *работнікаў пракуратуры*, куды ён пісаў розныя скаргі, былі вырваны з запісной кніжкі.

Міхась дамагаўся пераводу *ў іншую* калонію. Ён пісаў заявы ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета, напамінаючы аб яго адмове ад савецкага грамадзянства, з паўторнымі просьбамі аб яго выездзе з СССР. У адказ адміністрацыя калоніі стварыла яму больш жорсткі рэжым. Першы тэрмін унутрылагернай турмы атрымаў фармальна за тое, што ў час сеанса *кіно* (для зняволеных абавязковага) адвярнуўся ад экрана і заткнуў вушы ватай. Тады ён прабыў у зняволенні з 6 лістапада 1979 года па 6 чэрвеня 1980 года. Ён вельмі хварэў і шмат часу праляжаў у бальніцы.

У апошнім лісце Міхаіл паведаміў, што з 11 лістапада 1980 года ён зноў у зняволенні — тэрмінам на 6 месяцаў. Прычына — «у час вобыску пры мне знайшлі ліст, адрасаваны Ніне (жонцы Віктара Някіпелава). У ім я прасіў, калі *магчыма*, абскардзіць дзеянні цэнзуры (начальнік аператыўнай часці Белавусаў) або падаць да публічнага ведання пра яе. У якасці ўзору я прыкладаю тэкст ліста да Салаўёва, які быў забракаваны перад гэтым цэнзурай, а таксама тэкст заявы мясцоваму пракурору. Мне тут забаронена выказваць свае меркаванні *ў перапісцы ледзь не ў* ножным пытанні (палітыцы, літаратуры, эканоміцы і г. д.). Пра парадкі ў калоніі і гаворкі быць не можа, ды і не пішу пра іх. Што цікава: наглядчык адмаўляецца рабіць выкрэсліванні ў маіх пісьмах, а прымушае перапісваць да таго часу, пакуль ён не будзе задаволены зместам. Цяпер мне прыдумалі новыя абмежаванні: забаранілі карыстацца сваімі кнігамі, купленымі ў лагернай кніжнай краме або атрыманымі поштай. Нават слоўнікі адабралі, хоць выпісваю «Москаў ньюс», чыстыя сшыткі таксама адабралі. Практычна забралі ў мяне ўсё: адрасы ўсіх маіх сяброў (ужо пяты раз), старыя канверты, пісьмы, розныя запіскі і г. д. Напісаў пратэст на імя пракурора Беларускай ССР (упэўнены, што безвынікова, як і раней). Зноў патрабую пераводу ў іншую калонію або ў турму, бо тут умовы нялюдскія. Камеры сырыя, няма зусім вентыляцыі (няма нават фортачак або якой-небудзь шчыліны); на прагулку не выводзяць, але *калі і выводзілі ў тым годзе*, дык усё роўна не праветрывалі камеры. Вось якое жыццё».

Міхаіл Кукабака патрабуе дапамогі. Ён — сірата, сям'ю страціў у перыяд другой сусветнай вайны. Ён — працоўны чалавек. Ён — рухавы, разумны і добры чалавек. Ён — неабыякавы чалавек.

Хочацца спадзявацца, што да ягонага лёсу людзі ў розных краінах свету таксама не застануцца абыякавымі і пастараюцца дапамагчы яму. Ён не злачынец і таму павінен *жыць на волі. Ён хоча вы*ехаць з СССР, і гэта ягонае права павінна быць ажыццёўлена.

Алена БОНЭР.
23 снежня 1980 г.

З АБВЕСТКІ КАМІТЭТА АБАРОНЫ ВЯЗНЯЎ СУМЛЕННЯ НА БЕЛАРУСІ

Да ўсіх суродзічаў-беларусаў!

21 чэрвеня сёлета споўніцца роўна два гады часу, калі ў Бабруйску быў засуджаны на тры гады турмы беларускі іншадумец і патрыёт Міхал Кукабака. Камітэт узяў на сябе заданне правесці з нагоды другіх угодкаў ад засуджання Кукабакі дэманстрацыю ў яго*нную абарону*.

На пляцы імя Гамаршыльда перад будынкам ААН у Нью-Йорку адбудзецца мітынг, у праграму якога ўвойдуць: выступленне спадарыні Зінаіды Грыгарэнка, прыяцелькі й апякункі М. Кукабакі з часоў ягонага перабывання ў псіхіятрычнай турме; юрыста з Беларусі А. Насовіча, магчыма, кангрэсмена (ў); прачытанне часткі апошняга паведамлення з Масквы жонкі акадэміка Сахарава пра стан М. Кукабакі з заклікам дапамагчы яму (Кукабака хворы цяпер); супольнае адспяванне малітвы «Магутны Божа»; ды іншае.

Камітэт абароны вельмі просіць Вас і ўсіх Вашых знаёмых узяць асабісты ўдзел у дэманстрацыі (пажадана, каб як мага больш людзей было ў нацыянальнай вопратцы; будзем старацца забяспечыць карэспандэнтаў з тэлебачання й друку).

Камітэт абароны адначасна зварачаецца з просьбай да ўсіх гіерархаў, парахвіяў і святароў, да царкоўных радаў і *прыхаджанаў, адслужыць* малебны ў нядзелю 21-га за здароўе хворага й паняволенага брата ў хрысце Міхала Кукабакі ды ўсіх, хто церпіць ад пераследу ў савецкай «турме народаў».

5 чэрвеня 1981 года.
Нью-Йорк.

З ВЫСТУПЛЕННЯ БІЛА ГРЫНА У ПАЛАЦЕ ПРАДСТАЎНІКОЎ КАНГРЭСА ЗША

Пан Спікер, я ўстаў у абарону Міхаіла Кукабакі, пакутніка, які цяпер адбывае трохгадовае турэмнае зняволенне ў Беларускай савецкай рэспубліцы. Пан Кукабака ў турме за паклёп на савецкую дзяржаву шляхам распаўсюджвання дакументаў па правах чалавека і за пратэсты супраць савецкай практыкі змяшчэння дысідэнтаў у псіхіятрычныя шпіталі...

Для зручнасці маіх калег я з задавальненнем уключаю ў гэтыя Запісы прэс-рэліз Камітэта ў абарону вязняў сумлення ў Беларусі...

17 чэрвеня 1981 года.

Запісы Кангрэса ЗША.

З ПІСЬМА АСАЦЫЯЦЫІ БЕЛАРУСАЎ У ВЯЛІКАБРЫТАНІІ ДА САКРАТАРА ПРАФСАЮЗА ЭЛЕКТРАПРАМЫСЛОВАСЦІ Ф. ЧАПЛА

...Мы шчыра ўдзячныя за вашу цікавасць і падтрымку нашым намаганням дапамагчы дэсідэнту з Савецкай Беларусі Міхаілу Кукабаку. Мы пацвярджаем, што калі пан М. Кукабака здолее прыехаць у Злучанае Каралеўства, мы былі б гатовыя гарантаваць яго прыём і знаходжанне на працягу ўсяго часу, колькі спатрэбіцца.

Лондан.
2 красавіка 1982 года.

ПІСЬМО НЕВЯДОМАМУ АДРАСАТУ АБ УМОВАХ ЯГО ЎТРЫМАННЯ Ў ТУРМЕ ГОРАДА ЯЛЬЦА ЛІПЕЦКАЙ ВОБЛАСЦІ (Г. ЯЛЕЦ, ЛІПЕЦКАЯ ВОБЛАСЦЬ, ДА 17.04.82).

Следства прадоўжана да 17 красавіка. Ніхто нікуды не выклікае ні на якія допыты. Фактычна «справа» па абвінавачанні па артыкулу 190-1 КК РСФСР сфабрыкавана яшчэ ў верасні 1981 года. Аб гэтым мне прызналіся самі сакамернікі, якіх выклікалі работнікі дзяржбяспекі і шантажом схілялі да хлуслівых сведчанняў супраць мяне. Пры гэтым бралі з іх слова, каб тыя не прагаварыліся мне аб гэтых «гутарках». Калі верыць гэтым крымінальнікам, то іх шантажыравалі ўзбуджэннем новай справы па старых «грахах» у выпадку адмовы даць паказанні супраць мяне. Паказанні даваліся ледзь не пад дыктоўку. З іх слоў, адзін з супрацоўнікаў дзяржбяспекі прыязджаў з Масквы. У яго нейкая лёгкая траўма носа. Ну, гэта ўсё дробязі.

З першага дня пасля прыбыцця ў Ялец я папрасіў работніка мясцовай оперчасці ўтрымліваць мяне ў адзіночцы, каб пазбегнуць магчымасці правакацый. Аднак у іх усё *было запланавана інакш*. Мяне змясцілі ў камеру са спецыяльна падабранымі людзьмі, у так званую «прэс-хату». Паводзіў я сябе вельмі стрымана, усяляк пазбягаючы розных спрэчак, канфліктаў.

Карацей кажучы, б'ючы мяне з пагрозай скалечыць або нават забіць, крымінальнікі Уладзімір Кісялёў (каля 30 гадоў), Юрый Гукаў і Сяргей Ламакін (абодвум менш за 25 гадоў) сталі патрабаваць, каб я пад іх дыктоўку (узор у іх ужо быў) напісаў так званае «пісьмо аб дараванні», г. зн. зварот да зняволеных лагера, з якога я прыбыў. Я перапісаў тэкст, аднак, карыстаючыся іх недасведчанасцю, напісаў у пісьме выдуманае прозвішча начальніка лагера і няправільны адрас.

Як толькі яны перадалі гэта пісьмо начальніку атрада старшаму лейтэнанту Валерыю Мікалаевічу Малыну, мяне адразу ж выклікалі на гутарку з ім. Падрабязна расказаў, як «выбівалася» гэта пісьмо, а каб даказаць — паказаў «памылкі» ў пісьме і запатрабаваў яго знішчыць. Далей, нягледзячы на яго пагрозы і работніка аперчасткі лейтэнанта Лапцянкова, катэгарычна адмовіўся вяртацца ў гэту камеру. Даволі неахвотна, але ўсё ж мяне перавялі ў іншую камеру. На наступны дзень напісаў пратэст на імя пракурора Ліпецкай вобласці (17 чэрвеня 1981 г.), аднак за межы турмы заява не выйшла, проста яе знішчылі, каб не фігуравала афіцыйна ў маёй справе. Усё ж, як я пераканаўся пазней, гарадскі *пракурор па нагляду* Гамянюк быў паведамлены аб маёй заяве.

Пазней, ужо калі я быў у санчасці ў ліпені, я падрабязна расказаў гэту гісторыю работніку аблУППУ палкоўніку (здаецца, па прозвішчы Янаў), які прыязджаў сюды па сваіх справах. Ніякіх вынікаў гэта не дало. Начальнік турмы падпалкоўнік Тарасаў на гутарцы ў ліпені толькі запэўніў, што да мяне больш не будуць прымяняцца такія вось меры. Як я пераканаўся, усё, што рабілася і робіцца ў гэтай турме, даўно вядома абласному і, напэўна, рэспубліканскаму УППУ. Мала гэтага, напэўна інспіравана неафіцыйна імі. Праводзіцца якісьці «валагодскі метад», калі самым адпетым бандытам даюць поўную свабоду рук у камерах з мэтай перавыхавання астатніх і выканання плана па рабоце. Тут, з дазволу начальства, здзяйсняліся страшэнныя справы.

Моцна пагарджалася, прыніжалася чалавечая вартасць, гонар. Выпадкі гвалтоўнай педэрастыі — звычайная з'ява. Нямала з гэтай турмы выйшла фізічных і псіхічных калек, былі выпадкі прамога забойства, аднак усё «спісвалася» і ніхто не быў прыцягнуты да адказнасці. Дарэчы, Кірыл Падрабінек хацеў падняць гэта пытанне, але яго пасадзілі зноў.

Як звычайна, 30 кастрычніка і 10 снежня я праводзіў галадоўкі пратэсту; гэта было заўсёды, будзе і надалей.

Дзякую за пасылкі і перадачы. Тым, хто пад следствам, дазваляецца перадаваць і каўбасу. А вось некаторыя сарты цукерак мне не перадаюць. Гавораць, што гэта вітаміны. А вітаміны належаць да лякарстваў, якія забаронена атрымліваць зняволенаму.

З ПАВЕДАМЛЕННЯ АБ ПРАЦЭСЕ М. КУКАБАКІ Ў ЛІПЕЦКІМ АБЛАСНЫМ СУДЗЕ

11—13 жніўня суд г. Ліпецка прыгаварыў рабочага М. І. Кукабаку да трох гадоў зняволення ў калоніі строгага рэжыму па артыкулу 190-І КК РСФСР. Гэта трэці тэрмін яго зняволення. Папярэдне, вясной 1982 г., ён быў падвергнуты экспертызе ў інстытуце імя Сербскага, дзе быў прызнаны здаровым.

Старшыня суда Котаў, пракурор Чарнышоў, афіцыйны адвакат, ад паслуг якога падсудны адмовіўся, — Фінкельштэйн. Хадайніцтва падсуднага аб запатрабаванні дакументаў з яго асабістай лагернай справы, на падставе якіх ён мог бы абараніць сябе, суд адхіліў. З 14 сведак 7 адсутнічалі. З 7 прысутных сведак чацвёра — зняволеныя той жа ўстановы: Амельянчык (хуліганства, 6 гадоў), Гукаў, Л. Марчанка (хуліганства), Сніцько і двое, якіх судзілі за крадзеж і хуліганства, зняволеныя Ялецкай турмы Духлік і Хваткоў, сёмы — зампаліт установы 25/10 маёр Баярчанка.

Пасля чытання абвінаваўчага заключэння, дзе гаварылася аб распаўсюджанні Кукабакам сярод крымінальнікаў «заведама хлуслівых выдумак», Кукабака адмовіўся прызнаць сябе вінаватым. Пры допыце сведкі Гукава Кукабака зрабіў заяву, што апошні сядзеў разам з ім у так званай «прэс-камеры» і разам з іншымі зняволенымі біў яго, спрабуючы такім чынам дамагчыся ад яго пакаяннай заявы. На пытанні суддзі да Гукава апошні запэўніў суд, што нічога такога не было. Сведка Хваткоў адмовіўся ад паказанага ім на следстве, бо на яго рабіўся націск.

Падсудны ад прамовы ў абарону адмовіўся, у апошнім слове падрабязна выклаў свае перакананні і падкрэсліў, што за іх якраз яго і судзяць. Ён лічыць сябе вечным вязнем КДБ.

«Матэрыялы Самвыдата», *выпуск № 40, 10 снежня 1982 года*.

З ЗАЯВЫ СВАБОДНАГА МІЖПРАФЕСІЙНАГА АБ'ЯДНАННЯ ПРАЦОЎНЫХ ДА НЕЗАЛЕЖНЫХ ПРАФСАЮЗАЎ СВЕТУ. МАП, МІЖНАРОДНАЙ ГРАМАДСКАСЦІ

...Мы просім вас падняць свае галасы ў абарону Міхаіла Кукабакі, актыўнага члена прафсаюзнага руху Расіі. Рабочы Міхаіл Кукабака ў 1968 г. выйшаў з ВЦСПС і ўступіў на шлях незалежнай прафсаюзнай барацьбы. Савецкія ўлады праследуюць яго з 1970 г...

Мы звяртаемся да МАП, да незалежных прафсаюзаў усяго свету, да міжнароднай грамадскасці: спыніце расправу над М. Кукабакам! Умяшайцеся ў яго лёс, бо справа ідзе пра чалавечае жыццё.

Май — чэрвень 1982 года.
г. Масква.

З ПІСЬМА З ДЗЯРЖАЎНАГА ДЭПАРТАМЕНТА ЗША Ў БЕЛАРУСКІ ІНСТЫТУТ МАСТАЦТВА І НАВУКІ

...Вялікі дзякуй за інфармацыю пра пана М. Кукабаку, беларускага дысідэнта, які праследуецца за выкарыстанне сваіх правоў чалавека. Ён падвергся асабліва жорсткаму ўціску. Мы будзем шукаць магчымасці для прыцягнення міжнароднай увагі да гэтага факта.

Шчыра ваш

Мелвін Лявіцкі,
намеснік памочніка сакратара па правах чалавека і гуманітарных справах.

З ПРЫГАВОРУ ВІЦЕБСКАГА АБЛАСНОГА СУДА 7 САКАВІКА 1985 ГОДА

Судовая калегія Віцебскага абласнога суда (старшыня Сарбаш Ф. А., з удзелам пракурора Мурашкі П. Т., адваката Дзевачкінай Л. Я.), разгледзеўшы ў адкрытым судовым пасяджэнні ў горадзе Оршы ў памяшканні клуба ўстановы УЖ-15/6 крымінальную справу па абвінавачванні Кукабакі, устанавіла:

Падсудны Кукабака М. І., якога раней судзілі за сістэматычнае распаўсюджанне заведама ілжывых вымыслаў, што ганьбілі савецкі дзяржаўны і грамадскі лад, адбываючы пакаранне ў папраўча-працоўных установах горада Оршы, з лютага 1983 года па верасень 1984 праводзіў антысавецкую агітацыю і прапаганду ў мэтах аслаблення Савецкай улады...

...Ганьбіў КПСС, параўноўваў яе ідэалогію з ідэалогіяй нацысцкай Германіі часоў вайны... Ганьбіў нацыянальную палітыку Савецкай дзяржавы, распаўсюджваў паклёп пра савецкі друк, заяўляючы, што з яго дапамогай дэзінфармуюць народ і падманваюць яго...

...Ганьбіў інтэрнацыянальную дапамогу СССР народу Афганістана, дзеянні савецкіх ваеннаслужачых... Ганьбіў савецкую выбарчую сістэму, скажаў сутнасць і значэнне Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі.

Захоўваў верш, які пачынаўся са слоў: «Из противников режима...», у якім па-паклёпніцку сцвярджаецца, быццам у СССР псіхіятрыя выкарыстоўваецца ў барацьбе з «іншадумцамі», і распаўсюджваў яго, пераказваючы ў прысутнасці зняволеных...

Падсудны Кукабака М. І. пакаранні ў судзе даваць адмовіўся.

Судовая калегія прыгаварыла:

Кукабаку М. І. прызнаць вінаватым у антысавецкай прапагандзе і агітацыі і на падставе арт. 67 ч. 1 КК БССР пазбавіць яго свабоды на шэсць гадоў са ссылкай на чатыры гады з адбыццём пакарання ў ППЛ строгага рэжыму.

Утрымаць з Кукабакі М. І. 33 рублі 12 кап. судовых расходаў.

г. Орша, 7 сакавіка 1985 г.

З ПЕРАДАЧЫ БЕЛАРУСКАЙ СЕКЦЫІ РАДЫЁ «СВАБОДА»

...Выдадзены ў Лондане плакат на абарону беларускага іншадумцы Міхала Кукабакі. Вялікага фармату (метр x 65 сантыметраў) з чорным фонам, чорна-белымі малюнкамі і белымі надпісамі, плакат выдадзены Лонданскім аддзелам міжнароднай арганізацыі, якая займаецца абаронай палітычных зняволеных — Амнэсты інтэрнашэнал...

На плакаце паказаныя дзесяць момантаў з жыцця 48-гадовага Міхала Кукабакі, змешчаны таксама цытаты з яго выказванняў у час суда. Плакат пытаецца вялікімі літарамі: «Ці Кукабака свабодны?» Плакат паведамляе, што стан здароўя Міхала Кукабакі вельмі слабы і заклікае пасылаць просьбы да савецкага пасла ў Лондане, каб Міхалу Кукабаку было дазволена эміграваць на Захад.

25 лістапада 1985 года.

З ПАШТОЎКІ АМНЭСТЫ ІНТЭРНАШЭНАЛ СТАРШЫНІ ПРЭЗІДЫУМА ВЯРХОЎНАГА САВЕТА БССР І. ПАЛЯКОВУ, ПРАКУРОРУ РСФСР І САВЕЦКАМУ ПАСЛУ У ЛОНДАНЕ

...Пішу Вам у справе Міхала Кукабакі, які адбывае пакаранне ў лагеры № 35 у Пермі паводле артыкула 70 КК РСФСР. Я ўважаю, што Кукабака быў засуджаны за тое, што карыстаўся сваім правам на свабоду слова, правам, якое гарантаванае Савецкай канстытуцыяй і абвешчанае ў міжнародных актах, гэткіх як Хельсінскае пагадненне, якое падпісаў Савецкі ўрад. Калі ласка, паспрыяйце безадкладнаму і поўнаму вызваленню Міхала Кукабакі. Як мне вядома, ён падаў заяву на выезд з Савецкага Саюза, Чакаем на Ваш адказ у гэтай справе.

1986 год, снежань.

З АРТЫКУЛА У ГАЗЕЦЕ «САНДЭЙ САН», ТАРОНТА

...Літоўскі святар Сігітас Тамкевічус таксама прасіў, каб дапамога была распаўсюджана на Міхаіла Кукабаку, беларускага вязня сумлення і з якім ён быў разам зняволены ў працоўны лагер Перм-35: 618810, Пермская вобласць, Чусаўскі раён, станцыя Усясвяцкая, установа в/с-389/35...

25 верасня 1988 года.
Канада.

З ПІСЬМА ПРАКУРАТУРЫ САЮЗА ССР

...Заява па справе Кукабакі М. І., адрасаваная XIX Усесаюзнай канферэнцыі КПСС, разгледжана Пракуратурай СССР. Крымінальная справа неаднаразова вывучалася ў Пракуратуры СССР. Кукабака М. І. абгрунтавана асуджаны за антысавецкую агітацыю і прапаганду...

Парушэнняў закона не ўстаноўлена. Падстаў для пратэсту ў парадку нагляду не маецца. Заява пакінута без задавальнення.

В. а. Генеральнага пракурора СССР

А. Ф. Катусеў

18 жніўня 1988 года.

З ПІСЬМА МІХАІЛА КУКАБАКІ

...29 верасня я паслаў у пракуратуру БССР заяву пракурору, які займаецца расследаваннем масавых злачынстваў супрацоўнікаў НКУС-КДБ у Курапатах, пад Мінскам. Я прапанаваў яму пачаць перагляд-рэабілітацыю маіх так званых «спраў»...

...Мне ўяўляецца найвялікшым крывадушшам ахкаць і вохкаць наконт «памылак» мінулага, раскопваць старыя магілы і архівы і пры гэтым, адначасова, ва ўпор не бачыць людзей, якія толькі нядаўна вызваліліся з лагера з кляймом «паклёпнікаў» і г. д. І тым больш, тых, хто яшчэ сядзіць за кратамі.

Пасмяротныя рэабілітацыі патрэбны не дзеля саміх загінуўшых, а дзеля тых, хто жыве сёння, і будучых нашчадкаў, як маральная гарантыя супраць падобных злачынстваў.

Пермская вобл., 25 лістапада 1988 г.

З АРТЫКУЛА МІХАІЛА КУКАБАКІ

Усе гады зняволення супрацоўнікі КДБ упарта дамагаліся ад мяне «чыстасардэчнага раскаяння», пажадана праз газету, або прашэння аб памілаванні, абяцаючы ўзамен гэтага скараціць тэрмін і вызваліць. У 1988 годзе мяжа патрабаванняў значна знізілася. Цяпер ад мяне дамагаліся заявы ў Прэзідыум СССР, хоць бы з двух слоў: «Прашу вызваліць». У гэты час у Пермскім лагеры строгага рэжыму я заставаўся адзіным зняволеным па артыкулу 70 КК РСФСР, і мясцовае КДБ нервавалася. Мяне выклікалі на гутаркі ледзь не кожны тыдзень. Памятаю, я спытаў:

— Ну і што, калі я напішу гэтыя два словы «Прашу вызваліць», мяне сапраўды выпусцяць на волю?

— Гарантую, на працягу месяца вы будзеце дома, — і маёр Лукашоў паспешліва падаў мне ліст чыстай паперы. Я адвёў яго руку.

— Давайце разважаць лагічна. Я дзяржаўны злачынец?

— Так, вядома.

— Але ж у нас у зняволенні знаходзяцца сотні тысяч, калі не мільёны звычайных злачынцаў: злодзеяў, забойцаў, грабежнікаў і г. д. І ўсе яны хочуць на волю. І ўсе, напэўна, пішуць заявы з просьбай аб гэтым. Дык чаму ж вы іх не выпускаеце, а мяне, куды больш небяспечнага па статусу, гарантуеце вызваліць — толькі калі напішу два словы?

Запярэчыць тут разумна нельга, і пачынаецца пошлая марудлівасць: якая табе справа да іншых, думай пра сябе, скарыстоўвай шанц, які ў цябе з'явіўся, заўтра яго можа не быць, і ўсё ў такім жа духу... Я яго перапыняю:

— Давайце не будзем хітрыць. Давайце гуляць адкрытымі картамі. Вы выдатна ведаеце, што ніякі я не злачынец. Гэта ў адносінах да мяне КДБ здзейсніла злачынства. Цяпер вы хочаце яго пакрыць, дабіваючыся ўскоснага прызнання маёй віны, фальшывага прызнання? «Прашу вызваліць»... Але ж я не прасіў вас садзіць мяне ў турму? Ці, можа, прасіў? Добра, я згодзен на кампраміс: я пішу карэктную, спакойную заяву ў Вярхоўны суд або пракуратуру, або яшчэ куды. У ёй я прапаную перагледзець прыгавор, паколькі прыпісваемыя мне дзеянні не здзяйсняў. Вы з свайго боку прызнаеце, што былі дапушчаны памылкі пры расследаванні справы і ў судзе. Хоць мы ж з вамі ведаем, што ніякіх «памылак» не было, а была загадзя сплanаваная фабрыкацыя, каб пасадзіць мяне за краты... Ну, ды няхай, я згодзен на «памылку». Бог з вамі. Рэабілітуйце мяне — і ўсё тут.

— Не. Пераглядаць справы мы не будзем.

— Тады няма сэнсу і ў нашай гутарцы. Як садзілі, так і вызваляйце. Тут я вам не памочнік.

Аднойчы мяне тэрмінова вывелі з работы. Тайна і паспешліва сабралі на этап. Абшукалі. Усё гэта без усялякіх тлумачэнняў. Далі распісацца ў грашовай ведамасці. Сунулі ў рукі нейкія паперкі і ў марозны вечар выштурхнулі за вароты лагера. Не ведаў, куды ісці, але ўгаварыў аднаго афіцэра праводзіць да станцыі Усясвяцкая. Там, пры святле, прачытаў у гербавай паперцы: «Указам ПВС памілаваны». Прымусова памілаваны»...

З АРТЫКУЛА «ВЯЗЕНЬ ПЯРМІ» У ГАЗЕЦЕ «НЬЮ-ЙОРК ТАЙМС»

Вязень з Пярмі ўваходзіць у пакой у Маскве яшчэ апрануты ва уніформу, якую насіў дзесяць гадоў і адзін месяц. Нашыўка з прозвішчам на куртцы, якую так ненавідзяць палітычныя зняволеныя, адарвана, толькі швы сведчаць аб ёй...

Большасць часу, пакуль ва ўладзе, урад Міхаіла Гарбачова афіцыйна і неаднаразова адмаўляў існаванне палітычных зняволеных у Савецкім Саюзе, цяпер іх вызваляюць. Вялікі трыумф людзей такіх, як пан Кукабака, ужо ў тым, што ўрад нарэшце гаворыць: так, яны існуюць...

Кукабака гаворыць, як многія вызваленыя вязні, падрабязна і хутка, быццам час адзіноцтва можа вярнуцца ў любы момант. Вязні ў «Перм-35» сачылі за навінамі. Лагер быў пафарбаваны, ледзяшы збіты, вязням далі дадатковую ежу, таму што, па чутках, госці з-за мяжы маглі прыехаць. Гэта добра, сказаў ён, вязні звычайна галодныя, як ваўкі ў лесе ноччу. Ён сказаў, што яго вызвалілі таму, што Гарбачоў хацеў зменшыць пытанне аб палітычных вязнях перад прыездам у Нью-Йорк.

Гэта падобна на праўду. Выдатны падарунак гораду, — вызваленне вязняў у Пярмі.

Нью-Йорк.
6 снежня 1988 года.

ЗАМЕСТ «ХЭПІ-ЭНДУ»

Па запрашэнні «Мартыралога Беларусі» Міхаіл Кукабака нядаўна гасціў у Мінску. Мы ездзілі з ім на Курапаты, на сустрэчах з грамадскасцю ён цікава гаварыў пра палітычныя праблемы, нацыянальнае адраджэнне, ролю КДБ у мінулым і сёння. І амаль нічога — пра сябе, пра жыццё за кратамі, хоць гісторыя яго духоўнага самазахавання ў няволі вартая асобнага аповяду. Можа, ён напіша кнігу, і тады чытачы даведаюцца, як даецца маўчанне, калі ў вену ўводзяць «размоўны» наркотык; як не герой раманаў Дзюма, а былы беларускі дзетдомавец у адзіночцы прысядаў па 500 разоў на дзень, хадзіў босы па цэментнай падлозе, а на прагулках — па снезе; чаму, калі кавалачак хлеба падаў са стала, ён выкідваў яго ў парашу — нават у карцэры, дзе хлеба давалі 150 грам ды кубак кіпеню...

Але калі з'явіцца такая кніжка? Зараз Кукабака на палажэнні бомжа: пакуль прапісаўся ў Маскве, але жылля няма і не чакаецца, работы таксама. Здаецца, уладам усё ж аднойчы ўдалося перамагчы нязломнага зэка — калі яго «падарылі Нью-Йорку». Колькі разоў яму прапаноўвалі купіць свабоду, але ўсе іудавы намаганні разбіваліся аб яго любоў да свабоды, якая не прадаецца. Кукабака ўспрымае прымусовае памілаванне як абразу. Яго няма за што «міласаваць», дзяржава павінна сама прасіць у яго прабачэння і выкупляць сваю віну.

Добрыя людзі з усяго свету дапамагалі палітвязню з Беларусі, які адчайна змагаўся за свае правы чалавека і, значыць, за нашы правы. Балюча ўсведамляць, што сярод тых, хто падтрымліваў Міхаіла Кукабаку ў самыя чорныя часы, не было нікога з Беларусі. Дык, можа, хоць цяпер, на волі ён дачакаецца дапамогі з радзімы? Можа, годзе ўжо рэабілітоўваць толькі пасмяротна — час рабіць гэта пры жыцці?..

Аляксандр ЛУКАШУК.

P. S. Гэты матэрыял ужо быў падрыхтаваны да друку, калі з Масквы пазваніў М. Кукабака: адказ на яго апошні зварот у Пракуратуру СССР прыйшоў... з Мінска. Я запісаў тэкст:

«Ваша заява, адрасаваная ў Пракуратуру СССР, паступіла ў Пракуратуру БССР, дзе разгледжана і пакінута без задавальнення па падставах, якія Вам раней паведамляліся неаднаразова.

Начальнік аддзела
І. І. Сухаверх».

Гэты складана-залежны сказ шматразовага карыстання паведамляе толькі адну нескладаную выснову: на думку столаначальнікаў, 17 гадоў у псіхушках, турмах, лагерах — справядлівае пакаранне за тое, што чалавек пачаў жыць не па хлусні за два дзесяцігоддзі да таго, як дазволілі. Дата на афіцыйным бланку — як здзек: 9 жніўня 1990 года.

Што ж, Міхаіл Ігнатавіч, віншую: Вас, Вашай праўды баяцца і сёння. Відаць, ёсць каму баяцца.

А. Л.

Язэп СЕМЯЖОН

16 жніўня 1990 года на 76-м годзе жыцця памёр вядомы беларускі паэт-перакладчык, заслужаны работнік культуры Беларускай ССР, член КПСС Язэп Семяжон (Іосіф Ігнатавіч Семяжонаў).

І. І. Семяжонаў нарадзіўся 16 лістапада 1914 года ў вёсцы Пятровічы Смалявіцкага раёна Мінскай вобласці ў сям'і лесніка. Пасля заканчэння сярэдняй школы працаваў у калгасе рахункаводам, вучыўся на драматычных курсах у Мінску. У 1932—1934 гг. — акцёр Трэцяга Беларускага дзяржаўнага тэатра. Скончыў факультэт замежных моў Мінскага педагагічнага інстытута імя М. Горкага, служыў у Чырвонай Арміі, удзельнічаў у вызваленчым паходзе ў Заходнюю Беларусь, прайшоў па ваенных дарогах Вялікай Айчыннай. Дэмабілізаваўся ў 1959 годзе. Выкладаў замежныя мовы ў Мінскім суvораўскім вучылішчы, у БДУ імя У. І. Леніна, працаваў у рэдакцыі часопіса «Беларусь».

Першы паэтычны твор Язэп Семяжон надрукаваў у 1931 годзе. А з 1938 года стала займаўся перакладчыцкай дзейнасцю. Перакладаў з англійскай, французскай, нямецкай, італьянскай, польскай, чэшскай, славацкай і іншых моў. З-пад пяра ў розныя гады выйшлі ў перакладзе на родную мову «Кароль Лір» У. Шэкспіра, «Неапаль без сонца» Дж. Радары, «Шатландская слава» Р. Бёрнса, «Жанна д'Арк» М. Твэна, «Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча, «Пара ў дарогу, буслы» Г. Отта, «Песня пра зубра» — паэма беларускага паэта-лацініста М. Гусоўскага і іншыя.

Баявыя і працоўныя заслугі Іосіфа Ігнатавіча адзначаны ордэнамі Дружбы народаў, ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, двума ордэнамі Чырвонай Зоркі, медалямі.

Язэп Семяжон — лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР за пераклад паэмы Міколы Гусоўскага «Песня пра зубра», у 1984 годзе адзначаны прэміяй Саюза пісьменнікаў СССР імя М. Ціханава за высокамастацкія пераклады на беларускую мову твораў замежнай класічнай і сучаснай паэзіі.

Светлая памяць пра Іосіфа Ігнатавіча Семяжонава, выдатнага паэта-перакладчыка, чалавека шчодрай душы, назаўсёды застанецца ў нашых сэрцах.

В.А. Пячэннікаў, Н. М. Мазай, К. К. Атраховіч (Кандрат Крапіва), Р. І. Барадулін, І. А. Брыль, В. У. Быкаў, Я. К. Вайтовіч, А. І. Вярцінскі, А. М. Герасіменка, Н. С. Гілевіч, А. С. Грачанікаў, С. І. Грахоўскі, А. П. Жалязоўскі, С. І. Законнікаў, В. В. Зуёнак, Ц. В. Крысько (Васіль Вітка), А. П. Кудравец, А. А. Каратай (Максім Лужанін), А. А. Лойка, Т. К. Маліноўскі, М. І. Місуна, У. П. Някляеў, І. Я. Навуменка, П. Е. Панчанка, У. Ж. Паўлаў, А. У. Пісьмянкоў, А. С. Русецкі. А. У. Русецкі, В. П. Рагойша, Б. І. Сачанка, В. С. Сёмуха, І. Д. Сіпакоў, Я. І. Скурко (Максім Танк), М. С. Стукач, В. П. Супрунчук, І. Г. Чыгрынаў, І. П. Шамякін, А. А. Шабалін, К. Г. Шэрман.

Саюз пісьменнікаў Беларусі глыбока смуткуе з прычыны смерці пісьменніка Язэпа СЕМЯЖОНА і выказвае спачуванне яго родным і блізкім.

ПАМЯЦІ СЯБРА

Н. Гілевіч і І. Давыдкаў. Мінск, 1966 г.

Прыйшла сумная вестка з Балгарыі — памёр вядомы пісьменнік, даўні сябра нашай літаратуры, адзін з актыўных яе перакладчыкаў Іван Давыдкаў.

І. Давыдкаў шырока вядомы балгарскаму чытачу ак аўтар зборнікаў паэзіі «Дняпро цячэ пад маім акном», «Азарэнне», «Танец кіпарысаў», раманаў «Кавалак хлеба для падарожніка», «Вячэрняя размова з дажджом», «Бывай, Акропаліс», «Рыфы далёкіх зорак». Яны захапляюць маляўнічасцю, жывапіснасцю дэталей, дакладнасцю пачуццяў, глыбокім грамадзянскім зместам. Наш чытач высока ацаніў творчасць балгарскага пісьменніка па кнізе выбранай лірыкі «Крок вернасці» (1970) і рамане «Белы конь пад акном» (1981), выдадзеных на беларускай мове.

На творчым рахунку Івана Давыдкава пераклады вершаў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Аркадзя Куляшова, Петруся Броўкі, Максіма Танка, Пімена Панчанкі, Ніла Гілевіча, Анатоля Вялюгіна, Генадзя Бураўкіна, іншых беларускіх паэтаў. Яго пераклады вылучаюцца высокай прафесійнасцю, паэтычнасцю, тонкім адчуваннем арыгінала.

Светлы вобраз балгарскага сябра, нястомнага працаўніка на ніве мастацкага слова, чалавека сціплага і шчодрага душой назаўсёды застанецца ў нашай памяці.

САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ.

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Юрасю Свірку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці брата ІГНАТА.

Рэдакцыя газеты «Літаратура і мастацтва» выказвае глыбокае спачуванне загадчыку аддзела літаратуры Юрасю Свірку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці брата ІГНАТА МІКАЛАЕВІЧА.

Міністэрства культуры БССР і Саюз тэатральных дзеячаў БССР глыбока смуткуюць з прычыны смерці актрысы Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Я. Купалы, члена СТД БССР, заслужанай артысткі БССР Лідзіі Пятроўны ШЫНКО і выказваюць шчырае спачуванне блізкім нябожчыцы.

Прырода і мы

Выратавальны статус

Пра жамчужыну Беларусі—возера Нарач — у апошнія гады пішуць шмат. Гэта звязана з тым, што здароўе вадаёма катастрафічна пагаршаецца, і лёс яго сёння хвалюе ўсіх. У 1989 годзе празрыстасць вады знізілася тут да 3,5 метра—такой забруджанасці вучоныя раней не канставалі. Усё жывое нарачанскіх плёсаў адчувае вялікі дэфіцыт кіслароду — яго зарэгістравалі на глыбіні да 17 метраў, чаго таксама тут не назіралася. І апошняе. У возеры з'явіўся малюск, або, як яшчэ яго называюць, калючая рыба, якая заўсёды ідзе на нячыстую ваду.

Такая вось сумная інфармацыя сабралася ў мяне перад ад'ездам на Мядзельшчыну...

А напярэдадні камандзіроўкі нечакана атрымаў вестку пра тое, што на Нарач у комплексную навуковую экспедыцыю выязджае цэлая група беларускіх вучоных. Натуральна, што я далучыўся да іх. Планы нашы супалі, бачылі мы там, на Нарачы, таксама адно і тое, адно што я запісваў уражанні ў свой блакнот, а яны каменціравалі назіранні па-навуковаму. Тое і другое наводзіла на вельмі маркотныя высновы.

Некалі берагі Нарачы былі вольныя ад забудовы, і бяскрайнія блакітныя плёсы дыхалі той чысцінёй і свабодай, якія і дарылі возеру здароўе. Цяпер жа яно так запрыгонена, што можна толькі дзіву давацца, як яшчэ яно і выжывае ў такіх умовах. На берагах возера пабудаваны і функцыяніруюць санаторыі «Нарач», «Сосны», «Баравое», дом адпачынку «Нарач» і турбаза «Нарач», аўтакемпінг «Нарачанка», піянерскія лагеры і пансіянаты. Здавалася б, больш тут нічога не будзе пабудавана — не пераступіцца мяжа. Але не так даўно зноў высеклі немалую частку спелага бору і ўзвысіўся над лесам яшчэ адзін санаторый — «Белая Русь» МУС БССР. Такім чынам, у прыбярэжнай зоне возера ўлетку функцыяніруе 13 дамоў адпачынку з адначасовым заездам амаль пяці тысяч чалавек. А колькасць так званых неарганізаваных адпачываннцаў за апошнія 10 гадоў павялічылася ў 6 разоў і перавышае толькі на возеры Нарач 4 тысячы чалавек, а ў выхадныя дні ўзрастае ці не ў 2 разы. Вядома, неарганізаваным адпачынкам кіраваць цяжка, аднак жа...

Возера — ў бядзе. Агульнакурортная каналізацыя перагружана. Толькі летась зарэгістравана 27 прарываў калектара, 7 разоў працякаў ён сёлета. Ці ж можна ў такіх умовах будаваць яшчэ што-небудзь? Але прафсаюзы настойліва патрабуюць размяшчэння новых здраўніц на возеры Нарач, не жадаючы шукаць для гэтай мэты новых прыазёрных берагоў той жа паўночнай Беларусі—Мядзела і Мястра, Швакшты, Белага, Свіры.

Марудна і мала робіцца дзеля добраўпарадкавання лясоў нашага галоўнага курорта. Планы рэкрэацыйных работ уключаюць толькі абмежаваныя мерапрыемствы—арганізацыя аўтамабільных стаянак і месц адпачынку, праводзенне ўборкі і высечкі лесу. Да таго ж, і гэта выконваецца на нізкім тэхналагічным і мастацкім узроўні. Вось адна з нямногіх дазволеных аўтастаянак каля вёскі Антанінзберг. Тут цёплымі летнімі днямі збіраецца вялікая колькасць машын, і ўвесь бераг аж кішыць ад людзей. Для добрай сотні заезджых вылажылі з каменняў крынічку — танюсенькі струменьчык вады. Больш тут турысты не знойдуць аніякага камфорту, калі не лічыць смярдзючай скрыні для смецця і дзвюх паваленых туалетных будак.

У свой час ішлі спрэчкі паміж мясцовым кіраўніцтвам і мінскімі ўстановамі, якія мелі на Нарачы свае летнія дамы адпачынку. Першыя патрабавалі іх знесці, другія —не пагаджаліся. Нават пасля прынятай у 1981 годзе пастановы Савета Міністраў БССР «Аб схеме комплекснага выкарыстання і аховы водных і зямельных рэсурсаў басейна возера Нарач», у якой гаварылася аб вынасе з зоны возера гэтых забудоў, не ўсе падпарадкаваліся літары закона. Нарэшце, з прыбярэжнай зоны былі вынесены базы адпачынку «Эканаміст» інстытута народнай гаспадаркі імя Куйбышава, летнія катэджы Мядзельскага РКБА, выдавецтва ЦК КПБ «Звязда», піянерскага лагера аблспажыўсаюза. Але радавацца зарана. Нельга спакойна глядзець на тую лясную тэрыторыю, дзе некалі стаялі забудовы «Эканаміста» ці выдавецтва ЦК КПБ: зямля тут знявечана, засмечана грудамі бітай цэглы і тынкоўкі.

Некаторыя вёскі, скажам, Сцяпенева або Чараўкі, падступаюць да самага возера. У зеляніне прыбярэжных вербаў туляцца маўклівыя сялянскія хаты, платы агародаў цягнуцца да самай вады. Людзі тут жылі стагоддзямі, лавілі рыбу, корпаліся ў зямлі, любаваліся блакітна-зялёнымі плёсамі. Члены навуковай экспедыцыі адзначалі, што марудна вядзецца вынас са 100-метровай прыбярэжнай зоны азёр Нарач, Баторына і Мястра пабудоў, якія належаць мясцовым сялянам. Праўда, пра гэта гаварылі без лішняй гарачнасці і катэгарычнасці. Думаю, слушна разважаў начальнік Мядзельскай раённай інспекцыі па ахове прыроды С. Хіла:

— Спакон веку людзі жылі ля возера, аралі зямлю і лавілі рыбу... І была рыба, не знікала. А цяпер усё жывое ў Нарачы прападае. Недзе ёсць інакшая прычына...

Ёсць яна, гэтая інакшая прычына. Адна з іх — жывёлагадоўчыя фермы. Уявіце малюнак: чароўны паўвостраў, увесь зарослы лесам, уразаецца ў возера, і стаіць на гэтым паўвостраве вёска Шыкавічы. Ціхі стары бор маўкліва вартуе берагі возера. Прыгажэйшага месца цяжка і адшукаць. І ў цэнтры гэтага раю—ферма. Па згаданай пастанове ўрада яна павінна быць рэканструявана. Так што быць ёй тут наканавана доўга.

— Гной з яе ў возера на прамую не трапляе,— пракаменціраваў гэты факт загадчык сектара гідрабіялогіі БДУ імя У. Леніна, доктар біялагічных навук А. Астапеня.—Але ім густа ўсцілаюць мясцовыя палі, і ўрэшце ўсё сцякае ў азёры нарачанскай групы.

З 1987 па 1989 гады для вынасу, рэканструкцыі і добраўпарадкавання жывёлагадоўчых ферм Дзяржаграпромам БССР асвоена больш як 7 мільёнаў рублёў, за межы зоны вынесена 9, добраўпарадкавана 5 жывёлагадоўчых ферм. Мы пабывалі на адной з рэканструяваных фермаў— у вёсцы Азаркі калгаса «Пераможац». Толькі з вялікай нацяжкай можна сказаць пра тое, што на ферме нешта зроблена ў гэтым плане. Ліўнезаборныя канавы заасфальтаваны так неахайна, што неўзабаве ад іх наўрад ці застанецца які след.

Другой крыніцай паступлення біягенных элементаў у возера з'яўляецца сельскагаспадарчая дзейнасць. Аграпром рэспублікі ў адносінах Нарачы праводзіць, шчыра скажам, дзіўную палітыку. Згодна з «Часовымі рэкамендацыямі па выкарыстанні ўгнаенняў у гаспадарках, якія ўваходзяць у водаахоўную зону возера Нарач», зацверджанымі старшынёй Дзяржаграпрома БССР Ю. Хусаінавым 3 жніўня 1988 года, тут дазваляецца прымяняць дозы ўгнаенняў, якія ў 3 разы(!) перавышаюць узровень прымянення іх у 1987—1988 гадах. Мінскім аблвыканкомам і Мядзельскім РАПА ў 1988—1989 гадах былі прыняты меры па ахове водных і зямельных рэсурсаў басейна Нарачы, іншых азёр гэтай зоны — Мядзель, Свір, Рудакова і Барсук. Але той самы Дзяржаграпром БССР наперакор пастанове ўрада рэспублікі і элементарным прыродаахоўным патрабаванням адмяніў рашэнне гэтых устаноў.

Часовымі рэкамендацыямі аграпрома кіруюцца мясцовыя гаспадаркі. Адзін жа неразумны крок цягне за сабою другі. Праверкай Мінскай абласной санэпідэмстанцыі выяўлены факты выкарыстання і не ўказаных у рэкамендацыях відаў угнаенняў. Летась у калгасе «Ленінскі шлях» пры перазалужэнні 150 гектараў водаахоўнай зоны замест цвёрдых арганічных угнаенняў унесена 900 тон жыжкі, пасевы ячменю пасыпалі аміячнай салетрай, якую выкарыстоўваць катэгарычна забаронена.

У адпаведнасці з пастановай урада працягваецца будаўніцтва сажалак-адстойнікаў на ручаях і рэчках, што ўпадаюць у возера. У такіх сажалках значная частка вады павінна затрымлівацца высокімі плацінамі, адстойвацца і ўжо толькі пасля, адфільтраваўшыся, знаходзіць дарогу да возера. Але робіцца гэта марудна.

У адпаведнасці са схемай аблясення берагоў азёр курорта Нарач лесам было засаджана амаль пяцьсот гектараў зямель. Але недагляд прывёў да гібелі многіх пасадак. Каля вёскі Пасынкі ўся прыбярэжная паласа возера засаджана маладымі дрэўцамі. Тут прыжыліся бярозкі, выглядаюць з травы невысокія пушыстыя елачкі.

— Пасадкі акліматызаваліся блага, — гаворыць загадчык лабараторыі Інстытута эксперыментальнай батанікі АН БССР кандыдат біялагічных навук Д. Голад.— Прыжылося максімум 40 працэнтаў саджанцаў — замест дзевяноста...

Перспектыва ў жамчужыны Беларусі сёння бязрадасная. Каб уратаваць унікальны вадаём, неабходна, па-першае, выключыць гэты раён з разраду сельскагаспадарчых, а па-другое, адмяніць тут усялякае курортнае і тым больш прамысловае будаўніцтва. А, між тым, урадавымі органамі, і ў першую чаргу Дзяржаграпромам БССР, Мядзельскі раён і сёння разглядаецца як тыповы аграрны раён без уліку яго унікальных прыродных комплексаў. Толькі адзін, як кажуць, малы і прыватны факт. Згаданы ўжо мною начальнік раённай інспекцыі па ахове прыроды С. Хіла не мае нават свайго службовага транспарту. Як жа ён можа сачыць за аховай прыроды на такой вялікай тэрыторыі? Раён не мае ніякіх скідак па здачы дзяржаве сельгаспрадукцыі, планы на XII пяцігодку былі даведзены без уліку мерапрыемстваў па ахове тэрыторыі водаахоўнай зоны. На XIII пяцігодку аб'ёмы дзяржаўных закупак гаспадаркам, як ні дзіўна, яшчэ павялічылі. Нізкарэнтабельныя і прымітыўныя гаспадаркі спецыялізуюцца на вырошчванні збожжа і таварнай бульбы, лёну і буракоў— адным словам, здаюць дзяржаве тое самае, што і ўсе гаспадаркі рэспублікі.

Вучоныя перакананы, што гэта супярэчыць спецыялізацыі курортна-рэкрэацыйнай зоны, прыводзяць у доказ красамоўныя падлікі. Прыбытак ад рэкрэацыі па санаторна-курортнай зоне, куды ўваходзіць у асноўным толькі адзін заходні бераг Нарачы, пры поўным яе асваенні можа скласці 52 мільёны рублёў, а чысты прыбытак ад сельскагаспадарчай вытворчасці ў гаспадарках гэтай жа зоны складае зараз... 0,9 мільёна рублёў.

Каментарыі тут наўрад ці патрэбны. Праўда, хачу прывесці яшчэ некалькі лічбаў. Работнік Мінскага аблаграпрома М. Бурш «падпольна» падлічыў, што калі кожная гаспадарка рэспублікі паставіць звыш плана ўсяго 50 кілаграмаў збожжа і 2 кілаграмы мяса, то гэта кампенсуе выключэнне Мядзельскага раёна з ліку аграрных.

У афіцыйнай даведцы, падрыхтаванай членамі навуковай экспедыцыі, адзначана: «Улічваючы ўнікальныя прыродныя асаблівасці возера Нарач і наяўнасць адзінага ў БССР курорта, які валодае ўсімі неабходнымі рэкрэацыйнымі і бальнеалагічнымі рэсурсамі, неабходна лічыць захаванне унікальнага прыроднага комплексу басейна возера Нарач асноўнай умовай далейшага развіцця раёна, для чаго даць прыярытэтнае развіццё такім функцыям рэгіёна, як прыродаахоўная і курортна-рэкрэацыйная дзейнасць... Неабходна памяняць адміністрацыйна - тэрытарыяльную структуру Мядзельскага раёна, вылучыўшы курортны раён Нарач, пры гэтым даходы ад курортна-рэкрэацыйнай дзейнасці (у дастатковых аб'ёмах) пералічваць для далейшага развіцця рэгіёна. Развіццё... раёна накіраваць у рэжым прыроднага нацыянальнага парку з улікам вызначэння акругоў і тэрыторый санітарнай зоны...»

Нядаўна адбылося пасяджэнне Экалагічнай камісіі АН БССР, якую ўзначальвае віцэ-прэзідэнт АН БССР, акадэмік І. І. Ліштван. Абмеркаваўшы сітуацыю, якая склалася вакол Нарачы, камісія вырашыла прасіць Савет Міністраў БССР разгледзець пытанне аб стварэнні дзяржаўнага прыроднага нацыянальнага парку «Нарачанскі». Вучоныя перакананы, што ўсе астатнія захады па выратаванні ўнікальнага вадаёма сябе вычарпалі.

В. ЛАПЦІК,
спец. карэспандэнт «ЛіМа».

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и совета Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Віталь ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОЎДЗІК — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62.